

: પ્રકાશક :

અરવિંદ કુરામજી ખગરદાર
૭૮૮, પાસી કોલોની, દાદર,
મુંબઈ-૧૪

ઈ. સ. ૧૯૪૦

સંવત ૧૯૯૭

સર્વ હક્ક કૌની સ્વાધીન

પહેલી વાર

૧૧૦૦

: મુદ્રક :

અમૃતલાલ પ્રભાકર સાગા,
સ્ટેટ્સ પ્રિંસ પ્રેસ,
૧૪૮, મેડિસન સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

અર્પણ

ગુજરાતના નામાંકિત ઉદ્યોગપતિ

માનવંત શ્રીમાન

શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈને

એમના

દેશાભિમાન, રાષ્ટ્રસેવા, પરોપકાર ને વિદ્યાવ્યાસંગના

ઉત્તમ ગુણોની પિછાનમાં

તેમજ

મારી અલ્પ સાહિત્યસેવાની કરેલી

મોંઘી કદરવાનીથી

ઉપકારવશ થઈને

આ મારાં રાષ્ટ્રકાવ્યોનો અઢના ગ્રંથ

રાષ્ટ્રિકા

માન અને સ્નેહ સાથે

અર્પણ કરું છું.

અરવિંદશર ફરામજી ખખરદાર

પ્રસ્તાવના

માનવજાતિને વતન માટેનું વડાચ તેનામા અનેરા ગુણ પ્રગટાવે છે. વતન માટેનો પ્રેમ એ માત્ર પ્રભુપ્રેમથી જ જીતરતો છે. પ્રભુપ્રેમની પવિત્રતા અને અગાધતા જેના આત્મામાં જાગી છે તેને વિશ્વબધુત્વની ભાવના સહેજે આકર્ષે છે લાખ વર્ષનું માનવજીવન ચલા છતાં એ મહાભાવના હજી ભાવના જ રહી છે, અને માનની જુદી જુદી જાતિઓના તથા જુદા જુદા દેશોના લોકો વચ્ચે પ્રભુપ્રેમનો બધુદારો રહેલો છે તે સત્તાના, અભિમાનના, પોતાની ઉચ્ચતાના વિચારના, માનભંગના કે 'જર જમીન ને જોડ'ના કારણોને લીધે થતી અયગમજીથી અને યુદ્ધના ઘોર ભાવથી તુટી જાય છે એવી વેળાએ તમામ પ્રાણીઓની જૂથભાવનાને લીધે સામ્રાજ્યા દેશોના વતનીઓમાં પોતપોતાના વતનનો ખાસ પ્રેમ જીલરી નીકળે છે, અને એ વતનના બચાવને માટે તે પ્રાણીની પ્રેરણાથી પરસ્પર લડી લે છે પ્રકૃતિમા પણ વખતોવખત તુમુલ્ય ઉપાતો જન્મે છે ને અનેક રીતની પાયમાલી કરી જાય છે, પણ આખરે તો પાછી શાંતિ જ જન્મે છે, ને પછી જીડી દૃષ્ટિથી જોતા આપણને જણાય છે કે આ પાયમાલી પણ સકારણુ હતી, અને એથી કુદરતમા વિશેષ સ્વચ્છતા અને નવા જીવનનો ઉદ્ભવ થવા પામ્યો હતો માનવ પણ કુદરતમા જ સમાર્પ જતો હોનાથી તેને પણ એ જ નિયમ લાગુ પડે છે જગતના ઇતિહાસનું સૂક્ષ્મ અનલોકન કરતા તો એમજ પરિણમે છે કે મુદ્દ જ પ્રગતિનો સત્ય પાયો છે

વ્યક્તિપ્રેમ, કુટુંબપ્રેમ, જાતિપ્રેમ, ધર્મપ્રેમ, એમ પ્રેમના વર્તુલોનો પ્રદેશ વિસ્તાર પામતા વતનપ્રેમ ઉદ્ભવ પામે છે જે વતનની મટીમાથી જન્મ લઈને, જેના અન્નપ્રાણીથી પોપણ પામીને, જેની હવા પ્રતિપળ દમ્ભમા ભરીને આપણે જીએ છીએ, જેના નદીનાળા, પહાડ, તળાવ, ખેતરો, વૃક્ષો, ફૂલો વગેરેની લીલા આપણી આંખોને દારે છે ને હૃદયને અનેરો આનંદ આપે છે, જેના એવા વાતાવરણમા આપણા બાલ્યકાળના ખેલો

એવાયા હતા અને સ્વમાં સેવાયાં હતાં, તે વનન—ને પ્રાણપ્રિય મોંઘા વતનને આપણે કેમ ભૂલી શકીએ કે તેની સેવાની ધડીએ કેવી રીતે પાત્રીપાત્રી કરીએ? ગમે તેવા દૂરના દેશોમાં પણ એ કેવળ અન્નપ્પા પણ હૃમવતનીએ અચાનકે મળી જાય તેવી વેળાએ એ વનપ્રેમ કેવો ઊભરી નીકળે છે, તે તો જેને અનુભવ મળ્યો હોય તેજ જાણે. વનનના સ્મરણનું એવું મદ્દા આકર્ષણ છે. એ વનપ્રેમ માનવજાતિના ઉત્કર્ષમાં ને તેની પ્રગતિમાં મોટા ભાગ ભજવે છે.

અને સામાન્ય વ્યવહારુ માણસને આ વનપ્રેમ અદ્ભુત અને સૌંદર્યભર્યાં કાર્યો કરવા પ્રેરી શકે, તો કવિ જે ભાવ અને પ્રેમનો અમીરી ભંડાર છે, તે કેવી રીતે એ વનપ્રેમના ગાદ ભાવને દાણી કે અવગણી શકે? જે પોતાના હજારો કે લાખો વનજંતુઓના અનેક ભાવોને પોતાની કંપનામય વાણીના સ્વમાં બેળાંને બ્યક્ત કરે છે અને એ જનજંતુઓની જ પોતે જાણે જીમ બને છે, તે કવિ શું પોતાના વનપ્રેમને વાણીમાં અવકાશ આપતાં કોઈની પણ શેઠમાં દબાઈ શકે? જે દીકાકરો પોતાના અત્તાનથી, દેખાદેખીથી કે કોઈ સ્વાર્થને લીધે એમ કહેવા નીકળે કે ભક્તિની એટલે પ્રભુપ્રેમની અને રાષ્ટ્રપ્રેમની એટલે વનપ્રેમની કવિના તો નીચી કાટિની ગણાય, તેને કવિનાના વિપ્લવી કથી ખચર જ નથી. કવિ નો ભાવ અને કંપનાનો અમીરી માલેક છે, તેને આવાં મિથ્યા વચનો ને અભિપ્રાયોથી કદી કોઈ સંકુચિત વર્તુલમાં બાંધી શકાય નહીં. કવિને ભંગડી પર કે શીખારણ પર, જોડા પર કે ગોટલા પર, ધૂળ પર કે કાદવ પર સ્ફુરણાં જોડે, ભાવ જામે અને તે કવિના લખે તે કવિના ગણાય, અને પ્રભુપ્રેમ પર કે વનપ્રેમ પર તેની કંપના જામે ને જોડા ભાવની રેલ રેલાવે, અને તે રેલ તેના જંતુઓના હલ્લને પણ રસથી ને વીત્ર ભાવથી ભરી દે, તે ‘કવિતા’ નહીં, અથવા તો તે નીચી કાટિની કવિના કહેવાય, એવા અધમ અભિપ્રાયો અને મતમતાંતરો સાહિત્યની આનંદમય વાડીમાં ધૂળ જ ઉડાડે છે. કવિને તો એવા અધમ અભિપ્રાયો કોઈ રીતે નડતા નથી. તેની દૃતિની સાચાંકના

તો તે કૃતિને તેના રસિદ્ જનબધુઓ રનેહથી પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપે છે તેમાં જ સ્પષ્ટ થાય છે નવે રસનો ધણી ને રમિયો કવિ વીર પણ છે. જનનના ક્રોધ પણ જાતના યુદ્ધમાં વીર આગળ ધસીને જેવો વિજય મેળવે છે, તેવો જ—બં કે તેથી વધુ—વિજય પોતાની કવિતાવાણીના સામર્થ્યથી પોતાના લાખો વતનબધુઓમાં વીરતાનો ઉદ્દેક જન્માવી પોતાના વતનના વિજય માટે તે સૈને આગળ ધમરા પ્રેરીને કવિ પણ મેળવે છે અગ્રેજ કવિ ટેનિસને કહ્યું છે તેમ

The Song that nerves a nation's heart
Is in itself a deed,

એટલે જે ગીત—જે કવિતા પ્રજાના હૃદયમાં બળ પૂરે છે તે પણ એક પુરુષાર્થ જ છે, વીરકાર્ય છે જાતની બધી પ્રજાઓમાં પોતપોતાના વતન-પ્રેમના ઢાંચો ને ગીતો તેમના અમૂલ્ય ધન તરીકે સચવાઈ રહેલા છે, અને એના ગીતો ને ઢાંચો ટીજ લખાયે જ બળ છે ને તેની સચોટતા પ્રમાણે આવકારાય છે

વતનપ્રેમને લગતા શૈર્ષના, વિજયના ગીતો ને ઢાંચો આપણા પ્રાતમાં આપણા ભાટચાગણોની જીભે રમતી જીતી સરજતીએ વશપરપરા સજનન રાખેલા છે, ને તે હજી રાજદરબારોમાં ને મેળાનડાઓમાં છટાવી ગાય છે પણ દેશપ્રેમને લગતા અનેક વ્યવસ્થિત ગીતો આપણી કવિતામાં પ્રથમ આપણા વીર કવિ નર્મદે જ લખ્યા છે અને તેની પછી ડૉ હરિહરપંદ ક્રુવે પણ લખ્યા છે આજે તો ઇંગ્લેન્ડ આ સદીના પ્રારંભથી લખાયેલા એના ગીતોનો ઘણો સાગે સંગ્રહ આપણી કવિતામાં મેળાઈ છે

મારી કવિતારચનાના પ્રારંભજાળથી જ આ સમૃદ્ધિઓની પ્રેરણા મને થતી આવી છે, ને વખત જતા તે સારી પેઢે ફૂલીને ફાલી છે આ સદીના છેક પ્રારંભના વર્ષ ૧૯૦૧ થી લખાયેલા ને જાહેરમાં ગાયેલા ને પછી લોકપ્રિય થયેલા અનેક ઢાંચો આ “ગણિકા”ના સંગ્રહમાં મુદાયેલા છે

૪ સ ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૮ સુધીમા લખાયેના તે વેળાના મહાયુદ્ધથી પ્રેરાયેના એક જ દ્રેણીના નાટકાઓ અને ૧૯૧૯ મા “ભારતનો ટકાર”ને નામે પ્રગટ થયા હતા, અને તેને આજ સુધી ગુજરાતે સ્નેહથી પોતાના હૃદયમા સ્થાન આપ્યું છે. મારા કાચેના બીજા મગ્ગદોમા—“નિનાસિકા”, “પ્રમાશિકા” અને “સદેશિકા”મા તેમજ અન્યત્ર સામયિકોમા પ્રમગે પ્રમગે મારા જે રાષ્ટ્રકાઓ પ્રગટ થયા હતા, તે બધા એક જ સમૂહમા એમના કરીને જોવાવાની સૂચના અને અનેક દેહાણેથી થઈ છે, જેથી “ભારતનો ટકાર”મા અને આ બીજા સમૂહમા મળીને મારા બધા રાષ્ટ્રકાઓ એક સાથે વાચવાના મળી શકે એ સૂચનાને માન આપી અને ૧૯૦૧ થી આજ સુધીમા લખાયેના મારા બધા રાષ્ટ્રકાઓ—“ભારતનો ટકાર” મિનાયના—આ નવા સમૂહ “રાષ્ટ્રિકા”મા હું પ્રગટ કરું છું. ગુજરાતને ચરણે મૂકેના આ કાચેમાથી થોડાક પાત્ર તેની પ્રીતિ પામી શકે તો મારો નતનપ્રેમ પ્રકુલ્ય હૃદયે આનંદ જ પામશે.

આ મગ્ગદોમા મારી વીસ વર્તની ઉમરથી હમણા સુધી લખાયેના લગભગ તમામ કાચે લેવાયેના છે. મારી કવિતાવાણીના વિશ્વસ ધીમે ધીમે કેવી રીતે થયો તેનો સુમાગ પાત્ર આ મગ્ગદોમાથી વાચકને સારી રીતે મળશે જે જમાનામા દેશપ્રેમના નામ માત્રથી સરકારી અમલદારો ભડકતા હતા, અને જે પ્રેમને દર્શાવતી ફૂક માત્રથી અનેગ લય બિન્ના ચતા હતા, તે જમાનામા આ મગ્ગદોમાના આ સદીના પ્રારંભમા લખાયેના પ્રમાણુમા નિર્બળ કાચે હું પ્રગટ પાત્ર કરી શક્યો ન હતો. કેનાક માનનીય રાજદ્વારી મિત્રોની સનાહથી “નિનાસિકા”ના સમૂહમા જોવાયેના પાત્ર કેનાકને પાછા કાઢી નાખવા પડ્યા હતા. આજે જમાનો બન્યો છે, અને દેશપ્રેમ ત્યાં સુધી તે પવિત્ર અને સવર્ગી હોય ત્યાં સુધી તેને દર્શાવનામા કશો ગુનાહ નથી, એમ આપણી મરકારે પાત્ર શ્રીમાયું છે.

મારા જુના જુના પુસ્તકોમા જોવાઈ ગયેના કે મામલિયોમા પ્રગટ થયેના આમાના કાચેમા મેં નવી “જોડણિકા”ની જોડણી ધારણ કરેલી છે, ને

તેને અંગે કે અન્ય કારણે મેં કાબોમાં અહીંતહીં મુધારા કીધેલા છે. આ મુધારાને અંતિમના માનીને હવે પછી એમાંનાં કાબો મારી કે મારા પ્રકાશકની સ્થળી કાઢી છાપે યા પાશ્વપુસ્તકમાં લે, તો ને એ નવા મુધારા પ્રમાણે જ પ્રગટ કરે એવી વિનંતિ છે.

ભારતદેશનો પ્રાણ આજે પોતાનું એનન અનેક દિશામાં ફીક જઈ રહ્યો છે, ને તેની પ્રગતિ ચોમેર ઘર્ષ રહી છે, તેમાં આપણા વહાલા વતન ગુજરાતે જેવો તેવો દિસ્સો આપ્યો નથી. એ દિસ્સાનો કંઈક ઇતિહાસ આ “રાષ્ટ્રિકા”માંનાં ગીતોથી સદજ જડી આવશે, અને મારી ગુજરાતનું શિર ભારતમાં ને દુનિયામાં ઊંચું રાખશે. ગુજરાતના કવિનું જીવન ગુજરાતની વૃદ્ધિનાં ગીત ગાતું ગાતું વિરમી જાય એમાં જ તેની ધન્યતા છે. સમષ્ટિના શ્રેયમાં વ્યક્તિનું શ્રેય પણ સમાર્પણ જાય છે. મારી શ્રદ્ધા છે કે ભારતવર્ષની અનેક પ્રાંતભાષાઓનાં દેશપ્રેમનાં ને સાર્વનાં ગીતોમાં ગુજરાતનાં આ ગીતો પાછળ તો નહીં જ પડે. ગુજરાતનું ધર્મધર્મનું હૈયું આ ગીતોમાં સદા ધડકતું રહે, અને ગુજરાતનું ગૌરવ, ગુજરાતનું વીર્ય, ગુજરાતનો સંયમ જગતભરમાં પ્રકાશ પામે, એ જ મારી અંતિમ ઇચ્છા અને પ્રાર્થના છે ! તથાસ્તુ !

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર

૭૮૮, પારમી કોલોની,

દાદર, મુંબઈ

તા. ૯-૧૨-૧૯૪૦

અંગદિ ગીતો :

૫૪

	હિદના દા તુ મદેશાગમન	૬૫
✓	મગ દિરોત્પાદ મદેનાનો વિન્ય	૬૯
✓	એમ અમ પુ (અવ ક્રમુશગે ન કામગણ)	૭૦
	મનમારીના ન્વગન્થ આત્માને	૭૩
	મહારમા ગાનીને જલો	૭૪
	વિધિની વાગે	૮૦
	એ ગોંધી સુતનુભવ	૮૨
	ન્વામી શ્રદ્ધાનદ	૮૭
	અવ જાનમાઈ દો લા નાના પુણ મરણને	૮૮
✓	કવિ નર્મદનુ મદિગ	૮૨
૫	કવિ નર્મદની શનામ્દી	૯૪
	ગુરુગીનો અશ્રુપ્રવાહ (સ્વ ગો મા ત્રિપાળી)	૧૦૧
	મહુભાર્ત દ કામવાણા	૧૦૮
	દલ્મમણનો હાલ	૧૧૨
	મનનુ નર્મપ્રસાપુ	૧૧૪
	મનાપીની વ્યતી	૧૧૮
	મવિની નાનાનાનો નન્મનુવપુ મનોમવ	૧૨૦

સાગતપુત્રોના ગીતો

અમારો ત્ય	૧૨૫
સિદ્ધી	૧૨૮
સન્નાભિનુ વ્યતી	૧૩૧
દેવમનની ચાવના	૧૩૪
લા નનો અડો	૧૩૬

દેશદશાનાં ગીતો :

૪૪

આધુનિક ભારત (ઇ. સ. ૧૯૦૧)	૧૪૧
સ્વાત્મનિંદા	૧૪૩
ઓ દિંદ !	૧૪૫
દિંદના વાસી—સર્વ સંન્યાસી	૧૪૭
દિંદનો મંદવાડ	૧૫૦
ભરતસમાજની ભક્તિ	૧૫૨
દિંદનો વિગ્ધડોકા	૧૫૩
દિંદનું ઊગતું પ્રભાન	૧૫૫
હરિપુરા મહાસભાએ...	...	૧૫૭

પ્રાસાહનનાં ગીતો :

દેવીનું અપ્પર	૧૬૩
દેવીનાં નવચેતન	૧૬૫
પ્રભાતશુદ્ધે	૧૬૭
દમણગંગા	૧૭૦
સ્વાધીનતા	૧૭૧

કતવ્યનાં ગીતો :

ભારતના જવાંમદને	૧૭૭
સ્વપ્ન	૧૮૦
ખાંડાની ધારે	૧૮૨
ગુર્જર વીરાંગના	૧૮૬
ધંટા	૧૮૮
ધર્મને પથે	૧૯૦
એક વાર મરી શીટા	૧૯૨

રાષ્ટ્રિકા

૧

ગુજરાતનાં ગીતો

ગુણવંતી ગુજરાત*

• રાગ માલ-ગરબી •

ગુણવંતી ગુજરાત !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

નમિયે નમિયે માત !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !—

ગોધેરા તુજ મલ્લિમંડપમાં

જૂકી રહ્યાં અમ શીશ :

માત મીઠી ! તુજ ચરણ પડીને

માગિયે શુભ આશિષ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૧

* સને ૧૯૦૭ના સપ્ટેમ્બર માસમાં મુમુષ્ઠમાં મળેલી ખીચ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં ગવાયેલું ગીત.

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી
 નંદનવનશી અમોલ :
 રસકૂલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં
 કરિયે નિત્ય કલ્લોલ !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૨

સંત મહંત અનંત વીરોની
 વડાલી અમારી માત !
 જય જય કરવા તારી જગતમાં
 અર્પણ કરિયે જાત !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૩

હાડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે
 મુંદર ઉપવનમાંય :
 દેશવિદેશ અહોનિશ અંતર
 એક જ તારી છાંય !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૪

સર સસ્તિ રસભર અમીઝણાં,
 રત્નાકર ભરપૂર :
 ગુણ્યજ્ઞમિ કળાકૂલ અજૂબી,
 માત ! રમે અમ હર !
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૫

હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી, સર્વે

માત ! અમે તુજ બાળ :

અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે

કરિયે સેવા સહુ કાળ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૬

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી

ટાળી દે અધાર !

એકસ્વરે સહુ ગગન ગજવતો

કરિયે જ્યજ્યકાર !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

નમિયે નમિયે માત !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

૭

ગુણીયત્વ હો ગુજરાત !

• માણીગર મહેલે પધારો •

ગુણીયત્વ હો ગુજરાત ! અમી તારી આંખડીએ દે ;
ભવરણમાં ભક્તી ભાત પળિયે તુજ પાંખડીએ દે.

લીલમચીલી લચી રહી દે
લક્ષ્મીશી આ તુજ કુંજ ;
રત્નસાગર તુજ આંગણુ બિછળી
ભરી દે મોતીના પુંજ :
અમી તારી આંખડીએ દે. ૧

મંદિર મહેલ ને મસ્જિદો દે
તારી કળાના ફાલ ;
મંથા ઉપા ને ચંદનીથી વધુ
તારી કળા છે કમાલ !
અમી તારી આંખડીએ દે. ૨

ગરજો તુજ ગિરિકંદરે દે
કેસરીના વીર નાદ :
એન વેળા તુજ ચૂર સંતાનો
આપે શા વીર્યપ્રસાદ !
અમી તારી આંખડીએ દે. ૩

આસલયાં દેવથાળથી રે
 સોદા અધિક તુજ ચોક ;
 યુગયુગને નવન્યોતે અજવાળે
 સંત તારા પુણ્યલોક :
 અમી તારી આંખડીએ રે.

૪

સ્વર્ગગાની ઉરછોળશા રે
 ગાજે તુજ ગરબા ને રાસ ;
 એ રસનાં અમીવર્ષણ એવાં
 વરસે કયે ખીજે વાસ ?
 અમી તારી આંખડીએ રે.

૫

મેઘ બિડી ધરા બિતરે રે,
 એવા છે અમ ઉરખંધ :
 માત અદલ સદા પૂજ્યું સ્નેહે
 આલ ઝીલી અમ રકંધ !
 અમી તારી આંખડીએ રે.

૬

અમારી ગુજરાત

• રાગ પીયુ •

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

અમારી ગુજરાત હો જીવનની મહોલાત :

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?—

પગલે પગલે જ્યાં મોતી વેરાયાં,

રોડે ધૂમે માતલયાં સજ્જત :

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૧

નવ ખંડ ગાળે ચેતન અવાળે,

લહાવો લેવો એ તો આજે ઉદાર :

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૨

આત્માને લોગે ભેગ જમાવશું,

માને મંદિર અમ પ્રાણની બિછાત !

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૩

જઈશું જગતને ચારે ખૂણાએ,

ગુજરાત અમારી, ગુજરાતી અમ વત :

કેણુ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૪

* “નાહો બનશેજી પ્રીતિના મોતીનું મૂલ”, એ ચાલ.

તપશું એ તાપે, જપશું એ જાપે :
એ અમ ‘અહંપ્રહ્મ’ ગુજરાત માત !
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૫

દુનિયા ડોહાવશું, સાગર શોષાવશું :
મોંઘા અમ પ્રાણની એ મોંઘી મિરાત :
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત ?

૬

હો મારી ગુજરાત !

• ખટખટાંખટાં છંદ •

૧

હો, મારી ગુજરાત ! તુજને કોણ ન ચા'શે ગર્વે ?
 અર્પણ કોણ ન કરશે સર્વે ?
 તુજ પર કોણ ન વારી દેશે શુવન લાગે કોઠે ખર્વે,
 તારા વિજયતણા તે પર્વે ?
 કેની છાતી નવ ફૂલાશે તારું એક જ નામ ઉચરવે,
 'હો મુજ માત', કહી મુખ ભરવે ?

૨

હો મારી ગુજરાત ! તારાં શૌર્યભર્યાં સંતાનો :
 ગજવી દે સાતે આદ્માનો !
 તારી ધજા ઊડવતા છે તારા પક્ષ અર્જુન ને હનુમાનો :
 તારો પરમ સારથી કહાનો :
 તારા દયાનંદ ને મોહન જેવાં યુગયુગ વીર નિશાનો :
 હો મા ! શાં કરીએ શુણ્ઘાનો !

૧ આ ૭૬ નવો ગ્રંથો છે. પ્રથમ ચરણમાં ૨૭ માત્રા છે, ને તાલ ૧-૫-૯-૧૨-૧૬-૨૦-૨૪ માત્રાઓ પર છે ને એ ચરણની ૧૧ મી માત્રા લક્ષુ જ નોંધએ. ત્રીજા ને પાંચમા ચરણમાં ૩૨ માત્રા છે ને તાલ ૧-૫-૯-૧૩-૧૭-૨૧-૨૫-૨૯ માત્રાઓ પર છે. બીજા, ચોથા ને છઠ્ઠા ચરણમાં ૧૬ માત્રા છે ને તાલ ૧-૫-૯-૧૩ માત્રાઓ પર છે.

૩

હો મારી ગુજરાત ! તારા ભક્તો, કવિઓ, જ્ઞાની :
 તારા છપ્પનકોટિ દાની :
 તારા ખંડેખંડ સુહૃવતા સાહસશૂરા પુત્ર સ્વમાની :
 તુજ પુત્રીઓની કુરબાની :
 તારી કૃણકૃલવંતી કુંભેની શી જગતભરી મહેમાની !
 હો મા ! પૃથ્વિયે નિત તુજ પાની !

૪

હો મારી ગુજરાત ! મૌને સોને દેશ મુખારક !
 તું તો સૌની છે ઉદ્ધારક :
 તારાં ધર્મવચન પ્રભુપથનાં જગમાં છે નિત સત્યપ્રચારક,
 પુણ્યપ્રકાશક, પાપવિહારક :
 યુગયુગના ગમનાગમને સ્થિર ચળકે તું બાણે ધ્રુવતારક :
 હો મા ! તું તો વિઝમયકારક !

૫

હો મારી ગુજરાત ! તારો શો જગને સદેશો !
 કાપે મૌના આત્મનુકલેશો :
 તે તો દેવપ્રભાભર દીધા જગને કઈ અદ્ભુત આદેશો :
 જડદૃઢયે તણુખો જગવે શો !
 તારો સાત્ત્વિક સંયમશીખો ચૂરો મત્ર ઇંવન કૂકે શો !
 હો મા ! ક્યારે અમ વિધિ કહેશો ?

૬

હો મારી ગુજરાત ! જે અમ છે તે છે સૌ તારું :
 તુજથી કેમ કરું રહે ન્યારું ?
 મુખદુખસાગરમાં વહેતી અમ નૌકારું તું બંદરખારું ;
 તુજ અંધારું પણ છે સારું :
 અમ દમ હાસ્ય રુદન કે વિજય પરાજય—એ સૌ ચલિત ઠગારું :
 હો મા ! ખ્યારું વતન હા ખ્યારું !

૭

હો મારી ગુજરાત ! છાતી ઠોકી અમે સૌ કહીશું,
 સાચા ગુજરાતીઓ રહીશું !
 લાખો કષ્ટ પડે અમ શિર પર પણ તે અડગ રહી સૌ સહીશું :
 તારી કીર્તિ અમારી નહીં શું ?
 તુજ મઢી ને શ્વાસ વહે અમ તનમાં તે તો શુદ્ધ જ વહીશું :
 હો મા ! જય જય તારી જ ચહીશું !

ગુણગરવી ગુજરાત

• ઉલ્લાસિકા છંદ •

કેમ તને હું ભૂલું ?

તારું સ્મરણ સદા અણમૂલુ :

તારી ગુણગરવી વાતો કરતાં હું પળપળ અંતર ફૂલુ.
 દુનિયા શોરબકોર મચાવે, ભરતી ઓટ વહે દિનરાત,
 ધરણી લેખ તિમિરનો ધારે, સ્વપ્ને પલકે તોય પ્રભાત ;
 તારી આંખો તારા જેવી ન્યાં ત્યાં નિરખી રહું રણિયાત :
 હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૨

ધીર, બહાદુર, ડાહી :

તુજને છવનભર મેં ચાહી ;

તારાં ગીત બધે ગાઈ ગવડાવી રંગ ભર્યો જગમાંહી.
 જંગલ જંગલ ફેાડી ધૂમંતા તારા પુત્રો મંગલવેશ,
 સાગર સાગર પર રહે ઊછળી તારાં સાહસ શીર્યે હમેશ ;
 ખંડે ખંડ પ્રચંડ ખડકશા તુજ યશભોલ વહે સંદેશ :
 હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

* આ છદ નવો રચ્યો છે. ૧ લી પદ્ધતિ બાર માત્રાની, ૨ છ સોળ માત્રાની, ૩ છ પત્રીશ માત્રાની, ૪-૫-૬ ઠી એકત્રીશ માત્રાની તથા ૭મી પદ્ધતિ માત્રાની છે. ૧-૩-૫-૭ એમ એકી માત્રાએ તાલ છે. પણ ૨-૩-૪-૫-૬-૭ લીટીમાં પહેલી ચાર માત્રા પછી મહાતાલ આવે છે તે દર ૮-૮ માત્રાએ એટલે ૫-૧૩-૨૧-૨૯ માત્રાએ છે. એથી એનો લઘુ સર્વથા એકત્રીશા-પત્રીશથી જુદો પડે છે

૩

પુર વન તુજ રહ્યાળાં,
 તારાં સરવર નદ ને નાળાં,
 લીલાલહેરે નિત્યવસંતભર્યાં તુજ જેતર સૌ હરિયાળાં.
 કુંજે કુંજ રહે તુજ જૂલો પુણ્યપ્રભાવ સમી ચોમેર,
 ગિરિગહ્વરમાં તારા કેસરિયા લડ ધૂમતા ગર્જનભેર;
 તારા યશમંદિરનો નભટોચે શો પૂજે ધુમ્મટઘેર !
 હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૪

શો મહિમા જ્યવંતો !
 તારા ધર્મધુરંધર સંતો ;
 તારા અમર સમરવીરો મુલટો ને રણરૂસા સામંતો.
 તારાં કોયલ પોપટ મેનો વન ઉપવનના ખોલે પ્રાણ,
 તારા ધ્વજિગણની મધુરી રસઝરતી કાળયશસ્વી વાણ ;
 તારે આંગણ સાગર ગરજે, તારે દ્વારે જગકલ્યાણ !
 હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૫

કોણ કરે તુજ જેવું ?
 અમને લવલણુ તુજ દેવું ;
 તારો પાડ નહીં પૂરાય કદી છવન લાખે પણ એવું
 તારા વ્યોમત્રિશાળ હૃદયમાં સર્વ સમાયાં તારે સ્નેહ,
 ભૂખ્યાં દુખિયાં દેશનજ્યાં જાળક સૌ પોષાયાં તુજ દેહ ;
 તારે મુખ થાં પુણ્ય પ્રકાશે, તારી આંખે અમૃતમેહ !
 હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૬

લાગેણી મુજ ભૂમિ !

તુજથી દૂર રહ્યો હું ઘૂમી :

જેવો તેવો ગુણહીણો હું તારા ચરણ રહું આ ચૂમી !

ઉરથડકે થડકે હું પૂજું, તુજને ચાહું શ્વાસેશ્વાસ,

મારો કુલ ભરું કે ઠલવું : સૌ તુજ કાળે પ્રેમપ્રયાસ ;—

તું મુજ દહ્યહુલાવણુ પૃથ્વી, હું તુજ ચંદ્ર ભમું ચોપાસ !

હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૭

કેમ તને શણગારું ?

તારી કીર્તિ બધે વિસ્તારું ;

મારાં સ્વપ્ન અકથ સ્વર્ગોથી ચૂંટી તુજ નયને નિર્ધારું !

પડ પડ જ્યમ આલે બિધડતાં દીપે રજનીની મહોલાત,

નવનવ નૂરથકી લયમ ભરશે યુગયુગ તુજ સંપાન સુખત :

હું તે રંક તને શું આપું ? મારુ જીવન છે તુજ, માત !

હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૩

પુર વન તુજ રહ્યાળાં,
 તારાં સરવર નદ ને નાળાં,
 લીલાલહેરે નિત્યવસંતભર્યાં તુજ ખેતર સૌ હર્યાળાં.
 કુંજે કુંજ રહે તુજ જૂઠી પુણ્યપ્રભાવ સમી ઓમેર,
 ગિરિગંધર્વમાં તારા કેસરિયા લઠ ધૂમતા ગર્જનભેર;
 તારા યશમંદિરનો નભટોચે શો પૂજે ધુમ્મટઘેર !
 હો મુજ શુભગરવી શુજરાત !

૪

શો મહિમા જયવંતો !
 તારા ધર્મધુરંધર સંતો ;
 તારા અમર સમરપીરો મુભટો ને રણપૂરા સ્થામંતો.
 તારાં કોયલ પોપટ મેનાં વન ઉપવનના ખોલે પ્રાણ,
 તારા કવિગણની મધુરી રમ્મજસ્તી કાળયશસ્વી વાણ ;
 તારે આંગણુ સાગર ગરબે, તારે દારે જગકલ્યાણુ :
 હો મુજ શુભગરવી શુજરાત !

૫

કોણુ કહે તુજ જોવું ?
 અમને ભવભવનું તુજ દેવું ;
 તારો પાઠ નહીં પૂરાય કદી છવન લાખે પાણુ જોવું.
 તારા બ્યોમરિશ્યાળ હૃદયમાં સર્વ ગમાયાં તારે રનેડ,
 ભૂખ્યાં દુખિયાં દેશતત્ત્વાં જાળક સૌ પોલાયાં તુજ દેડ ;
 તારે મુખ શાં પુણ્ય પ્રકાશે, તારી આંખે અમૃતમેડ !
 હો મુજ શુભગરવી શુજરાત !

૬

લાખેણી મુજ ભૂમિ !

તુજથી દૂર રહ્યો હું ધૂમી :

જેવો તેવો ગુણહીણો હું તારા ચરણ રહું આ યુમી !

ઉરથડકે થડકે હું પૂજું, તુજને ચાહું શ્વાસેશ્વાસ, ^૧

મારો કુંભ ભરું કે ઠલણું : સૌ તુજ કાજે પ્રેમપ્રયાસ ;—

તું મુજ હૃદયહુલાવણુ પૃથ્વી, હું તુજ અંદર ભરું ચોપાસ !

હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

૭

કેમ તને શણગારું ?

તારી કીર્તિ બધે વિસ્તારું ;

મારાં સ્વપ્ન અકથ સ્વર્ગોથી ચૂંટી તુજ નયને નિર્ધારું !

પડ પડ જ્યમ આલે બિધડતાં દીપે રજનીની મહોલાત,

નવનવ નૂરથકી લ્યમ ભરશે યુગયુગ તુજ સંપાન સુખત :

હું તે રંક તને શું આપું ? મારુ જીવન છે તુજ, માત !

હો મુજ ગુણગરવી ગુજરાત !

ગરવી ગુજરાત

• ધ્વનિત •

ગરવી ગુજરાત ! અહા, મુજ જન્મભૂમિ !
વીર માત મીઠી વિરલા નર કૈકતણી !
મુજ જન્મભૂમિ !—નિત્ય એ ત્રિય શબ્દધ્વનિ
મધુરા ભણકાર કરે મુજ ઉર ધૂમી !

ત્રિય માત ! રીઝું તુજ પાય સદાય ચૂમી :
મુજ જીવનસાર્યક હું રહું એ જ ગણી ;
શુભ હિન્દની વાડી ! તુંમાં ભમી વેળ ઘણી
મધુરાં ફૂલડાં સંઘતો રહું રે ગઝૂમી !

તુજ મુંદરતાનભમાં બહુ વાદળિયો
ચઢી આવી પસાર થતી બહુ વાર દીડી,
પણ તુજ પ્રતાપપ્રકાશ નહીં ચળિયો,

તુજ પુણ્યપ્રભાવ જ એ, મુજ માત મીઠી !
તુજ વાડીતણાં ફૂલપાન વિષે ભળિયો
ઠરુ ગાન, ન જે જગથી કદી નામ ફીટી !

ગુજરાતની લીલા

• ધોળ * •

એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂઢું !

બ્યારે નવરાત્રીમાં ગરબા રોજ ગવાય,
બ્યારે ગુર્જસ્તુંદરીનાં પરીઝંગો ઢોલતાં
સ્વર્ગ ઉતારી દે કમકે તાળીમાં ત્યાંય !
એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂઢું !

૧

વર્ષા ઊતરે ને ત્યાં આવે શરદ સુહામણી,
ભરભર છલકે સરવર ને સરિતાનાં નીર ;
છલકી રહી ત્યાં નવઉલ્લાસે ને નવનૂરમાં
રસરમણે ઝીલવા ગુર્જરીઊર થાય અધીર !
એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂઢું !

૨

આંગણ આંગણ રમઝડ જામી રહે ગરબાતણી,
નક્ષત્રોશી પ્રુદ્ધી ફરતી સહિયર સર્પ ;
સુંદર સોહાગે ભવચોભન ગુર્જર સુંદરી
ગુલપગલે ગરબા લેતી ગળવે રસપર્વ !
એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂઢું ;

૩

* " માતા જયોદા ઝૂલાવે પુત્ર પારણે, " — એ રાહ.

વૃક્ષે, વિટપે, કુંજનિકુંજે, વનમાં, ખેતરે,
 લોચન ભરતી લૂમેઝૂમે લીલા લાખ ;
 પાક્યાં જ્યાં સોનેરી તૂલ બધે ઝૂંટી રહે,
 એવી લીલાભર ગુર્જરી કારે સહુ આંખ !
 એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂંડું !

૪

લક્ષ્મીનાં યગલાં નવધાન્યે નવકુસુમે પડે,
 છલછલ છલકી રહે કુદરતકેરી રસભાખ ;
 કાન્યે ગીતે નૃત્યે સરસ્વતી આરાધતી
 ગરબે ધૂમતી ગુર્જરી વેરે કંઠગુલાખ !
 એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂંડું !

૫

ખીલે ખચરંગી ગુલબાસ અને બપોરિયા,
 શોભે કાસતણી માંજર નવધવલે રંગ ;
 હૃદયે સરવરમાં રાતાં કમળો ને પોયણાં,
 ગાજે ગુર્જરીના લ્યાં ગરવા કલાપ્રસંગ !
 એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂંડું !

૬

માણેકદારી પૂનમે દ્વધપાઆ ને ચાંદની,
 દશરાને કુકુમ દેવીના આશીર્વાદ ;
 મંગલ પવે પવે ભિતરે શા રત્નપૂજને
 મોંઘા ગુર્જર સુંદરીના સૌંદર્યપ્રસાદ !
 એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂંડું !

૭

ધરતીનો ચોહાગ સુલગ ભારતનો બાગ આ,
 નંદનવનનું આંગણ, પરીઓની રસકુંજ !
 ગુર્જર મુંદરીની ન્યાં કિડે ચોગમ આંદની,
 વરસે દેવોના ચ અદલ ત્યાં ફૂલનપુંજ !
 એ ટાણે ગુજરાતે રહેવું કેવું છે રૂડું !

હો ગુજરાત! હો ગુજરાત!

• વીરવિજય હંદ* •

જયજય મારા ગુર્જર વીરો!

આવો રંક ફકીર અમીરો! આજે દિન ભગ્યો રણિયાત;
ધોધ પ્રકાશતણા ઝીલીને અગમગતી કરવી મહોલાત :

હો ગુજરાત! હો ગુજરાત!

૧

આજે લેશો શું તમ સાથે?

શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે?—તેજ છતાં ભુકૂં તરવાર;
ફેંકી દો સહુ ભુકું શસ્ત્રો, સજો હૃદયનાં નવકુચિયાર!

હો ગુજરાત! હો ગુજરાત!

૨

હોય વિલંબ હવે શો દાલો?

ધપતા ધપતા આગળ ચાલો : અગ્ર સહી ધૂમલું છે આજ;
ધગ સહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલ્ય લાજ!

હો ગુજરાત! હો ગુજરાત!

૩

* આ હદની નવીન રચના વીરસને અનુકૂળ આવે તેવી રીતે દીધી છે. ચરણકુળ અને ચોપાઇનાં ચરણો મેળવતાં સર્વે આ એકત્રીયા થાય છે. આ નવીન હંદનું પદ્ય ચરણ મર્યાદાનું, બીજું અને ત્રીજું ચરણ સર્વેનાં તથા ચોથું ચરણ ઉદારનું છે. એવી રીતે એક જ વર્ણના હોનો મેળ આ હંદમાં સ્વાભાવિકપણે થયેલો છે.

નથી રુધિર રેલવવાં કેનાં ;
 નથી દૃઢ્ય ચીરી અરિઓનાં નિજ દૃઢ્યો કરવાં પ્રભુભંગ ;
 નથી વિજયના રંગ રુધિરમાં ન્યાં જનરક્ત લરે ઉરગંગ :
 હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૪

પ્રેમ વસે ત્યાં દ્રેષ રહે ક્યાં ?
 આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, ન્યાં દિનકરનો થાય પ્રકાશ ?
 જ્ઞાનદીપ સળખો ન્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાનતણો છે નાશ ;
 હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
 કાર્યધુરંધર, શૂર, અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વપ્રતાપ ;
 અંગ રુધિર ઊછળે નલ અઠતાં ; લરો હરોલે હૃય અમાપ !
 હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૬

ભૂત ઝાંઘું પાછળ છે મૂંઝું—
 આજ ઉરે નવજીવન ફૂંકું, દુનિયા ઝમે નવી દેખાય ;
 નવઆશે નવહાસ્યે ધસવા આજે પાદ અધીરા થાય ;
 હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૭

મુખી પડ્યા કે હઠ્યા પછાડી ?
 ધસો ધન લો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનલેર :
 ધર્મભાર શૂરો જ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઊઠે તેર !
 હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?

પર્વતપરથી ફૂટી હાવે સાગરને બાંધીશું બાથ ;
નંગલ તોડી મંગલ કરશું, ગંગ વહાવી દઈશું હાથ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૯

આપણુ ગુણગરવા ગુજરાતી !

કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ છતે ભડવીર ;
સાહસ, શૈર્ષ્ય, અડગ શ્રમથી જે યગયજ્ઞમાં ગાજે રણધીર ;

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૦

આવો નવરસના સંદ્યાળા !

ગિરિગદ્ગરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું રમતા બાળ !
વાઘમૂઝ પકડીને ફરતા કાઠી ચોડીના રખવાળ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૧

તીથે તીથે શ્રુચિતા સ્થાપી :

ગરવી સાખરમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નર ;
શુભ્રી ગોમતી, સરસ્વતી ને હંમણગંગાનું જળ સુર !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૨

છે અદ્ભુતતા એ કંઈ જૂદી !

પશ્ચિમસાગરનાં જળ ફૂટી ઊછળી ગગન કસે નિજ ભેમ ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઊભી ઝીલે પડતું બોમ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૩

એવાં હો ગુર્જર સંતાનો !

હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તી, ખૌધ કે જૈન ચહેલ !

ભુજશું ભુજ લીડીને આવો : એક જ પ્રેમતણી હો વેલ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૪

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !

દ્રેષ વિષે બનવું નવ વીલા ; દ્રેષ કદી નવ આપે છત ;

અંતરરિપુનો કરો પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૫

દ્રેષે શું રહેશે અચડાયા ?

હજાર વર્ષતણી જડમાયા થડી હૃદયમાં છે પથરાઈ,

ઉઠેલાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર વધે ધૂંધવાઈ ;

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૬

લોચનના પડદા હો ખોલી !

ભૂત બધાં ઉર ખાતાં ફેલાવી તેને પ્રથમ કરો બળાડીન ;

સ્વાત્મબળે, હો ગુર્જર વીરા ! થવું આપણે છે સ્વાધીન !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચન મન ઠમે :

સાર એ જ દીઠો સહુ ધર્મે, તો ક્યમ થઈએ પતિત નિદાન ?

પ્રેમ તહોં ધિક્કાર રહે નહિ : ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !

પછી અડગ તમ પાથ ઉઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં ભેર ;
જય કુંકમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે ઠારે ઠાર :

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૧૯

રે આ થાય બધે અજવાળાં !

બિઘડ્યાં યુદ્ધપ્રભાત રસાળાં ! બિઘડ્યાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ !
રણશિંગાં કૂકાય ફરી આ : કર્ભવીર ! હુકશે નવ લેશ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૦

સ્વપ્ન ફળે જીગજૂતાં સાચે :

દેવ ફિરસ્તા બિતરી રાચે, પથગમ્ભાર ને પીરં અનેક !
સગાઈ સ્વર્ગતણી ભૂલેલી દૃઢ બંધાયો ફરી સટોક !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૧

કુંકમથાળ અનેરી લાવો !

પાનીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ !
અમ પડજો બિભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણુનો ગર્વ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા !

આજ અધીરા ડરના ચીરા છત્રને બાણે નહિ જોખ ;
અસ્તુ તો શૂરાને ગરવું : કાયર ખોજો ઘરના ગોખ :

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૩

શ્વેત ધન લાસ્તમાં રોપો !

થાશે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શત્રુગાર સ્વરૂપ ;
જગણંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થશે નવીન અનૂપ !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૪

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા !

પુણ્યભર્યા પ્રભુપાદ રસીલા ઘરઘર ભરે નવીન પ્રભાત :
સત્વર વીરા ! પડો મોખરે, ગજવો જય જય લાસ્તમાત !

હો ગુજરાત ! હો ગુજરાત !

૨૫

સૌની પહેલી ગુજરાત !

• અગ્નિચિખા છંદ* •

૧

ઠાળાં ઘેર અજ્યાં ન્યાં વાદળ ઘેરી અંતર ને આકાશ,
ભર વંટોળ બધે ફૂંકાયા બહુ કરતા સર્વવિનાશ ;

ભેરી મૃત્યુતણી ન્યાં વાગી,

સૌ ભય પામી જતાં ન્યાં ભાગી,

ત્યાં આ કોણ પ્રથમ બૂકવા ઊડ્યું ત્યાગી આશનિરાશ ?

કોણે હોમાની નિજ ભત ?—

સૌની પહેલી ગુજરાત !

સૌની પહેલી ગુજરાત !

ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

* આ ૭૬ નવો રચ્યો છે. ૧-૨-૫ ચરણે ૩૧ માત્રાનાં છે, અને ૧-૩-૫ એમ એકી માત્રાએ સાધારણ તાલ આવે છે, પણ એ સવૈયા નેવાં બોલાતાં નથી, કેમકે એમાં ૨૦ માત્રા પછી ચિત્ત આવે છે, અને ૫-૧૩-૨૧ ને ૨૬ માત્રાએ મહાતાલ ઠોક સાથે આવે છે, એટલે પહેલી ૪ માત્રામાં સધિ પછી ૮-૮ માત્રાના ૩ સધિ ને છેલ્લો સંધિ ૩ માત્રાનો આવે છે. આથી આ છંદનો લય સવૈયા એકત્રીસાથી તદ્દન ભુલો પડે છે. ૪-૪ ચરણે ૧૬ માત્રાનાં છે, તથા ૬૬ ચરણ ૧૫ માત્રાનું છે, ત્યાં પણ તાલ-મહાતાલ એમ જ આવે છે. ૭-૮-૬ ચરણે ૧૩ માત્રાનાં છે, ત્યાં મહાતાલ ૩ ૭ ને ૧૧ મી માત્રાએ છે.

૨

જ્યારે ભડભડતી લઠીમાં જળતું નલ ધસીની આથ,
 જ્યારે શીશ ધડોધડ ફૂટતાં જ્યાં ત્યાં દાનવદળને હાથ ;
 જ્યારે અન્ય ઊભાં યુગ લીને,
 ત્યારે ભય સૌ ઘોળી પીને
 કેણે ત્યાં નિજ આહુતિ આપી લીડી લીધણ આતમખાધ,
 ને દીપાવી નિજ મહોલાત ?—
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

૩

દેશે યજ્ઞ જળાબ્યો દિલમાં ત્યારે લાગ્યું સર્વ રમશાન,
 મંદિર મેડી ભૂમિ તણને જીવતાં સૂઝું કળરસ્તાન :
 એવા ત્યાગ કડક જ્યાં માગ્યા,
 ત્યારે કેના ખેડૂત ભગ્યા ?
 કેણે ધંગ કીધી દુનિયાને દઈ નિજ તનમનધનનાં દાન ?
 એવી કેણુ કરે ખેરાત ?—
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

૪

કોણે વાઘતણા મુખમાં મૂક્યો નિજ હાથ નિઠર ભરતેક ?

કોણે કાચગૃહ સ્વીકાર્યું હસતે મુખ કરતાં અહાલેક ?

કોણે મૃત્યુ અહિંસા માટે

ઝીલ્યા ઘા ન્યાં પથ્થર ફાટે ?

કોનાં નરનારી ને બાળક ઊભાં પીર બની પ્રત્યેક ?

કોણે અસુર કીધા સૌ મહાત ?—

સૌની પહેલી ગુજરાત !

સૌની પહેલી ગુજરાત !

ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

૫

કાયર, ઠરકણ, બીકણ, ભીરુ : હાકે ધૂળતાં જેનાં હાડ ;

નબળા, દીલા, પોચા, જડસા : સહેજે તૂટતી જેની નાડ :

એવા સૌમાં જે યોદ્ધાતા,

એવા પુત્રતણી જે માતા,

તેણે એ પુત્રોની સાથે કેવી પ્રથમ પડાવી ત્રાડ ?

કોણે કીધી પ્રાણબિછાત ?—

સૌની પહેલી ગુજરાત !

સૌની પહેલી ગુજરાત !

ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

૬

ખ્યાલાં ઝેરતણાં છે પીવાં મૌન મુખે ધારી પ્રતઘોર,
 વહાલાં સ્વજન જવાં છે છોડી કરી નિજ અંતર વજ્રકઠોર :
 ભારતઝંડાને જાળવવા,
 જગમાં શાંતિસુધા ઠાલવવા,
 કેણુ કૂદી પડશે આગળ ધરી ભારતભાગ્યતણી કરદોર ?
 છે એ કેણુ વીરોની માત ?—
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

૭

વાગે ડકા સમરાંગણમાં કરતા ચેતનના રણકાર,
 જાગે જ્વાળા પ્રલયની જ્યારે સુષુતાં મુક્તિતણા દકાર ;
 જ્યારે આતમકુદન તાવી
 જ્યોતિ ભરે ભારતનુ ભાવી ;
 ભરભર ભાદરવાનાં પૂર સમાં ત્યાં ધસવા તેણી વાર
 ગુકવે કેણુ અદ્ભુત ભલી ભાત ?—
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 સૌની પહેલી ગુજરાત !
 ગુજરાત જ રે ગુજરાત !

સદાકાળ ગુજરાત

• ગગ આસાવરી-લાવણી •

૧.

ન્યાં ન્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !
 ન્યાં ન્યાં ગુજરાતી બોલાતી, ત્યાં ત્યાં ગુર્જરીની મહોલાત.

ઉત્તર દક્ષિણ પૂર્વ કે પશ્ચિમ,
 ન્યાં ગુર્જરના વાસ ;
 સૂર્યતણાં કિરણો ફોટે ત્યાં
 સૂર્યતણો જ મકાશ :

જેની ઉપા હસે હેલાતી, તેનાં તેજપ્રગલ્ભ પ્રભાત !
 ન્યાં ન્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !

૨

ગુર્જર વાણી, ગુર્જર લહાણી,
 ગુર્જર શાણી રીત ;
 જંગલમાં પણ મંગલ કરતી
 ગુર્જર ઉદમપ્રીત :

જેને ઉર ગુજરાત હુલાતી, તેની સુરત સુદ્ય મિરાત ;
 ન્યાં ન્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !

* સને ૧૯૨૬ માં લરાયેરી 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' ટાંચે લખાયેલું અને ગવાયેલું.

૩

કૃષ્ણ, દયાનંદ, દાદા કેરી
પુણ્યવિરલ રસભોમ ;
ખંડ ખંડ જઈ ભૂટે ગર્વે—
કોણ જાત ને કોમ !

ગુર્જર ભરતી ઊછળે છાતી, ત્યાં રહે ગરજ ગુર્જર માત ;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !

૪

અણકીધાં કરવાનાં કોડે,
અધૂરાં પૂરાં થાય ;
સ્નેહ, શૌર્ય ને અત્યતણા ઉર
વૈભવરાસ રચાય :

જયજય જન્મ સફળ ગુજરાતી ! જયજય ધન્ય અદલ ગુજરાત !
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત !

२

કથાનકે ગીતો

હલદીવાટનું યુદ્ધ*

અથવા

શૂરા બાવીશ હજાર

• દિવ્ય •

“વીરા ! ચાલો મટ રણમાં,
 કાઢો તાતી તલવાર !
 હર હર હર નાદે ધૂમતા
 કરિયે અરિનો સંહાર !
 રણધીરા હે રજપૂતો,
 મુજ અંગતણા શલુગાર !
 રે ચાલો હલદીઘાટે,
 શૂરા બાવીશ હજાર !

૧

વીરા ! શું શૌર્ય ગયું છે ?
 શું રજપૂત થયે શુભામ ?
 મેવાડ ખરાધીન બનશે ?
 શું જશે શિશોદિય નામ ? —
 નહિ, નહિ, નહિ ! રણમાં ચાલો,
 અળકાવો તમ હથિયાર !
 રે ધૂમો રાણા સાથે
 શૂરા બાવીશ હજાર !

૨

“વીરા ! તમ આજે રણમાં .
 વહેશે અરબલિત પ્રવાહ ;
 રણપૂત ગૌરવ હજી પણ છે,
 તે જોશે અકબરશાહ !
 રે આજ પ્રતાપ પ્રતાપે
 ઘૂમી રહેશે રણ મોઝાર,
 ને સાથે જૂઝશે તેના
 શૂરા બાવીશ હજાર !” —

૩

ગર્જન કરી એમ પ્રતાપે
 ઝૂકાવ્યું રણે શરીર ;
 હોંકાર કરી ત્યાં બિઘળ્યા
 રાઠોડ, શિશોદિય વીર,
 ચંદાવત, સંગાવત ને
 બાલા, ચોહાણ, પ્રમાર ; —
 રિપુને હણવાને કૂધા
 શૂરા બાવીશ હજાર !

૪

મોગલ યુવરાજ સદ્વીર ને
 અંજરપતિ મહાવીર માન
 લઈ એન્ય અશંખ્ય જ બિલા
 કંઈ સિંધુનરંગ ચમાન !

પણ મૃગટોળામાં ફેરે
 વનરાજ કરી હોંકાર,
 ત્યાં ફૂધા તેમ પ્રતાપી
 શૂરા બાવીશ હબાર !

૫

ધડ ધડે ધડ યાય ધડાકા
 ખૂળ તોપતણા ચોપાસ,
 ઠડ ઠડ ઠડ તૂટી પડતું
 નીચે આવે આકાશ !
 તેને ન જરા ગણકારી,
 ધરી અંતર શૌર્ય અપાર,
 ત્યાં મૃત્યુમુખે હોમાતા
 શૂરા બાવીશ હબાર

૬

આજે નથી પાછું ફરવું,
 સમસંગણ છે અવસાન ;
 રિપુને હણવું કે મરવું :
 છે એ જ અમારી લહાણ !—
 એવું કહી સહુ ઝૂકાવી
 મોગલને મારે માર ;
 રે રેલ સમા ત્યાં રેલે
 શૂરા બાવીશ હબાર

૭

એ સુદ્ધયકી ત્રણ વેળા
 રજપૂત ચોદ્દા દઈ પ્રાણ,
 ઉગારી લાવ્યા બળથી
 નિજ રાણાને નિર્વાણ ;
 પણ ભેઠ વીરો નિજ પડતા,
 ફરી ભેટી ધસ્યો અરિહાર !
 નહિ બાણ્યું હવે નથી સઘળા
 શૂરા બાવીસ હબાર !

૧૩

અતિ રોષે મોગલસૈન્યે
 ઘેર્યો રાણાને ત્યાંય,
 ઝબઝબઝબ ચપળા જેવી
 અમકી અસિયો રણમાંય !
 બાણે ન પ્રતાપ હવે કંઈ
 મોગલથી બચે લગાર,
 નથી રહ્યા હવે સહુ તેના
 શૂરા બાવીસ હબાર !

૧૪

એ સ્થિતિ રાણાની ભેઠ
 આલાપતિ લઈ નિજ વીર,
 શિર છત્ર પ્રતાપ્યું મૂકી
 રણમાં દોડ્યો રણધીર !

દિહીશ્વર કેરું બિલટયું
 ત્યાં સૈન્ય અગણ વિસ્તાર :
 રે ટપટપ ધરણી ઢળતા
 શૂરા બાવીશ હબર !

૧૫

પણ રિપુને હણતા પહોંચ્યા
 વીર રજપૂત રાણા પાસ,
 છોડાવી મૃત્યુમુખેથી
 લાવ્યા રજપૂતની આશ !
 પણ ઝાલાવીર પડ્યો ત્યાં,
 નિજ ધર્મ બળવી સાર,
 ને રત્ન સહસ્ર શુભાવ્યા
 શૂરા બાવીશહબર !

૧૬

ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા
 ખૂબ તોપતાણા ચોપાસ,
 કડ કડ કડ તૂટી પડતું
 નીચે આવે આકાશ !
 એ સૈન્ય અસંખ્ય વીંધીને
 નીકળ્યા રજપૂતો બહાર :
 નહિ ક્યારે અરે કંઈ સઘળા
 શૂરા બાવીશ હબર !

૧૭

૧ વીરરત્ન. એનો બીજો અર્થ ચૌદ પણ થાય છે. આ લડાઈમાં ચૌદ હબર રજપૂતો માર્યા ગયા હતા.

૨

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

રિપુકાલ જેવી વીરાંગના !

મધુરી, રસીલી, શાંત કાંતા આજ એવી વીરાંગના ?

રંગમહેલ સુખાસને

યુવતી રસમાં ખેલતી,

તણ સર્વ વિલાસને

તે યુદ્ધક્ષેત્રે રેલતી

આ આલી દેવી વીરાંગના !

ધ્યાં કંકણો આભૂષણો, વીરાંગના ?

ધ્યાં સાજ આ યોદ્ધાતણો, વીરાંગના ?

તે ગાન મધુરું આજ આ બદલાય ગું વીરહાકમાં ?

વીરાંગના ! તુજ દૃઢ્ય ગુંજે રિપુદમનના રાગમાં ?

૩

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

દદ દુર્ગ જેવી વીરાંગના !

સૌર્યમંજુવતી, ઉમ, પ્રત્યાગિશ્ચાત વીરાંગના !

ઉન્મત્ત સસ્તિ ધસી

જળ પૂર્ણવેગ ધુમાવતી,

નિજ ષળ પ્રચંડ કસી

સાગર ગગન ઉછળાવતી :

એવી કરાળ વીરાંગના !

મેવાડ શું પરતંત્ર થાય, વીરાંગના ?

શું વીરભૂમિકળી હુંદાય, વીરાંગના ?

શું ચવનકિંકર કુતુબુદિન જયધ્વજા જિડાવશે,

ન્યાં સમરાસેહતાણી શૂરી સિંહણ સમર ધૂળવશે ?

૪

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

હો વિરલપ્રતિમા વીર્યગંગા વીરાંગના !

સ્વમાં ચઢ્યો,

શૂરો પડ્યો

પૃથુ સાથ પતિ મેવાડનો ;

પુણ્ય ભૂમિ

ધૂળ ચૂમી

ખમે કંઈ કંઈ તાડનો,

ત્યાં શો નવીન ઉપાડનો

હું ભરે રંગ, વીરાંગના !—

શું દેશનો શ્રાવ્યભ્યાનુ ટૂંકી જાયે ?

વીરાંગના ! શું અંધજન જાણી થયે ?—

ના, સ્વપૂતાત્મી નહિ હરે !

શેઠો દેશનો તે નીરવ આગર જાણતો જિતે અરે !

વીરાંગના ! આંખેરમાં તુજ કીર્તિકેતુ જ દરદરે !

૫

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

શુચિધર્મદેવી વીરાંગના !

મહાશક્તિપ્રકાશિની વીરાંગના !

દેશપ્રેમવિજ્ઞાસિની વીરાંગના

બળવંત રિપુ રગદોળનારી મહાભાવ વીરાંગના !

રિપુવિજયથી,

તુજ વિજયથી,

તેરથી મટી અગડણી :

શ્રોત્રાચ્ચરવિ ત્યાં નીકળી

લે હાસ્ય લહાવ, વીરાંગના !

આગર ભલે ભૂમિને ગળે, વીરાંગના !

તુજ કીર્તિ અશ્વ ના ચળે, વીરાંગના !

અમ ભૂતશૌર્ય તુંમાં ગળે, વીરાંગના

‘રે તુજ પરાક્રમની ગીતા ઘરઘર ગવાયે ભાસ્તે !

વીરાંગના ! તુજ પ્રાણમંત્રે ધૂમજે નિત આસ્તે !

વીરબાળક ખાદલ

• પુનરાવર્તી છંદ* •

૧

અલાઉદ્દિન ખિલજી જન્મ આવ્યો,

ચિતોડને છતવા દળ લાવ્યો,

વીર્યપ્રતાપ અખંડ ગતાવ્યો

એવો કોણ હતો નરવીર ?

કોની આજ કથા તે કરિયે,

કોનાં ગાનથકી ઉર ભરિયે,

કોની પ્રતિમા નજરે ધરિયે,

કોણ હતો એવો સ્વપીર ?

* આ છંદ નવો રચ્યો છે. એની એક કડીમાં સોળ પંક્તિઓ આવે છે અને આઠ આઠ પંક્તિના બે વિભાગ પડે છે. પહેલા વિભાગમાં ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭ પંક્તિઓ ચરણકુળ જન્મા માપની છે, અને ૧-૨-૩ના તથા ૪-૫-૬-૭ ના ત્રણ ત્રણ પ્રાસ મળે છે. ચોથી અને આઠમી પંક્તિ ચોપાઈની છે, ને તે બેના પ્રાસ મળે છે. બીજા વિભાગમાં ૧-૩-૪-૫-૬-૭ ચરણકુળના માપની છે, ૨-૪ પંક્તિમાં ૧૪-૧૪ માત્રા છે, અને ૧-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૨ માત્રાએ તાલ છે, અને સાતમી માત્રા પછી યતિ છે. પણ આ બીજા વિભાગની રચનામાં ખાસ યોત્સાદનને માટે જોવી યુક્તિ છે કે પહેલી ને ત્રીજી લીટીઓ પાંચમી ને છઠ્ઠી તરીકે પાછી બેલડાય છે, અને સાતમી નવી લીટી તેમાં ઉમેરાઈને ત્રણ પ્રાસ પૂરા થાય છે, અને આઠમી લીટી ચોપાઈની આવે છે.

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
 કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
 અદ્ભુત તે શી પ્રતિમા શૂરી
 રણ શોભાવે બાદલવીર !

૨

ચિતોડના બાળકનૃપ પક્ષે,
 ભીમસિંહ બાંધવસુત રક્ષે,
 તેની લલિતા રંભા લક્ષે
 યવનેશ્વર મોહી થઈ પૂર ; —
 અલાઉદ્દિન ઘેરો લઈ આવ્યો,
 નહિ નિજ આશ વિષે કંઈ ફાવ્યો ;
 છળકપટે ભીમસિંહ બંધાવ્યો :
 રમણી દે તો છૂટે ચૂર !

શું રજપૂતાણી યશ ખોશે ?
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 શું વીર બ્રહ્મ કુસુમ એ બેશે ?
 બાદલવીર ! બાદલવીર !

શું રજપૂતાણી યથા ખોશે ?
શું વીર બાદ કુમુદ એ જોશે ?—
ના, ના, શૂર પડ્યા ના રોશે !
હાકે પડાવે બાદલવીર !

૩

અદાઉદ્દિન ગવે નિજ રૂલે,
એવે કંઈ સુણતાં ઉર ફૂલે,
ચિતોડની પદ્મિની ત્યાં ઝૂલે
દારે નિજ દામીઓ સાથ :
ઢોળીઓ શતસમ પધારી
યવનમુકામ સમીપ ઉતારી,
રમણી સાટે રણવીર ભારી
નીકળ્યા અમિ ફેરવતા હાથ !

ગોરા કાકાશું ત્યાં ધૂમે,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
થઈ રજપૂતસરદાર ઝઝૂમે,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
ગોરા કાકાશું ત્યાં ધૂમે,
થઈ રજપૂતસરદાર ઝઝૂમે,
રિપુદાઠ, ધૂળ, પળોળાઠ, ચૂએ :
રણ મૂળવે બાદલવીર !

૪

હથિયારે વીજળીઝો ચમકે,
 સજુગગડાટે ધસ્યો ધમકે,
 વીર બાળક અંધે ત્યાં દમકે,
 ન ગણે ઘા નિજ સૌમ્ય શરીર !
 ઝોરે ભૂમિ પડયે ના ખાંચ્યો,
 ભીમસિંહ સુક્રત કરીને રાચ્યો,
 અગવંતા અરિને શિર નાચ્યો :
 વિજયી આવ્યો બાદલવીર !

માતાએ સુંખ્યો લઈ જોળે,
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 દુનિયા ચત્રુ-વીરવે ચોળે !
 બાદલવીર ! બાદલવીર !
 માતાએ સુંખ્યો લઈ જોળે,
 દુનિયા ચત્રુ વીરવે ચોળે !
 ભારત ગવે દૃઢ્ય હિંચોળે !
 ફરી ક્યાં લાવે બાદલવીર ?

પુરોહિતની રાગભક્તિ

• અનુક્રૂપ •

“રાજપુત્ર હું છું ત્યાં શો સુદનો લય રાખવો ;
આતા ! અન્ન ચલાવીને રણપાંડિત્ય દાખવો !”

૧

(વસતોષદ્ર)

પ્રતાપ ને શુક્ર સુસંપ ધારે,
રાણા ઉદેસિંહતણા સુત બેઠ શૂરા :
દુયોગ એક દિન તે પ્રિય વીર પૂરા
ચઢયા વિવાદે મૃગયાવિહારે.

૨

(મદાક્રાંતા)

તાપે બિહું વન ગાહુ તપે, અગ્નિજ્વાલા છવાતી,
અધો સર્વે ફિણફિણ થતા ત્યાં સહે ભૂમિ તાતી ;
આધે યદ્વી સભય બિડતાં બિડી છાંયે ભરાય,
ને રહેજો ત્યાં ઉભય દુનરો આદર્શ કૈં રાણુભ.

૩

(અનુક્રમ)

પ્રસ્તાવ ત્યાં પ્રતાપે તો દ્વંદ્વયુદ્ધતણે કીધો :
શુક્રો તે શૂર શબ્દોથી ઉત્તર બાતને દીધો.

૪

દ્વંદ્વયુદ્ધે પડે બન્ને, શસ્ત્ર સૌ ચમકી રહે ;
વીરહાડે ધરા ધૂળે, સાથીઓ નિરખી રહે.

૫

(શાસિનીમંદ)

દેહે દેહે ઝેર વ્યાપી ગયું છે,
રામે, રામે શૌર્ય ધૂમી રહ્યું છે,
બાતા બાતા રનેહસંબંધ ભૂલે :
શસ્ત્રે શસ્ત્રો, નલ ચમકતાં, આથડી હસ્ત ઝૂલે !

૬

(મદાધરા)

ફૂદી ફૂદી, ઊછળી ઊછળી, સિંહશું રંગ રાખે,
રાતા તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધનૈપુણ્ય દાખે ;
ઊભા ઊભા અવર જન સૌ ધૂજતા મીટ માંડે ;
વૃક્ષો ધૂળે ઊભેલાં, અનિલ ધુધવતો ઘોર ત્યાં ઘોષ પાડે.

૭

ઊઘા ઝોઘે નહિ નહિ કદી યુદ્ધ કેા ભેયું એવું,
ઘેરું ઘેરું નહિ જ અનિલે ગીત કેા ગાયું તેવું ;
પાપાણેમાં, વન વન વિષે, ઘોષ એવા ન ધૂમ્યા,
આજે મેવાડના યા ઉભય વીર લડે, અંધ કોધે ઝઝૂમ્યા !

૮

(અનુક્રુપ)

મેવાડ રત્ન શું ખોશે, સ્નેહના મેત્ર શેં સર્યા ?
સૂર્ય ને ચંદ્રના જેવા રાજપુત્રો પ્રભાલર્યા !

૯

ક્રોધ છે સ્નેહનો વૈરી, અગ્નિમાં બધું ઝાળતો :
નરકસાથી એ ક્રોધ પ્રજળે ને પ્રજળતો.

૧૦

(કૃતવિગ્નખિત)

નથી નથી હેતુતા કુંવરો જરા,
ઉભય યુદ્ધકલાવિધયે પૂરા ;
કુલપુરોહિત આવી જીએ તહીં,
સકળ નાશ થતું દિસતું જહીં.

૧૧

સ્થિતિ વિચિત્ર જણાય વિલોકતાં,
યુગલ તે અટકે નહિ રોકતાં ;
ઉભયને અતિ આકુલ આજવે
શમન કાજ પુરોહિત વિનવે.

૧૨

સકળ યત્ન જરાય જણાય ના,
વિકૃત જુદ્ધિથી કાંઈ સુણાય ના :
કુલપુરોહિત દીન વિમાસતો,
હૃદય ના સમજે વિધિપાશ તો.

૧૩

ઉભય ધંધુવિવેચકી આ મુઝે
 જીવન નિશ્ચય જોઈતું આથમે;
 ઉભય વા કંદિ નાશ જ પામશે :
 અરર ! આ ભૂમિનું પછી શું થશે ?

૧૪

(અનુક્રમ)

તપતું ત્યાં મહાતાપે દિસે છે વન આ વધુ ;
 લાગે છે ધૂમનું હૈયું, વન ને નિશ્ચ તો બધું !

૧૫

(મહાધંગ)

સતા તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધથી ના જ ખાંચે,
 બ્રહ્મા બ્રહ્મા અવર જન સૌ મૂલતા શાંતિ જાચે :
 એવે આવી યુગસ વચમાં તે પુરોહિત બિભે,
 લોંછીને તે કટારી જટ નિજ ઉડમાં ત્યાં પડી રહ્યા ફૂટે !

૧૬

(અનુક્રમ)

લડતા કુંવરો મધ્યે વિપ્રનો દેહ તફંડે :
 ભૂલીને યુદ્ધ ચોતાતું યુશ્મતા કરવા પડે !

૧૭

પ્રાણુચૂન્ય પડ્યો દેહ વિપ્રનો પજમાં તહીં :
 યુશ્મતા ત્યાં કરે કોની ? અરેરે ! મમજ્યા નહીં !

૧૮

(મદાકાંતા)

રે કેવી આ ઉર જગવતી ભૈરવી રાજલક્ષિત !
 આહા કેવી પ્રબળ સ્પુરતી એ મહા પ્રાણશક્તિ !
 કુવો જાડો, અડગ, વિરલો, ભવ્ય આ દેશપ્રેમ !
 એ આત્મા, એ ગહન પ્રતિમા, લેશ ભૂલાય કેમ ? ૧૯

છે મેવાડે રુધિર વિરહ ભૂમિમાં વીરકેડુ,
 પાપાણ્ડોમાં, કુહર કુહરે, જીછળે તે અનેરું :
 રાજસ્નેહે રુધિર નિજ દે, હા પુરોહિત સૂએ !
 જાડા તેના દૃઢપડધા ત્યાં ધૂમે છે હજુએ ! ૨૦

(અનુક્રુપ)

શોકાશ્વર્યે જિભા ખળે વીર શુક્ત પ્રતાપ ત્યાં :
 ઢળતા ભાતુના ચરિત્ર ભૂલાવે ઉરતાપ ત્યાં. ૨૧
 થતાં પ્રતાપની સંજ્ઞા, શુક્ત તે ભૂમિ ત્યાગતો :
 પ્રતાપ પ્રાણનિદ્રાથી પ્રતિજ્ઞામય જાગતો. ૨૨

(કૃતવિલખિત)

ગહન શાંતિ વને પ્રસરી રહે,
 ગગન રજત પ્રભા ક્ષિતિજે ગ્રહે :
 કવચિત કોઈક અશ્વ પુખારતો,
 વન અગાધ પ્રતિધ્વનિ ધારતો. ૨૩

દ્રાન્સવાસમાં ત્રાસ અને ગુર્જરવીરત્વ

• મિશ્ર દશિતિ •

૧

દેવી ! ધસે અમ સંગમાં !

ભરી હો અનલ અમ અંગમાં !

જગ ટોલશે,

અથ ચોળશે

અમ જીવનના સ્વરંગમાં.

દેવી ! ધરો સ્વતૂર ચૂર સ્વદસ્ત હા !

જગવો, ગજવો સૂર પૂરુ મસ્ત હા !

ભડગર્જના ત્રાણી ગગનપડ ફાડતી લડી વહે :

હો દેવી ! ફૂંકો સઘ ! અમ અંતર અનલ ભડભડ હલે !

૨

શું આલ આ તૂટી પડે ?

ઓ સિંધુ શું ઉતરી પડે ?

હુખઝાળમાં

આ કાળમાં

શું તેજ અમ ખૂટી પડે ?—

શું ના અમે ગુજરાતનાં સંતાન કે ?

શું ના અમારી માતનું અભિમાન કે ?

હિંદુ, મુસલમાન, પારસી : કે કહે વિવિધ અમ જાતિઓ ?

એકાત્મ સહુ જિલા અડગ : શું ના અમે ગુજરાતીઓ ?

૩

કંઈ દેશદેશ ધૂમ્યા અમે,

ક્યાં રવિ જિએ, ક્યાં આથમે :

જંગલ ળધાં

મંગલ કીધાં

અમ ધીરપાદ પસકમે !

ન ગણ્યાં અમે પહાડો, વનો, મહાસાગરો :

ન ગણ્યાં અમે કંઈ વનચરો કે જળચરો :

રે કંઈ હજારો વર્ષથી હવે મન્યા પરદેશમાં,

તે માતૃદ્ધ ધિક્કરાવવા શું જીવિએ આ વેશમાં ?

૪

ઓ રણપૂરી ગુજરાતણે !

પ્રતિલાપૂરી ગુજરાતણે !

(શું એ જ કે

ઘરને ચડે

રીબતી ઝૂરી ગુજરાતણે ?)—

પડખે અમારે રહી સહે સહુ વેદના,

રણદેવીશું કૂંકે ઉરે અમ ચેતના ;

ગૌરવ-પ્રભા-મહિમાવતી ! વીરત્વ તમ અગ્રકાવળે !

તમ કૃપાપાશ્યાં મોતીશાં અમ દેશને દીપાવળે !

૫

હે પ્રિયના યશસ્વતી !

સ્વાતંત્ર્યના ઉરભક્ષકો

વિષ વિષ ભીડે

અમને પીડે

આ દાન્યવાતી તરફો !

ભટ મુદમાં ગાશુ હિશા આયે અમે :

મધમ દૂર જઈ દગ દેરવો આજે તમે !

તમ કિસ્મતનું જાદુ હિશા સામ્રાજ્યની છાયા તમે,

ત્યાં એક તમુ ભૂમિ થે અમોને ના મળે, શું ના મળે ?

૬

બ્રહ્મણે અમારાં અંતરો,
 આંખે વહે અગ્નિઝરો :
 હ્રદયે નહીં,
 લટયે નહીં,
 આ આકૃતે ભડ સિંહનરો !—
 શું અમે કાળા હિંદીઓ કહેવાઈએ ?
 તમ હૃદય કાળાં ચીતરી ક્યમ ગાઈએ ?
 અમ આત્મકુદન અગ્નિ આ બળતાં પ્રતાપ અગાવશે;
 હે 'બોઅરો ! તમ ઘોર આ ઉરભૂમિને જ ધગાવશે !

૭

વીરા ! મચી શી હોળી આ !
 શા સુભટરંગો ચોળી આ
 ઉર શક્તિની
 મત ભક્તિની
 અમ પ્રાણને ધૂળ રોળી આ !—
 વીરા ! અમારા રંગમાં વધુ બોળજો !
 વીરા ! અમારા ફાગની ધૂળ ચોળજો !
 ઘેરા ગગનને ફેડતી, પાતાળનાં પડ તોડતી,
 આવો પ્રમત્ત ગજાવિયે સ્વહોરી જગ ઝંઝોડતી !

૮

ભિછળેા ગગન મહાસાગરે ।

વટોળિયા નભને ભરે ।

પહાડો પડો ।

નવાલા ઉડો ।

અધાર અવની આવરો ।

ગુજરાતના રૂરા અમે ગુજરાતીઓ ।

થઈએ શુ ભારતદેવીના યશધાતીઓ ।

અમ ગેહ દધએ, દેહ દધએ, ચેહ બળિયે લાતી ઓ ।

અમ ટેક ના તળિયે કદી !-રે આ અમે ગુજરાતીઓ ।

૩

અંજલિ ગીતો

હિન્દના દાદાનું સ્વદેશાગમન

(તા. ૧૪ માં ડીસેમ્બર ૧૯૦૧)

• મિત્ર હરિગીત •

૧

આ દિવ્ય ગાન ગવાય ક્યાં ?

આ પુષ્પવૃદ્ધિ થાય ક્યાં ?

ધમધમ થતાં

ધૂનમાં જતાં

જનપદ અહો રેલાય ક્યાં ?

આ સ્મિતગૂંથ્યા સોહંત સ્નેહસુહાગ ક્યાં ?

હેમંતમાંદ્ર વસંતના આ રાગ ક્યાં ?

શં ઉરજગવતી આ પ્રભા ? રસરંગ આ શા કારણે ?

તે આજ ભારતભો પ્યોતો પુનઃ આવે ભારણે !

૨

હો, સ્નેહધાળી લાવલો !

મહી પુણ્યકંકુ દીપાવલો !

સુખમીલું

શોભિત વડું

અમૃતશ્રીદળ સોહાવલો !

મહી અમર કીર્તિદુમ્બ વળી પમરાવલો !

મોંઘાં અલૌકિક મોતીડાં ચ જમાવલો !

દે ધન્ય ભારતમાતે આજે નયં પુત્ર વંધાવેલા !

આવો મધુર ગાતાં બધાં, તમ વીર ધન્ય સતતવા !

૩

વીરા ! પધારો બારણે !

લિપ્ત બધાં તમ દારણે :

હમ્મતે સુખે

અમ સુખદુખે

‘ધાળો સદા અમ તારણે !

નથી દંઈ દીધું તમ અમૃતપદ સરખું ઠરી :

નથી દંઈ દીધું તમ દિવ્ય અંનરત્ન ઠરી :

પણ ‘વીર દાદા છે અમારા,’ એમ કદી ઉર ફાવ્યે !

વીરા ! પધારો બારણે ! તમ દર્શને દુખ ભૂલિયે !

૪

પ્રિય દેશ કાજ અઝૂમીને,

પરદેશમાં નિત ઘૂમીને,

સેવા કરી

કીધી ખરી . . .

આભારી ભાસ્તભૂમિને !

નથી સુખ અવર બાણું, તમે વીરા અરે !

નિત દેશયત્ને જીવનહોમ કીધો ખરે !

હો, એ, મહામંત્ર તમ તપો નિશ્ચિત અખંડ પ્રકાશમાં !

ઋષિરાજ ! એ તમ, આત્મચત ગૂંથો અમારા શ્વાસમાં !

૫

નહિ ભય કદી ધાર્યો ઉરે ;

વીરા ! વહ્યા ભક્તિપૂરે,

અરિદળ વિષે

રે દશદિશે

કીધો વિનય એકલશૂરે !

એ અભયવિભૂતિ લગાડને અમને, વીરા !

એ ભક્તિગીતા શિખવને અમને, ધીરા !

તમ મહાભાક્તાણી પ્રભા અમ હૃદયમાં કંઈ મૂકને,

અમ પ્રાણમાં ઋષિવીર ! એ તમ મહામંત્ર જ ફૂકને !

૬

વીરા ! હસંતા આવળે !

સંદેશ મીઠા લાવળે !

શુચિ સાધુતા,

મધુબંધુતા,

અમ અંતરે પ્રગટાવળે !—

ઘેરી ઘટામાં ઘટ ઘણા ગુંથવાય છે :

અમ યજ્ઞવેદી ભયથકી ઘેરાય છે :

ઓ વીર ! વહારે આવીને તમ પાંખમાં લ્યો પ્રેમથી,

અમ હૃદયમાં તમ બંધુભાળા પ્રોઈ લો વર નેમથી !

૭

વીરા ! પધારો બારણે !

ઊભાં બધાં તમ કારણે !

કૂલ વેસ્તી

હવે અતિ

આ જાય ભારત વારણે !

અધૂરાં નમન અમ આત્મનાં સ્વીકારળે !

તમ ભાવપૂર્ણ મુછત્ર અમ પર ધારળે !—

હો નાય ! અંગીકારળે અમ પ્રાર્થના દિનરાતની :

જુગજુગ હવે દાદા અહો ! જયજય શ્રીભારતમાતની !

સર ફિરોઝશાહ મહેતાનો વિજય

• ધ્વનિત •

ભાડ ભારતધીર ફિરોઝ ! સ્વતંત્ર સખે !
 નર સિંહ સમાજતાણા રણરૂર ખરા !
 તુજ ગર્જનથી ગજડાવી ધુનવી ધરા
 જગવ્યા અમને ધસવા સ્વભૂમિપડખે.

તુજ કીર્તિરવિ તમારૂં ડુબવવા હરખે
 કંઈ દેશતાણા અરિર ને કૂદતા જળસ,
 ધૂળમાં સહુ તે અથી કંટકના ગજસ
 તુજ તેજપ્રતાપ વિષે બની અંધ ધખે !

ગુણુ ભારતખાંધવમાળતાણા વિરલા !
 તુજ શબ્દ સમુદ્રતરંગ સમા ગરજે ;
 તુજ ઉજ્જવલ, ધૈર્યપ્રતાપી સ્વરાજ્યકલા

પ્રિય દેશજનંધુતણાં ઉરમાં ભરજે ;
 અમ આશાધરાક્ષિતિને મુખલા સફલા,
 વીર ધન્ય ફિરોઝ ! સદા ઊગતી ધરજે !

૧ અંધારામાં. સાતીનો પ્રત્યય હુમ છે. ૨. ચતુ. ધ. સ. ૧૯૦૬ માં
 મુંબઈના 'સ્થાનિક સ્વરાજ્ય'માંથી સર ફિરોઝશાહને તથા બીજા દેશદિતૈથી
 સલાસદોને દૂર કરવા ને 'કોક્સ' મળી બીજુ ચયું હતું તેનો અહીં ધ્વનિ છે.
 ૩. દોરો. ૪. હિન્દની દેશોદ્ધારક બંધુઓથી માળાના.

ઐક્ય સ્મરણ*

• ધ્વનિત •

રવિ અસ્ત થયો : નભમાં ઘનધોર કરી
 પછી મેઘ પડ્યો ભૂમિને ભર લીજવતો ;
 નભગોળ ધીમે જ ધીમે પછી શાંત થતો
 કંઇ ગંભીરરૂપે બિભો ઘન દૂર હરી ;

નભઉર ભર્યા, મહુ તારક ત્યાં બેતરી,
 કરી દે નિજ અંતર મેઘ હતો ન હતો,
 રવિનો કંઇ દૂર પ્રકાશ બનાવી છતો
 નભ પાસ, કરી સ્મૃતિ દે રવિની મધુરી ! —

તું જ તેમ ગયો : પ્રિય કેં દુખઅસ્ત થયાં ;
 બહુ આંસુ પડ્યાં ; પછી શાંતિ ધીમે પ્રસરી ;
 પ્રિય કૈંકતણાં પણ આંસુ મુકાઈ ગયાં ;

ધંધુ વર્ષ પસાર ! હવે અમ ઉર કરી
 તુજ દાર્પણી મધુરી સ્મૃતિમાં રહ્યાં
 સ્મરિતા ગભીર હરી : તુજ મ્હેર, હરિ !

* મર્મૂમ મિ. કેપુરગે નવગેજી કાજરાણના મૃત્યુના પંદેરા વાર્ષિક
 દિવસ (તા. ૨૫-૪-૧૯૦૫) ની ગર્ભા યાદમાં.

૨

થયું વર્ષ, પસાર ! અહા, વીર કેળુશરો !
કંઈ વર્ષ અનેકથું એક પસાર થયું ;
કંઈ વર્ષ હું ન હું ત્યમ ચાલી ગયું :
ગયું ; — સાથ ગયો, વળી શોકતણે, બિલરો.

તું ગયો ; સહુ આજ વદે ‘તું જ વીર ખરો’ !
‘અમ પાસ તું હોત અરે,’ ઘડી કેંક ચહુ ;
પણ માત્ર હવે ‘સહુ તે અહીં કીધું કહું —
ફૂલ તે સહુનો અમ પાસ રહ્યો ગજરો.

ફર દિવ્યપ્રકાશ વિષે અળકે વીર તું !
અમ આશ અમે એ પ્રકાશ વિષે જડિયે :
અમ અંતર દ્વાં તિમિરે ગૂંચવાય બહુ ;
ભવપર્વત આ તિમિરે ચઢતાં પડિયે ; —
કર તેજ ઉરે ! ઉર-તાર ચઢાવ સહુ !
વગડાવ સિતાર અમારી રહી શિર તું !

* “મિ. કાળરાશ સંગીતના હિતાદ હતા, તેથી અરજ કાઢી છે કે અમારા હૈયાનું સંગીત નખળુ અને ખેસૂર થઈ ગયું છે, તેથી એ હૈયાના તારને તુ ચઢાવ, અને હમેશા નેમ તુ હરોલમા રહેતો તેમ હમણા દૂરથી પણ તું અમારે માથે ઊભો રહે, અને એ અમારી હૈયાની સિતારને તુ વગડાવ, અમને હિમત આપ, અને એમ કરીને અમારી આશા ને દૂરના ‘દિવ્ય પ્રકાશ’માં જડેલી છે તે સફળ કરવા ખરો પથ દર્શાવ !”

(મિ. જે. ખ. તારાપોસ્વાળા કૃત ‘કાળરાશ-સ્મૃતિ’માંથી)

મત્તખારીના સ્વર્ગસ્થ આત્માને

• રામ કાશી-ધીરાના પદની રાહ •

હુખિયારાંના બેઠી દે, પાંગળિયાંની પાંખડી !
રેાતી ગયો શું મેઢી દે હિંદ મૈયાની આંખડી !

જાચી જાચી તુજ મેડી આકાશે, નીચા અમારા વાસ ;
તોય દહય તુજ નિત્ય ધડકતું, ફલતું બની દીન દાસ :
સેવા દીધી સાચી દે, બાણી ન તેં જડાંખડી ;
ભૂલે તે શું ભવમાં દે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૧

રોતાંને જઈ રોકતો, વીરા ! રોતો અંનર આપ ;
હિંદ મૈયાના દીન દહયની શુદ્ધ બન્યો તું ખાપ :
તણ સ્તબ્ધિત મોજડી દે, પહેરી કદલુ પદ આખડી ;
આલે કોણ જ લોહરોરે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૨

પૂર્વના પર્વત ને પશ્ચિમના સાગર ઘૂરડી રહ્યા અંધલાવ ;
સ્વેત ધન તુજ ત્યાં રણ રોપી તેં દીધો અમૃત પ્રસ્તાવ :
ખંધુતાની ખાંધી દે સદુને તે દિવ્ય રાખડી ;
ભેની સ્વપ્ન મોયેરાં દે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૩

ગાળે ગગન ઘનઘોર ફરી ને વીજ કરે અમકાર ;
 પડતા પ્રલયના પડઘા પશ્ચિમમાં ખખડાવે અમ દાર ;
 સૂઝે નવ ત્યાં સીધી રે વાટ દિસે બહુ વાંકડી ;
 ધીરજ ત્યાં ક્યમ ધારે રે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૪

બંધુતા પૃથ્વી ને સ્વર્ગની સાધી તે, વિલુના વહાલા હો વીર !
 તો અમ આશ રહી તુજમાં, તું ફત બને અમ ધીર :
 પ્રભુજીને વિનવજે રે, રહે મૈયા સંકડી,
 હાસ્ય પૂરીને ઠારે રે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૫

સૂર્ય ચંદ્રા ને તારલા સાથે વરસતા નિત્ય ઉજેશ,
 ધર્મ અને દેશોત્તતિ કેરા મોંઘા તુજ સંદેશ :
 મળજો વીર મલબારી રે ફરજ ઊભી જ્યાં જ્યાં ખડી !
 ભૂલે સ્મૃતિ શું તારી રે હિંદ મૈયાની આંખડી ! ૬

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(એમની પચાસમી વર્ષગાંઠને શુભ દિને: રવિવાર તા. ૨૧-૬-૧૯૧૬)

• ખડ હરિગીત •

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના !

સૂર તમ સુરસઠનના

સ્નેહે ભર્યા,

સત્યે ઠર્યા,

દો આજ મોંઘાં કવનના !

આવો, ગર્વના, સ્વર્ગના સુરસાજનાં,

આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજનાં !

ખગ સર્વ મધુકંડી મળો !

મધુર લહરીઓ જાળો !

પાછા ફરો પછંદ સામ અવાજનાં !

સંગીતદેવી ! કાવ્યદેવી ! સર્વ આજે આવજો !

અહીં અમર મોહનગાન સદુ સાથે મળી ગવડાવજો !

૨

મેંધો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,

છે અતુલ્ય ઉમંગ આ ;

પ્રિય હૃદયના

મુરવિજયના

મેંધા અમારા રંગ આ :

એ રંગમાં ક્યમ એકલા અહીં મહાલિયે ?

આ લોક ને પરલોક સાથે ઉજાળિયે :

શિર જેતું અહતુ સ્વર્ગને

ધારતુ સ્વર્ગને,

ના ભૂલતું તે આ ધરા પણ લાગિયે :

એ આત્મનો ઉત્સવ જિજ્ઞાસા, મુરજનો ! પૃથ્વીજનો !

આવો ગાધા, અહીં ગાંઠિયે નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાઠનારો કો હશે,

જગ ગાધું જે મોહશે

સહવચનથી,

સન્મથનથી

જે આંસુ જનના લોહશે ?

જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
 જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
 વનવન વિષે જે આચર્યો,
 અસુરશું નિર્ભય લર્યો,
 સત્યે જ જડતો વાત જે નિર્માણની :
 માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
 એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એક જ ભારતે !

૪

ક્યાં શુદ્ધિ ભોઈ ધર્મની,
 મન, વચન ને કર્મની ?
 ભારત ! ખરે
 જુગજુગ ધરે
 મોટાઈ એ તુજ મર્મની !
 રાખ્યું હૃદયંદ્રે અમોક્ષ સત્ય જે,
 ટેકી અડગ પ્રહલાદ કેરું કૃત્ય જે,
 ભારતતણા ઇતિહાસમાં
 છે રહ્યું ચિરવાસમાં,
 એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે :
 તે ના રહે દંકાઈ અહીં અજ્ઞાન ઠેરી આંધીએ ;
 ઠળિયુગ વિષે એ સત્ય તો રાખ્યું મહદ્દમા ગાંધીએ !

૫

વ્યાપ્યો અધર્મ બધે ઘણો
 કારમો માયાતણો ;
 આ દેશમાં
 મનકલેશમાં
 ચાલ્યાં વિનાશી ઘર્ષણો :
 હીસે હરાયાં તીર્થ કેરાં તેજ હા,
 ના આજ ગંગાસ્નાન તારે સહેજ હા ;
 ના પેટભર લોજન મળે,
 બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,
 છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગને જ હા !
 એ સત્ય ખૂટ્યું ત્યાં બધે ખૂટે જ સુખનાં સાધનો ;—
 એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો !

૬

એ વીર આજ વધાવિયે,
 સ્નેહપુષ્પો લાવિયે ;
 નવજીવને
 નવઉરધને
 એ સત્ય આત્મ સમાવિયે.

જેણે ન લાણી કોઈ દિન પણ ફેરતા ;
 જેની અખંડ લલાય ચૌવનચૂરતા :
 - 'જે' નિજ મહાસંયમધરી,
 ધર્મમય હૃદયમધરી,
 નિજ શત્રુને પણ સ્નેહપિત્તર પૂરતા ;
 જે કર સર્થાં મણુકા વિસ્ત્ર એ સવ્ય જીવનમાળના,
 તે અમ શિરે તપજો સદો ! ન પ્રહાર લાગો કાળના !

૭

મોહન ! અમારા વીર હો !
 સાધુ, દાના, પીર હો !
 મુકુમાસ્તા
 હર ધારતા
 અત્તમસ્ત મીર ફકીર હો !
 મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન બંસરી !
 મોહન ! તમારી સત્વદોહન બંસરી !
 સદુ મોહને વિસ્ત્રાવતી,
 રસ અખંડ લખાવતી,
 મોહન ! તમારી પ્રહરમોહન બંસરી !
 વાલે અખંડ પ્રવાહથી, સદુ સ્થિર થઈ મુલિયે અમે :
 એ રસ ટપકતા ચળ્ડ ઝીઝી આત્મમાં ધુલિયે અમે !

૮

વીરાં ! 'લજે' ઉરે કેમ ના ?

આ મહોત્સવ હેમના

ભારત વિષે

થળથળ દિસે :

લ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં !

'વીરાં ! તમારું તેજ દૃઢ્ય જગાડલો !

અમ છવને તમ સત્યખીજ ઉગાડલો !

અમ ફુજ લીલો થાય આ,

ભારતે રસ છાય આ,

ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડલો !

તમ જ્યોતથી અહીં કોડ જળલો જ્યોત સત્ય સમાધિની !

ભારત વિષે ધરધર થલો જ્યજ્ય મહાત્મા ગાંધીની !

વિધિની વાટે

• રાગ માદ •

ધાળે ધાળે સૌ વીરને ઘાટ દે, વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ !

ભારતનાં યુગભાગ્ય ઉપાડીને ચાલ્યો એ સત્યનો સંત :
આત્મ જળાવે ઝગાવે જ્યાં એવો લીધો એ પુણ્યનો પંથ દે ;
વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૧

પગલે પગલે પાપ દબાય ને ડગલે ડગલે દુઃખ :
યુગયુગના અપવાસ છે એના, ભવભવની છે ભૂખ દે :
વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૨

ભડકે બળે છે આભ, ને નીચે ધગધગતી છે આગ :
એને તો આભનાં છે અજવાળાં ને ધસ્તીએ પુષ્પપરાગ દે :
વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૩

પહાડના પહાણા પીગળે ને ભિતરે અમૃતની ધાર :
હૈયે ટકોરા ભારતો ચાલ્યો આત્મત્રમર સરદાર !
વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૪

કોટો દહયનો રાજવી તેને રનેહુ વિના શા અંધ ?
મૌન એતું જગ મુણશે, એના આત્માને ભેશે અંધ દે :
વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૫

આલના તારા તગતગ ભેશે, ભેશે જગતના લોક :

એનાં જ કંકુપદે પદ માંડતાં કોનું જીવ્યું છે દેશ રે ?

વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૬

સૂતેલાં સ્વપ્નથી જાગશે ને જાગેલાં ચોળશે આંખ :

સામે સૂરજ ઝંપલાવતો જિડે ગરુડ ખંખેરી પાંખ રે :

વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૭

આખ્યા કોલ શું ભૂલશે કો ?-વાયું એ વહાણું-અનન્ય :

મૃત્યુને મુઠ્ઠીમાં મૂકીને ચાલે તે જ હવે વીર ધન્ય રે ।

વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૮

સ્નેહ ને સત્યનો સંત એ ચાલ્યો : એને શું બેલ કે મહેલ ?

બાસ્ત હવી જાણશે તો પૂરશે બાપુજીની દહેલ રે !

વહાલાં, બાપુજી લે વિધિવાટ ! ૯

એ ગાંધી સંતમુખણ

• અમિતભાઈ હંદ* •

૧

અંધારાના ગદ લેટીને આભું એક કિરણ અણમોલ,
 રણની ધગધગતી રેતીમાં ફૂટયું અમીઝત્યું રસલોલ ;
 દશ દિશનાં લોચન મીંચાતાં,
 જનજનનાં તનમન ધૂંધવાતાં,
 ભારતનું ઉર જ્વાળિ રતું ભસ્તું ત્યાં ફરી જિતયો પ્રમુખોતઃ
 લાભ્યો કોણ પરમ એ વાણ ? —
 એ ગાંધી સંતમુખણ,
 એ ગાંધી સંતમુખણ,
 એ નવભારતનો પ્રાણ !

*આ નવ હદની રચના માટે ૨૮ મા જુન ૧૯૪૭ "સોની પટેલી મુન્દરાત"ની નીચેની નોંધ વાંચવી.

૨

જીવતાં પણ મૂંઝેલાં જોખાં અહીં તહીં ફરતાં ભારતભોમ,
 નાથે નહિ લેવા દમ પૂરો, થયે રીત પડે કે ધોમ ;

જ્યારે માના કેશ વિખેલા,

સુત ભય હિંસામાં ભટકાતા,

લડતા શ્વાતાશું પ્રિય બ્રાતા, ત્યારે સાંધી ધરતી ઓખ-

કેણે ફૂંક્યા સૌમાં પ્રાણ ?—

એ ગાંધી સંતસુખણ,

એ ગાંધી સંતસુખણ,

એ નવભારતનો પ્રાણ !

૩

હાથ્યાં ચેતન મૃત મટીમાં, ફાટ્યાં જડદહેથી ફૂલ,

હિમદમલેથી ભડકા ઊભા, ઝબકી સોનારજ ભરખૂણ ;

પથરની પ્રતિમા ત્યાં ચાલી,

ફૂટી મૂશળમાં પણ ડાળી,

જનજનના મનમાં નવરંગે પાછી ઊગી આગ અતૂલ :

એવી વર્તી કોની પ્રાણ ?—

એ ગાંધી સંતસુખણ,

એ ગાંધી સંતસુખણ,

એ નવભારતનો પ્રાણ !

૪

નહિ વીરત્વ વસે તરવારે, નહિ શૂરત્વ વસે કો બાય ;
 છે : વીરત્વ ખરું અંતરમાં, એ સૌ શીખ્યાં સાચી ગાય ;
 મૃત્યુ વિષે નવજીવન લાખું,
 જીવનમાં નવચેતન સાધું,
 મરીને જીવવાનો નવમંત્ર મળ્યો એ કોને પાવન હાથ ?
 કોણે દીધી એ રસલહારી ?—
 એ ગાંધી સંતમુખજી,
 એ ગાંધી સંતમુખજી,
 એ નવભાસ્તનો પ્રાણ !

૫

સત્ય અહિંસા સ્નેહતાણા મર્મે ન્યાં બિપદયા તારકં પેક,
 દેહબળે માનવ દિનદિન શિર ધારે દુનિયાની વધુ પેક ;
 કુદનનો કસ અંકાવીને,
 નવનવ તાવણીમાં તાવીને,
 ત્યાં આ આતમકિમિયું દેખાડીને બાંધું ધમ્મબંજ સેક :
 કોણે સ્પર્શ્યાં એ બિડાણ ?—
 એ ગાંધી સંતમુખજી,
 એ ગાંધી સંતમુખજી,
 એ નવભાસ્તનો પ્રાણ !

૬

‘હરિજનમાં હરિજન થઈ બેઠા, સુરજનમાં’ સુરજનના રાજ,
કેડો કેરો હૃદયવિસામા, લાખોની લાખેણી લાજ ; ॥”

જગનાં પાપ ઉઠાવ્યાં માથે,

જગ પર ઢાળ્યાં અમૃત હાથે,

અર્ધ ઉઘાડા અંગે જીવી લોકો મૂલતો ક્ષિત સમાજ :

એનાં જરૂરે ક્યાં પરિભ્રમણ ? —

એ ગાંધી સતસુખણ,

એ ગાંધી સંતસુખણ,

એ નવભારતનો પ્રાણ !

૭

ધીકે ધગધગ જેવું હૈયું નિશ્ચિન માનવબાંધવ માટ,

પેટ ભરી મૂઠી અન્ને જે સૂએ તૂટી ફૂટી ખાટ,

આકારો તારકશા બિડે,

જેના ઉત્તણખા ફૂંચ બિડે,

એવો કેણુ બિલો જગ સામે ભારતરક્ષક આત્મવિરાટ ?

કોનો એ અવતાર પ્રમાણ ? —

એ ગાંધી સતસુખણ,

એ ગાંધી સતસુખણ,

એ નવભારતનો પ્રાણ !

૮

જુગજુગનો એ અમ્મર જોગી, જુગજુગનો એ નવઅવતાર ;
 જાસ્તજનના પ્રિય જાપુજી, રંકોના એકલ આધાર :

એનું કીધું કોથી યારો ?

એનું કીધું કેમ ગવારો ?

જુગજુગ છવો પુણ્યપરાર્થી, કરતા સત્યતણે દંકાર !

સાધો સંતત જગકલ્યાણ !

હો ગાંધી સંતસુખણ,

હો ગાંધી સંતસુખણ,

હો પળપળના અમ પ્રાણ !

સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ

• દુખમાં શરા રે ઓ ગુજરાતી વીરા ! •

અમર તું મરણે રે ધન્ય શ્રદ્ધાનંદ સ્વામી !
ધર્મને કાળે રે પ્રાણ દીધા તે નામી !—

ભડભડ ભડકા જિઠે ગગનમાં, ભારત ભડકી જિઠે :
વીરા ! તારા વીર હૃદયથી રુધિરપ્રવાસ કૂટે !

અમર તું મરણે રે. ૧

એકદિલીને આંગણુ જિલો અડગ મિનારા જેવો ;
એ જ દિલ્લીનો ખાયો અણાળ્યો નિજ રુધિરે તે કેવો !

અમર તું મરણે રે. ૨

જીવન જીવી જાણ્યું પરાયે, મરી જાણ્યું પણ તેવું :
ધર્મધજા ફરકાવી, વીરા ! તે દેશનુ દીધું દેવું !

અમર તું મરણે રે. ૩

ક્યાં માનવની લસ્મદેવડી ? ક્યાં સિંહાસન હરિનું ?
પણ એ અંતર સહજ વટાવે તુજ જીવિદાન આખરીનું !

અમર તું મરણે રે. ૪

આર્યભૂમિના આર્ય હો આચા ! કાર્ય દીધે તુજ ગરવાં :
જગને હવન દેવા શું લાજ્યાં હવ્યાથી મીઠાં મરવાં

અમર તું મરણે દે. ૫

તુજ શોષિતના બિંદુ બિંદુએ બિડશે વીર હૃદયો :
એક એક તુજ પ્રાણ અજાંતો ધગધગતો અંગારો !

અમર તું મરણે દે. ૬

તારી ચિતાનાં ભડભડ બળતાં ભારત સર્વ બાળો !
દ્વેષ, ક્રુરંધ ને કાયરતા સૌ એ જ ચિતામાં બાળો !

અમર તું મરણે દે. ૭

તારક તૂટે, રવિચરણ કૂટે, વિશ્વપ્રબંધ વધૂટે !
ધર્મ ને સત્યની શ્રદ્ધા ન ખૂટે, વીર્યું પણ ના તૂટે !

અમર તું મરણે દે. ૮

તારા આ મૃત્યુના મૂક અંદેશા ઘરઘર ભારત ઝીલો !
વીરો ! તારી પુણ્યકથા એ યુગયુગ શોધે ખીલો !

અમર તું મરણે દે. ૯

અમર તું મરણે દે ધન્ય શ્રદ્ધાનંદ સ્વામી !
તુજ પુણ્યમરણે દે શીશ્ય રહો અમ નામી !

સ્વ. બલભાઈ દોરાબજી ભરધના પુણ્યસ્મરણને

ધોળ* •

મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો !
 ત્યાં હો નિર્મળ તમ આત્માનું નંદનધામ :
 પળપળ તરતી રહે તમ પ્રતિમા અંતર લોચને,
 સ્નેહલ બલતણું રસના રટતી રહે નામ :
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૧

પ્રભુના પુણ્યપથે જ અહોનિશ પદ તમ દોરવ્યાં,
 અમ અંગુલિ પલ્લ એ જ પથે રાખી તમ હાથ ;
 દર સુદર અંગતી જ્યોતિ પરમ વિજ્ઞાનની,
 ત્યાં તમ દષ્ટિ અચૂક રહી તમ પગલાં સાથ !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૨

સાહું, સીધું, સૂધું દૃઢ્ય સદા સ્નેહે ભર્યું,
 દોરંગી દુનિયાનાં કૂઠકપટથી દર ;
 ઉન્નત આદરોનાં સ્વપ્ન મદા સેવ્યાં ઉરે,
 તેનાં નીતર્યાં નયને અદ્ભુત નૌતમ નૂર !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૩

* “માતા જરોદા બૂલાવે પુત્ર પારણે,”—એ શ્લોક.

દીધાં મેંધાં વિદ્યાદાન હજારો રિષ્યને,
 નિજ નિજ પાત્ર સમું સૌને દીધું રસજ્ઞાન;
 આણ ઉઘાડી નવનવ જ્યોતિક્ષ્ણો ત્યાં દાખવ્યાં :
 ગુરુજી ! કેમ કરી બૂલાશે એ તમ દાન ?
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૪

પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં બન્ને કણે ધાસ્તી
 પૂનમે રવિચંદ્રાકુલને પૃથ્વી જેમ,
 પૂર્વ અને પશ્ચિમની અવિદ્યા ને સંસ્કૃતિ
 ગુણ સંયોગે શોભી તમ હૃદયમાં તેમ !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૫

અમ ઉરમાં ખડક્યાં તાં ઘન આપાદી મેઘસાં,
 ત્યાં તમ કિરણે ગૂંથ્યા ઈંદ્રધનુષના રંગ ;
 તમ શબ્દરૂપે ઊઘડી લીલા નવવ્યોમની,
 અમ હૃદયનગથી ફૂટી નીકળી નવગંગ !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૬

જડાંખસ્તી ખીણે લટકી શબ્દો ખૂંદતો,
 ત્યાંથી ઊઘડી મુજને મૂક્યો પવંતરીર ;
 ખીડી પાંખ ઉઘાડી ઊડવા રીખવ્યું આયમોં,—
 આજે તો હું લઈ મુસંગાને તીર !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૭

સંધ્યાકરથી લાખો જ્યોતિ નલો સળગી રહે,
 તમ કરથી સળગી ત્યમ કૈક જીવનની જ્યોત ;
 અળહજતા લાગ્યાક્ષર કૈકતણા અગકી બિઘ્યા,
 જીવનવ્યોમ દીઠો નવચેતનનો ઉઘોત !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૮

સુખમાં સુખ તો તમે ગણ્યું બસ વિદ્યાદાનમાં,
 દુઃખમાં દુઃખ જીવનમાં દેખાડ્યું અજ્ઞાન ;
 રવિશાં તેજે ને તાપે તમ નયન અગારતાં,
 પણ ઉરથી સહુ પામ્યાં ચંદ્રસુધારસપાન !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૯

કૈક વસંત અને હેમંત વહી ગઈ પૃથ્વીએ,
 તમ જીવન તો ધન્ય વિરાજે પ્રભુજીરમાંય ;
 એ કલ્યાણપથે પદ ધરતી આ “કલ્યાણિકા”
 તમ ચરણે મૂકી હું યાઉં કૃતાર્થ સદાય !
 મારાં નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો ! ૧૦

કવિ નર્મદનું મંદિર

• ધ્વનિત* •

વીર નર્મદ ! તું જગમાં લડી જંગ ગયો ;
 તુજ વીરજીવી નિરખી ચખ અશુ ભરે !
 કંઈ પુષ્પ નવાં ખીલતાં તુજ પ્રેમ-કંદે
 સ્થળ મર્વ વિખેરી હઈ કૃતકૃત્ય થયો ;

તુજ પ્રેમભરે નિશ્ચયિન અખંડ વહ્યો,
 ભરી બંધુહરે ભૂમિ કારણ દાઝ ખરે,
 જહીં તેહ અમાસ પછી જ્યમ આલહરે
 ચહતો અમીચંદ્ર દીપે ત્યમ દીપી રહ્યો !

* મૂળ ઇટાલિયન કાવ્યસાહિત્યમાં ઉદ્ભવેલા “સોનેટ”ના પ્રકારને અંગ્રેજી સાહિત્ય મારફતે ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં લાવવાનો દાવો રા. બ. ક. ઠાકોર કરે છે, પણ તે માત્ર તેની મૌદ લીટી પૂરતો અને વિચારના એક જ બિંદુ પર થતા કાવ્યના ઉદાહરણ સ્વરૂપમાં છે. જાણી એમણે લખેલાં કરેવાતાં સોનેટોમાંનું એક પણ સોનેટ યુરોપીય સાહિત્યમાં એની સિદ્ધ થયેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે લખાયેલું નથી જ. સોનેટની દેહરમના માટે આજ્ઞા સધિવાળા પ્રવાહી જ્વની તેમજ પ્રામાન્યપ્રાપ્તની જે ખાસ વિધિ યુરોપમાં સિદ્ધ થયેલી છે, તે એ સોનેટોમાં જળવાયેલી નથી જ. એ મૂળ વિધિ પ્રમાણે ખરેખરું સોનેટ ઇ. સ. ૧૬૦૩ માં આ “કવિ નર્મદનું મંદિર” પ્રથમ જ લખાયેલું છે. એ ઐતિહાસિક સત્ય નોંધવું અહીં હજી ધાર્યું છે.

તુજ પુષ્પ સુવાસિત છે હજી નૂતન ઘાં,
 દિનદિન નવીન સુભાવ ઉરે જગવે ;
 તુજ લેખ સ્વદેશની લક્ષિતનું મંદિર છે,

જહીં દેશપૂજા પ્રીતથી કરવા શીખવે,
 વળી પ્રેમ મુશૌર્યે બન્યું વીરજીવન બ્યાં,
 શુરુ નર્મદ ધન્ય જિજ્ઞાસુ તહીં તું વીર છે !

કવિ નર્મદની શતાબ્દી

• અગ્નિસિખા ઇંદ્ર •

૧

સો-સો વર્ષતણાં કંઈ વહાણાં વાયાં તુજ પર, હો ગુજરાત !

સો સો વર્ષતણી સંધ્યાનાં તારાં સ્વપ્ન સર્યાં અભિનત :

સો સો દીપાવલિ ઉલ્લાસી,

સો સો નવલ વસંત વિકાસી,

સો સો વર્ષા વરસી ગઈ ને તારી ખીલી આ મહોલાત !

કેની તગતી ત્યાં તાસીર ?—

એ તો કવિ નર્મદપીર !

એ તો કવિ નર્મદપીર !

ધન ધન હો નર્મદપીર !

* આ નવા જ્દની રચના આટે ૨૮ મા જૂન પર “સોની પડેતી ગુજરાત”ની નીચેની નોંધ વાંચવી.

૨

આજે જેનાં સ્મરણાં જગવે જરણાં કંઈ અદર ને દૂર,
અણુભૂલાતી જેની મોટપ પ્રગટે લાવથકી ભરપૂર :

ન્યારે કાળ્યે કવિતા છાંડી

શબ્દજમકમાંહી જ રતિ ભેડી,

નવનવ ભાવભરી રસવાણીથી તવ જેણે દીધાં નૂર,

ને વાળ્યાં તે અવળાં નીર :

રસનંદન નર્મદવીર !

અમ વંદન નર્મદવીર !

ધન ધન હો નર્મદવીર !

૩

ન્યારે પ્રેમવિહાણાં હૃદયે માણ્યો સુનો ભર સંસાર,

ન્યારે દશા ગુલામી વેઠી ભૂથાં શૈર્યતણા ઉદ્ગાર,

ત્યારે અતરમાં ઉભરાતા

સાચા વીર્યથકી હલકાતા

કોણે પ્રેમશૈર્યના મોંઘા મંત્રો દીધા જગજ્વલકાર ?

એવો આળ્યો કોણ કૃદીર ? —

રસિયો એ નર્મદવીર !

બળિયો એ નર્મદવીર !

ધન ધન હો નર્મદવીર !

૮

મનુજદ્વયને વીંટી લેતી અમ્મરગીતતણી છે વેલ,
 છવનરસથી રહે પોષાતી, સ્નેહજળે સંતત સિંચેલ :
 સૂરજ, ચંદ્ર, ઝહો ને તારા,
 પૃથ્વી, સાગર, વર્ષાધારા,
 વિશ્વકવીશ્વરના મહાગીતે એ સૌ પૂરે નિજ સ્વરમેલ :
 ગાયું કોણે એવું ગભીર ?—
 ગાયક એ નર્મદવીર !
 લાયક એ નર્મદવીર !
 ધન ધન હો નર્મદવીર !

૯

ખોલ્યાં બ્યોમ નવાં શુર્જીનાં, વેરી નવનવ તારકફૂલ,
 જેની શૌર્યભરી તેજસ્વી વાણી ફરતી સૌને રૂલ :
 અંધારાની આંખ ઉઘાડી,
 શંકા વહેમતણા ગઢ પાડી,
 પડતો આથડતો થણુ ધસી અગાડી જ્ય પાગ્યો અણુમૂલ !
 એવું કોનું તાણું તીર ?—
 નિર્ભય એ નર્મદવીર !
 જ્યજ્ય એ નર્મદવીર !
 ધન ધન હો નર્મદવીર !

૧૦

ભૂલ્યો તોય હશે સત્યંધે : હૂલ્યો તોય મનુજ ઉરઘાટ :
 એની નાનમ ગદ્ય વપુ સાથે : એની મોટય આપણુ માટ !
 એનાં સ્વપ્ન કૃપ્યાં ને ક્ષાલ્યાં,
 એનાં ચિત્ર ભક્ષ્યાં ને ચાલ્યાં,
 એણે ઢાંક્યાં સત્ય ઉઘાલ્યાં ને બતલાવી વિક્રમ વાટ :
 એનો ટેક હયો ન લગીર :
 બાંકો એ નર્મદવીર !
 લાખો એ નર્મદવીર !
 ધન ધન હો નર્મદવીર !

૧૧

તુંને કોણે ગરવી કહી અજોધી, હો મુજ ગુર્જરમાત ?
 કોણે દિશદિશ ધૂમી અજવાળી તુજ ભાચી મુંઢર ભાત ?
 કોણે દ્વંધ તારાં દીપાબ્યાં ?
 તુંમય થઇ તુજ તેજ બઢાબ્યાં ?
 શુભવંતી ગુન્જરાતે નર્મદ, નર્મદથી ગરવી ગુન્જરાત !
 કોણુ થયો તુજ કીર્તિ-અધીર ?—
 વિરલો એ નર્મદવીર !
 હીરલો એ નર્મદવીર !
 ધન ધન હો નર્મદવીર !

૧૨

એનું બોયું બીજાં બિચું ને આજે ભર ઝૂંડાયું આડ,
 એનું હૃદય હ્યું નિજ ધોયે, નવ ઇચ્છયું કેા ફળ કે પાડ :
 એવાનાં તે સ્મારક દેવાં ?
 નવ એ છૂટે અક્ષરદેવાં :
 એનો અગળ કમુંબી બજા ફરકાવી ઠરણું તેજઉઘાડ !
 ને ધરણું જિયાં અમ રીર !
 જયજય અમ નર્મદવીર !
 જયજય અમ નર્મદવીર !
 ધન ધન હો નર્મદવીર !

ગુર્જરીનો અશ્રુપ્રવાહ *

(મદાદંતા)

ઊભાં'ઊઘાં ગહન ગજશાં વૃક્ષ ગંભીર ડાલે,
 પંખીકાં ત્યાં મધુર સ્વરથી નાયતાં કઠ ઝોલે ;
 ધીમે ધીમે રસિક રમતી મીઠડી હોર આવે,
 ને પુષ્પોમાં મધુર રસ ત્યાં રેડતી જાય લાવે. ૧

ઊડી ઊઘે પુદડી ફરતા મોતી વેરે પુવારા,
 હંસો દોડી રમત કરતા એ ઝીલે દિવ્યધારા ;
 આજૂબાજૂ વિટપ તરુની છે ઘટા મોહકારી,
 જૂઝી જ્યાં ત્યાં નવલ કુમુમે એ વિલા દે વધારી. ૨

આકાશેથી શશી રવિ તથા તારલા તેજ સંચિ,
 તેમાં નાંતાં તરુ કુમુમ સૌ વાયુ-હસંગ હંચિ ;
 સમાદેરાં, જયજયનશા સોદા છે માંદા દ્યારા,
 ભૂરે બોમે રસ દ્રવકતી ઝીલી લે સ્નેહધારા. ૩

* સાક્ષરત્વ ગોવર્ધનગમ માપવગમ ત્રિપાડીનો ગ્વર્ગવાસ : તા. ૪ થી
 નવ-પુઆરી ૧૯૦૬.

પાસે બેઠું અમરજાણું કાલરેખા સમું ત્યાં,
 ઊડા એના ઉરસલિલમાં તત્ત્વ છે કૈંક ગૂંથ્યાં ;
 એ લીલામાં મુલગ ઝગતી વાટિકા આ હસંત,
 આવી બાણે રસરસ થતી આ વિરાળે વસંત !

૪

(વસંતતિજકા)

એ વાટિકામહી વસે અધિદેવી એની,
 ગાઈ ગયા જગ ઘણા જન કીર્તિ જેની ;
 પ્રેમી, સુકોમલ, વિલાસી, મીઠી, રસીલી,
 દેવી જુએ ફરતી આજ વસંત ખીલી.

૫

જે દેવમૂર્તિ પ્રિય બાલક સ્નેહમીઠાં ' '
 પામ્યાં પ્રસાદ અમી દેવીકરેથી દીઠાં,
 આ વાટિકામહી પ્રીતે સહુ તે પધારે,
 દેવીતણું ઉર ભરે કલગાનધારે.

૬

ખેસી તહીં ઝરણુ પાસ વિલાસી દેવી
 એ બાળની રમત સ્નેહથી જોય એવી :
 કેા મોરલી નિજ ઘડીભર ત્યાં મુણાવી
 ચાલી જતું પલકમાં નિજને છુપાવી.

૭

કેા પુષ્પ સાથ રમતું રમતું હસે છે,
 કેા પક્ષીને પકડવા ધૂનમાં ધસે છે :
 દેવી વિહાર સહુને હરખાતી જોતી
 વેરે અમીકુસુમ સર્વની પાસ મોતી.

૮

(અંગુષ્ઠ)

એવા રમ્ય વિલાસોમાં દેવીના દિન જાય છે,
કદી કે ખાલવિયોગે દેવીમુખ મુઝાય છે.

૯

તથાપિ બાલકો ખીજાં આવીને દેવી રીઝવે,
સૌનાં કાલાં વચનો ને મીઠકાં ગાન ત્યાં સુવે.

૧૦

(વસંતતિથક્કા)

દેવી તહીં ઝરણુ આગળ એક દિને
એ વાટિકાતણી વસંત જુએ કરીને :
હું બાલકો તહીં રમે ફરી આસપાસ,
ને વાટિકામહીં અનન્ય કરે વિલાસ.

૧૧

ગંભીર એક તહીં મુંદર બાળ આવ્યો,
તે ઝોરઝી નિજ મુહુસ્ત વિચિત્ર લાવ્યો ;
સ્નેહાંગુલી મહુજ ફેરવી વેણુ વાઈ
છાયાં બધાં ઉર અલૌકિક ગાન ગાઈ!

૧૨

મધ્યે ચિરે દિધ સરસ્વતી ચંદ્ર ચોભે,
પુગે પ્રભા અતુલ જોહની વિશ્વમોભે ;
ને અંગુલીમહીં પ્રપુલ્લ મુગાનભદ્રા
દીપે કરે વિસ્ત અદ્ભુત સ્નેહમુદ્રા!

૧૩

દેવીતણે ચરણ બાલક એ પડ્યો ત્યાં,
આશિષ શીર્ષ લઈ કાંઈ લીધી પ્રતિજ્ઞા ;
બેઠો પછી ઝરણુને તટ એ જઈને,
પ્યારો ઘણો હૃદય દેવીતણે ઘઈને.

૧૪

બણે નહીં રજનિ કે દિન બાળ એ તો,
બણે નહીં કનકપુષ્પપ્રવાહ વહેતો ;
તે ગોસ્ત્રી નિઝ અલૌકિક એકતાને
વાતો ભરે જગત મોહ અપૂર્વ ગાને !

૧૫

ટોલાવી દીધી સ્વરમાં નિઝ વારિક તે,
મૈા બાળ પંખી ઝીલી લે સ્વર ભાતભાતે ;
દેવી તણી રસિક મુંદર ગાઈ લીલા,
ગિઠા વને વિરલ રાગ ભર્યા રમીલા.

૧૬

દેવી મુણે અમર અદ્ભુત વેણુ એની,
'બેમી વિદ્વીન લહરીધૂનમાંય તેની :
ધીમે ધીમે ઝરણુવારિ વધ્યાં જ લય,
ના દેવી કે રમિક બાળ ભુએ જરાય !

૧૭

(સોગા)

સકુસા ધમતો ત્યાંય બળકો આવ્યો જળનાખો,
લઈને નિઝ હરિમાંય, ગયો લપેટી બાળને !

૧૮

તૂટ્યા તૂટ્યા સૂર રહી ગયા તે વેણુના ;
ખળાકો ચાલ્યો દૂર, બાળ અદૃશ્ય થઈ ગયો !

૧૯

(ઉપમાતિ)

અંધાર આકાશ વિષે તણાયો,
અને કડાકો ઝટ સંભળાયો,
ને વીજળી ત્યાં પડી વ્યોમ ચીરી :
દેવી જીડી ત્યાં ચમકી અધીરી !

૨૦

હેખાય ના બાળક તે કિનારે,
ના વેણુના સૂર સુણાય ત્યાં રે !
ધત્તી પુફાડે અસહ્યું વહે છે,
રે સ્તામ્બ ત્યાં દેવી થઈ રહે છે !

૨૧

અને પડી ત્યાં વીજળી ફરીથી,
તે વાટિકાને અમકાવી દીધી ;
ને દેવીએ દૂર પડેલી દીડી
તે મોશ્વી અદ્ભુત, ભવ્ય, મીઠી !

૨૨

સ્નેહે લઈ વેણુ કરે ઉપાડી,
દાળી ચૂમી તે હૃદયે લગાડી,
દેવી રહે ત્યાં અતિ શોક જીડે :
વસંત એ અશ્રુપ્રવાહ બૂકે !—

૨૩

(ગદખી)

“મીડા મોરલીધર ગુર્જરીના બાહુડા !

વિશ્વવિલાસસુવાસભર્યાં તુજ વેણુ ભે !

ક્યાં તુજ પગલાં તેજ પનોતાં યાથરે !

સ્વર્ગપ્રભા ઝસ્તાં સસિયાં તુજ નેણુ ભે !

મીડા મોરલીધર ગુર્જરીના બાહુડા !

૨૪

જિંડા દિવ્યપ્રદેશયત્રી સરી આવતી

મોંઘેરી તારી મોરલીની તાન ભે !

મધુરાં, કોમલ, સ્નેહરસ્યાં, મુણાવતી

ગંધીર, જિંડાં મનુજદ્વયનાં ગાન ભે !

દેવી મોરલીધર ગુર્જરીના બાહુડા !

૨૫

“સૂની સૂની લાગે આ મુજ વાટિકા :

બાળકડાં પંખીડાં દીન મુઝાય ભે !

તું ન્યાં બેઠો ત્યાં નહિ દેખ જિડી શકે :

વિલાસ મારા અધુરા રે સ્ત્રી નય ભે !

મોંઘા મોરલીધર ગુર્જરીના બાહુડા !

૨૬

“મુજ જિડી આશાના વહાલા વીરલા !

મૂડી ગયો જે મોરલી તુજ આ ઠાર ભે,

તેમાં તારાં અધુરાં સ્વપ્ન કળીય હું :

એ મુજ દંડ અને મુજ કરચણગાર ભે !

મંગલ મોરલીધર ગુર્જરીના બાહુડા !

૨૭

* “આપવજ સદેશો કહેજે સ્થામને” — એ માથ.

“તુજ સ્વ મધુરા મધુરા સઘળે સાંભળું :

તેજતિમિરમાં હસતું મુખ તુજ જોઉં જો :

પ્રેમજ્વલમાં નિર્મલ ઉર નાતો દીસે :

એ તુજ રાસ અખંડ વિષે ચિત પ્રોલ જો !

મોહન મોરલીધર ગુર્જરીના ખાલુડા ! ૨૮

(ઇંદ્રવજ્ર)

દેવી રહે છે અતિ શોક જીડે,

ને અશ્રુઓ અશ્રુપ્રવાહ બૂડે ;

હાથે ધરી તે પ્રિય મોરલીને

દેવી પડે ત્યાં મુખ આંસુભીને. ૨૯

દેવી રડતાં સહુ ખાળ રાય ;

વર્ષા અહીં આજ વસંત જોય !

ને વાટિકા અશ્રુ વિષે તણાય : —

વાસુ ગયો—પુષ્પ તૂટ્યું જણાય ! ૩૦

(કૃતવિલંબિત)

તિમિર ત્યાં ખસતું અસ્થાતટે,

તુમુલ વારિ ધીમે જ ધીમે ઘટે ;

અકલ એ વિધિચક્ર વિચારતી,

કંઈક દેવી જીડે ધીર ધારતી. ૩૧

મટુભાઈ

• ૫૮ † •

પોહ ફાટ્યો ને ફૂટ્યા ધોધવા રે,
તૂટ્યા આલતણા અધાર ને :
સૂજદેવે કિરણો મોકલ્યાં રે,—
આલ્યો આત્મા ભરઝલકાર ને :

ધન્ય જીવન તારુ, હો વીરલા રે !

૧

તેજે બ્યોમ ધરા મહુ તગતગે રે,
ઝળહળતા ઝૂલે બપોર ને,
વીરા ! આલ્યો કિરણે મહાવ્રતો રે :
અમ હૈયે અંધારાં ઘોર ને :

અદ્ભુત તારા મારગ બિધ્યા રે !

૨

—“સાહિત્ય” માસિકના વિખ્યાત તરી સ્વર્ગસ્થ મટુભાઈ હરગોવિંદદાસ કાટાવાળા. મર્યુ તા. ૧૫મી નવેમ્બર ૧૯૩૩. હું જાણુ મહિ હોવાથી એમના આચિંતા અવમાનના મમાચાર મેં તા. ૨૦મીની બપોરે (પાંચ દિન પછી) “ગુજરાતી” પત્રમાંથી જાણ્યા. ભાઈ મટુભાઈ મારા પરમરનેત્રી હતા એ તો ગુજરાતની સાહિત્યરમિક જનતાને ખબર છે. એમના અવમાનથી મારા હૃદયને કટી ન પૂરાય એની ખોટ ગણ છે. લાગણીનાં પૂર અશુધારે વહેતાં વહેતાં તેજ સાંજે આ મર્યુ લખાણું, પાંચ મૌનની વ્યથા તાણીમાં સમાઈ નથી જ રાકી. એટલે વ્યથાના મૌનમાં જ એ સુર પાછા સમાયા.

† “ઓધવ ! એક વાર જોડુજ મચરો રે !” —એ વાત.

નહીં કેા આબ્યાં સ્વપ્નાં દૂરનાં રે,
 નહીં કેા આપ્યાં ઉરનાં કહેણુ બેઃ
 દીડી જ્યોતિ અકથ આનંદની રે,
 ને તું ચાહ્યો ફેરવી નેણુ બે!

મધુરા પંથ હજે તુજ, વીરલા રે!

૩

અણુમુણ્યાં સંગીત વહે પથે રે,
 અણુદીક્ષા જ્યોતિના રંગ બે;
 પળપળ આવે વધતી માધુરી રે,
 પળપળ સસ્તાં લાગે અંજ બે:

વીર! પળ્યો તું એ નવભૂમિમાં રે!

૪

અંતરનું અંતર તૂટ્યું અહીં રે,
 ફૂટી એક અમારી આંખ બેઃ
 તું ઊંચે જઈ બેઠે ગેળમાં રે,
 તૂટી અમ પંચુની પાંખ બે!

અધૂરાં ભાવ્ય અમારાં ભૂ પડે રે!

૫

સેવા દીધી સંતત માતની રે,
 શુદ્ધ જાતબ્યો તે તુજ ધર્મ બેઃ
 આજે રહતી સમરે શુર્જરી રે
 સૌ તુજ દેશપ્રીતિના મર્મ બે:

કેમ ભુલાય કદી મટુભાઈને રે!

૬

સાદો, સીધો, સૂધો, સંયમી રે,
 નન્નન, નાનાઓલો, શૂર ભે ;
 તું આંખો દેતો શુરુરવને રે
 બહુ વેણાને આઘય નૂર ભે :
 વીરા ! ક્યાં જરૂરો તુજ ભેડી રે ! ૭

દિનભસ્મું દીધું ઘડી એકમાં રે,
 ઘડીનું દીધું પગમાં દામ ભે :
 શતશુભ કાળ શ્રમે તે ભેગન્યો રે,
 વીરા ! લે અવિચળ વિશ્રામ ભે !
 પ્રભુ સોડે સૌ થાક ઉતારો રે ! ૮

દિનદિન નવલ ઉપા ઊતરે અહીં રે,
 દિનદિન રજની તિમિરે છાય ભે ;
 વીરા ! મનની સૌ મનમાં રહી રે,
 અધૂરાં આછાંનું જગ થાય ભે !
 જળતી પૃથ્વીનાં થાં દારવાં રે ! ૯

પ્રિય ! હું જેની ભેતો વાડી રે,
 તેને ઝડપી લીધું તેજ ભે !
 શું આછપ આવી મુજ લક્ષ્મીમાં રે,
 કે વીસરે પ્રભુજી મુજનેજ ભે !
 વીરા ! પ્રભુજીને સંભરાવજો રે ! ૧૦

ઘડી અધઘડીનાં વસવાં પૃથ્વીનાં રે,
 શું સમજે જગનાં મહેમાન જો ?
 વીરા ! છે પ્રભુધામ જ આપણું રે,
 એ અવિચળ આનંદનિધાન જો :

પ્રિય ! ત્યાં ફરશું સ્નેહલ સાથમાં રે ! ૧૧

ધરણી ધગશે, સાગર ઘોરશે રે,
 વહેશે તડકાછાયા બ્યોમ જો :
 તું પ્રભુની પ્રભુતામાં રાયજે રે !
 તુજ શુભ ગાવા છે અમ લોભ જો !

વીરા ! પ્રભુપદમાં મંગલ જામે રે ! ૧૨

ધર્મમક્કાનો હાથ*

(ગૂઝલ)

ખૂણ કરી ને ઇસ્મની સોદાગરી હાથ ગયો :
બેકદર ગુન્સાતની કરી ચાકરી હાથ ગયો !

ખૂણ કરી. ૧

ન્યાં ભર્યાં તાં આસમાને ઘોર કાળાં વાઢળાં,
રંગ ત્યાં બેમૂલ કે કે ચીતરી હાથ ગયો !

ખૂણ કરી. ૨

ન્યાં જમીને ગૂંચવાતાં ધૂળદગ ને અંખરાં,
બાદશાહી બાગ ફૂલનો ત્યાં કરી હાથ ગયો !

ખૂણ કરી. ૩

ગુન્દરીનું ઇસ્મમક્કા પાક કીધું હજ કરી,
એક હજસ્તાની ફકીરી દિવ ધરી હાથ ગયો !

ખૂણ કરી. ૪

* વિખ્યાત "ધર્મમી સદી" ય સિક્કા નવી અને માલિક રવ. હાથમદમદ
અસાગપિયા સિવજી.

ઓ મહોબ્બત ! નાઉમેદી ! ઓ જુવાની શુલભરી !
તમ ફકીરીની અમીરી આ હરી હાથ ગયો !

ખૂબ કરી. ૫

ઓ અમીરીના સખુન પર ત્યાં ફિરસ્તા છે ફિદા :
અહીં ન જાણ્યું મોતી શાં શાં વીખરી હાથ ગયો !

ખૂબ કરી. ૬

રો હવે શુબરાત ! રો, રો ! ના પિછાન્યો જીવતાં :
આંસુના હરિયાવ એવા કેં તરી હાથ ગયો !

ખૂબ કરી. ૭

ના અદલ ઈનામ જગનું ; એક કુરબાની દિલે :
કેં અમીરી, કેં ફકીરી, સંઘરી હાથ ગયો !

ખૂબ કરી. ૮

કાન્તનું સ્વર્ગપ્રયાણ

• દ્વિતીય •

સ્વામીના સેવક વહાલા,
 હો ગુર્જરીના મણિ કાન્ત, *
 પ્રભુના અમૃતરસ પ્યાલા,
 તે પી પાયા મરણાન્ત ;
 તુજ આત્મભાગી નિરાળા
 ક્યાં શોધ્યા આખર, આન્ત
 છોડી જગપંથ નમાલા
 ક્યાં જઇ પામ્યો એકાન્ત ?

૧

વહાલા ! તુજ દૃઢચિત્તારે
 ન્યાં છેડ્યા પૂર્વાલાપ,
 મૃદુ ઝરતી અમૃતધારે
 પગ ભૂલ્યા ઔ જગતાપ ;
 તુજ અંગુલિ તારે તારે
 ભરતી માધુર્ય અમાપ ;
 ક્યાં જઇ શોધું જગઆરે
 તુજ અદ્ભુત ગાનપ્રતાપ ?

૨

* સ્વર્ગરેષ કવિ મણિશક્ત રતન ભટ્ટ.

હો ખંધુ, ગયો તું ચાલી
 કુદસ્તશું ફરવા દર;
 લાખ્યાં શું અમ ઉર ખાલી
 યોગમ દેખે ચક્રચૂર ?
 સંભારી સ્વર્ગે વહાલી
 અહીં વાળ્યાં આલમનૂર ?
 ત્યાં ચાલ્યો ગાવા મહાલી
 શું ગાન ખરમ રસપૂર ?

૩

તુજ હૈયાની ખલિહારી
 અહીં ભેધ અમે કંઈ ઓર,
 તુજ રનેહવસંતે ભારી
 લયતા મૃદુતાભર ઓર :
 કંઈ કંઈ ધારી અણધારી
 તુજ હૈયે તપી બપોર !
 ન્યારી, વહાલા, દે ન્યારી
 તુજ કુસુમ સમી ઉરદોર !

૪

ડોલી બહુ તારી કીસ્તી
 લવસાગરને તોફાન,
 ખોળી હસ્તી ને નીસ્તી
 તું રોજ રહ્યો હિસાન ;

તુજ નજર કદી નવ ખિસતી
જ્યા અમતુ દર નિશાન,
તુજ અકૂર અકુળ થઈ દિસતી
સ્વામીકર હઈ સુઝાન

૫

શુ 'નથી ઇશ્વર હુ ખીનો' ?
શુ 'કર્તાની કૃતિ કૂર' ?
છવનભર તો રમણીનો
તુ, બધુ, ગ્હો કયમ પૂર ?
જો લેવો લહાવ અમીનો,
તો વિષ પણ પીવું ચૂર
જો મહાપિતા પ્રભુજનો
છે પ્રેમવિવામ જરૂર

૬

માયુ તે આજ મળ્યું છે,
શોધ્યું તે જડ્યું અંબેર,
ઠોપ્યું તે પણ બિઘડ્યું છે
હો વહાવા, પ્રભુની મટેર !
ત્યા દેન પર-પગ પટે
દાટે જિભા રનભેર,
જો આજે -વર્ગે શુ છે ?—
રમદેવ, પધારો ઘેર !

૭

~ જૂના ગુજરાતી કવિઓ લાંબા વયેરેના કા યોગા આ સમ્મદ 'ખમતી ને
હક લે વપરાયેનો છે અદી પ્રામની પૂર્ણતા માટે એ સમ્મદ ગાખે છે

દુનિયાએ અળગો કીધો,
 તે કરવા પ્રિય વધુ આજ,
 વહાલાંએ ધા ઉર દીધો,
 તે ચુંબન કરવા કાજ ;
 તેં સ્નેહમુધારસ પીધો,
 લઈ પ્રભુપેલાંનો સાજ :
 નો, પ્રભુએ જોળે લીધો
 ને શિર મૂક્યું સુસ્તાજ !

૮

જન્મે જન્મે ઉર કસવું,
 એ છે વિધિની શુભ નેમ,
 જોવા અંધારે ધસવું,
 લેવા જોવું જગજ્ઞેમ ;
 દુનિયામાં દુઃખે હસવું,
 ને મુખમાં રડવું તેમ :
 વહાલા, વિભુઉરમા વસવું
 તું મમલયો આધી પ્રેમ.

૯

દિનઉરની શોભા જોલે
 સૂર્યાસ્તે ભર આકાશ,
 જીવન ત્યાં ચઢતું ઝોલે
 ત્યાં આત્મા ભરે મીકાશ ;

નભગંગા પૂરી લોલે
 ત્યાં આંજે આંખ અમાસ,
 જીવન અવમાને જોલે,
 ને પૂરે પ્રભુજી આશ.

૧૦

વહાલા, પ્રભુપદ તું જોલે
 છેડી તુજ વીણાતાર,
 અહીં વહતી રસભર રેલે
 મધુરી ધીરી સ્વરધાર;
 રોતી ઉરપાર ઉઠેલે
 ગુર્જરી તુજ ગાનપ્રકાર :
 શા રંગ હશે મુરમહેલે ?—
 મુજ આંખ ઊઠે જગપાર !

૧૧

ઊગશે સવિ ને આથમશે,
 રહેશે સત્ય જ ને રનેહ,
 આગળ પાછળ નભ નમશે,
 વચ્ચે તપશે સવિદેહ :
 તુજ ગાન પિતાઉર શમશે,
 ભરણું ઉર એ રસલેહ,
 ત્યાં તુજ સતિધન ધમધમશે,
 વહાલા, અહીં જ્યોતિર્મેહ !

૧૨

કલાપીની જ્યંતી

• રાગ આશાવરી-ત્રિતાલ •

ક્યાં ગયો કલાપી રાજવી ગુર્જરજનનો ઉરચોર ?
ક્યાં સરસ્વતીનો લાડીલો તે ઊડી ગયો કવિભોર ?

વનવનનાં ધંખી જાગ્યાં, જનમનમાં શર કંઈ વાગ્યાં :
તનતનમાં નવરસ પૂરતાં કેણે ઉગવ્યા અંકોર ?

ક્યાં ગયો કલાપી. ૧

મીઠીમધ રસભર વાણી, પદપદ દે મનહર લહાણી :
કેણે મદલર સ્વરનૃત્યથી ગજબું અળાર ઘનઘોર ?

ક્યાં ગયો કલાપી. ૨

હૈયાનાં વેદન લાખો, અમીઝણ વહી તુજ આંખો :
વીધી અમ ઉર ટહુકાયદી ક્યાં કરે હવે કલચોર ?

ક્યાં ગયો કલાપી. ૩

જુગજુગનો રનેહલ જોગી, જુગજુગનો આતમલોગી :
ઉરઉરની પ્રેમકથા કરી ક્યાં લઈ ગયો ઉરદોર ?

ક્યાં ગયો કલાપી. ૪

અમૃતનાં વિષ તેં આખ્યાં, વિષને અમી કરી તેં રાખ્યાં :
ગુર્જરઉર નવ કદી ભૂલશે તુજ કવન અદલ કંઈ ઓર !

ક્યાં ગયો કલાપી. ૫

४

भारतपुत्रोनां गीतो

અમારો દેશ

• દિવ્ય •

અમે ભરતભૂમિના પુત્રો !
 અમ માત પુરાણ પવિત્ર,
 રે જેનાં સુંદર સૂત્રો
 ઝળકાવે ઉચ્ચ ચરિત્ર ;
 અમ અતરને ઉદ્દેશી
 કરજું હોકાર હમેશ :
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૧

અધાર વિષે અથડાતાં,
 કે કરતાં ભવ્ય પ્રકાશ ;
 પડતાં રડતાં રગડાતાં,
 કે કરતાં હાસ્યવિલાસ ;
 પળપળ અમ જ્વનિધિએ શી
 હા જાણે જામિં અશેષ !
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૨

ક્યાં હશે હિમાલય જેવા * ?
 ક્યાં પુણ્યપવિત્ર જ ગંગા ?
 ક્યાં મળે અલૌકિક એવા .
 સહુ દેશતાણા બહુ રંગ ?
 ક્યાં મુનિ ઇન્દિરજન બેશી
 કરતા પ્રભુપંથ ઉલેશ ?
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૩

ક્યાં રામ સુધિષ્ઠિર ધૂમ્યા ?
 ક્યાં ગરત્યા અર્ચુન ભીમ ?
 ક્યાં રત્નપૂત વીર ઝઝૂમ્યા
 દાખવવા શૌર્ય અસીમ ?
 રે ભૂલિયે તે રીતે શી
 અમ અંતરથી લવલેશ ?
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૪

નથી રે હૃન્નવું પરચ્છાશે :
 છે પારકી આશ નિરાશ ;
 નથી કર ધરવો કે પાને :
 સ્વામ્યથનો છે ઉલ્લાસ ;

કંઈ પુણ્યપ્રભા જ પ્રવેશી
 અહીં દે અમને ઉપદેશ :
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૫

ધમધમ ધરણી ધૂળવીશું,
 અમ દેશતણું કરી ગાન ;
 જયજય જયનાદ કરીશું,
 હૃદયું મોંઘા અમ પ્રાણ !
 એ ભક્તિ વસી ઉર, તેથી
 જેને શક્તિ, પરમેશ !
 અમે દેશી, દેશી, દેશી !
 આ દિવ્ય અમારો દેશ !

૬

સિંહવીર

• રાગ માહ—“અમે જોગીઓનાં બાળ” •

અમે સિંહણનાં સંતાન :
 સિંહ અમારા ક્ષત્રીપિતા ને
 ગર્જન છે અમ ગાન :
 અમે સિંહણનાં સંતાન !—

ત્રાહ અમારી તોડે ગગનને,
 ફોટે દિશાના કોટ ;
 તારક રજનિમાં બળ્ય સંતાઈ,
 સાગર પામે ઓટ :
 ચોટ અમારી ચંદ્રને ;
 અમે સિંહણનાં સંતાન.

૧

ધૂજે ગીરના હુંગરા ને
 ધૂજે વનવન વૃક્ષ ;
 ફૂટે ગઢના કાંગરા ને
 તૂટે પંખીની પક્ષ :
 લક્ષ અમારુ ગર્જન :
 અમે સિંહણનાં સંતાન.

૨

ગગને ગરજે મેહુલો, એવો
 વનવનનો વનરાજ ;
 બિડે ન આલનાં ડાબલાં તો
 એ જર્જર શા કાજ ?
 લાજ અમારી લખવસા :
 અમે સિંહણનાં સતાન.

૩

બિઘડે નયન આકાશતુ ત્યાં
 આંજે જગતની આંખ ;
 ખોલે ત્રિલોચન રુદ્ર ત્યારે
 પ્રજાને વિશ્વની પાંખ :
 ખાખ બને લડલડ બળી ;
 અમે સિંહણનાં સતાન

૪

બાળે નહીં તે તેજ કેવા ?
 વીધે ન તે શા બોલ ?
 ત્રાડે ન તૂટે આકાશ, તેવા
 કાયરના શા કોલ ?
 મોલ અમારાં મૂલવિયે
 અમે સિંહણનાં સતાન.

૫

ઘનગર્જનને પડઘો દઇયે,
 સામે મુખ અમ ક્ષણ :
 કુલ્સ્ના મદ તોડિયે, એ તો
 ખેલે ભુચો સિંહખાળ !
 કાળઘેરો અહીં આવશે !
 અમે સિંહણનાં સંતાન !

ભરતભૂમિનું જયગીત

• લાગણી •

ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શુ રડી રડી ?

રહ્યા અમે શુ રડી રડી ?

ખળભળતા હોછળે ખીલત ત્યા રહ્યા અમે શુ પડી પડી ?—

શુ ગયા રામ ને કૃષ્ણ અમારા વીરા ?

ભીમાર્જુન આદિ ગયા શુ પાડવ ધીરા ?

શુ ગયા દ્રોણ ને કર્ણ, ભીષ્મ લડ ગાજ ?

પૃથુ, જયમલ, સિદ્ધ, પ્રતાપ અને શિવાજી ?

એ સહુ વીરોએ વરસાવી ન્યા શૌર્યતણી ખૂળ ઝડી ઝડી,

શૌર્યતણી ખૂળ ઝડી ઝડી,

ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શુ રડી રડી ?

ક્યાં ગંગા, જમુના વળી બ્રહ્મપુત્ર સરિતા તે ?
 ક્યાં સિંધુ, તાપી, નર્મદા, આબ્રમતી ક્યાં તે ?
 ક્યાં કૃષ્ણા, ગોદાવરી અને કાવેરી ?
 ક્યાં મહાનદી ને મહી ? — શૂરજળધેરી !
 એ સર્વ નદીનું પૂર જીજ્ઞાસું ગયું હવે શું ચડી ચડી ?
 ગયું હવે શું ચડી ચડી ?
 ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી ?

૨

ક્યાં ગયું બ્રહ્મનું તેજ ? શૌર્ય ક્ષત્રીનું ?
 ક્યાં ગઈ વૈશ્યની વૃત્તિ ? — યયું સહુ હીણું ?
 શું ગયા શૂર રજપૂત, ધરા મૂળવી ?
 શું ગયા મરાઠા વીર, આણ્ણ વસ્તાવી ?
 એ સહુની હવે શું કથી કથીને વાત જ કરશું બડી બડી ?
 વાત જ કરશું બડી બડી ?
 ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી ?

૩

શી યુરોપકેરી ધન આજ ફરકાયે !
 શી વૃદ્ધિ કરી છે આજ અમેરીકાએ !
 જાપાન મચ્યું શું આજ, ધરા કંપાવી !
 જગ જોઈ રહ્યું છે શૌર્ય, કુતુક દર્શાવી !
 શુ અમે જ ત્યારે સૂતા થાકી ખૂબ પરસ્પર લડી લડી ?
 ખૂબ પરસ્પર લડી લડી ?
 ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી ?

૪

“શું હૃદય ધ્યાં છે આજ શૂન્ય કંઈ એવાં,

“લાગે ન કટુવચનખાણ વજ્રના જેવાં ?

“શું ગયું હવે ચૈતન્ય ? જડવ સમાયું ?

“શું દેશભક્તિનું પ્રેમઝરણુ સૂકાયું ?” —

રે વીરબંધુઓ ! એ હીનશબ્દો મુણશું ક્યાં મુધી ઘડી ઘડી ?

મુણશું ક્યાં મુધી ઘડી ઘડી ?

ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર શું સદાય રહીશું રડી રડી ?

૫

શું પડશું નહિ મેદાન, શૌર્યથી ધૂમવા ?

શત્રુને નાખવા હેઠ પાદરજ ચૂમવા ?

કેસરિયાં ધરીને અંગ ઉમંગ ભિમળકે

શું ધૂમશું નહિ રણમાંદ્ર રુધિર ઊછળતે ?

શું બુઢી થઈ તલવાર અમારી, ફરી ન ધારે ખડી ખડી ?

ફરી ન ધારે ખડી ખડી ?

ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે રહ્યા અમે શું રડી રડી ?

૬

અમ હૃદય શૌર્ય-અગાર નધી હોલાયો,

સમયે દાવાનળ સમેો ઊલટશે વ્યાહો !

માતાની ધબ્બની હેઠ અમે ધૂમીશું,

જ્યજ્ય જ્યજ્ય જ્યકાર રણે ગજવીશું !

એ આશ અમારી જ્યગીતે ને જ્યહંકારે જડી જડી,

જ્યહંકારે જડી જડી !

ભરતભૂમિના શૂરપુત્ર તે સદા ન રહીશું રડી રડી !

૭

દેશભક્તની યાચના

• દિવ્ય •

હો ભસ્તભૂમિના પડાડો !
 તમ શિર પૂજ્યાં આકાશ !
 તમ જેવા જગમાં ખીમ
 નથી ઉત્તર કો'ની પાસ !
 છે પ્રોઠ પ્રતાપ તમારો,
 તમ ભવ્ય જ છે ભંડાર !
 મુજ ભસ્તભૂમિનો જગમાં
 વસ્તાવો જયજયકાર !

૧

હો ભસ્તભૂમિની નદીઓ !
 તમ મુંઠર ચિત્ર ચરિત્ર !
 તમ જેવી જગમાં ખીલ
 નથી કોઈ પરમ પવિત્ર !
 મુગભીરી, ધીરી, વીરી,
 તમ પુણ્યકથા આ વાર,
 મુજ ભસ્તભૂમિનો જગમાં
 વસ્તાવો જયજયકાર !

૨

હો ભરતભૂમિના પુત્રો—

મુજ દેશતણા નરસ,

જે ગયા ધનવી ધરણી

કરીને કંઈ લાભ પ્રયત્ન !

તમ શૌર્ય અને તમ પ્રીતિ

ભરજો, વીરા, સહુ ઠાર !

નિજ ભરતભૂમિને જગમાં

વસ્તાવો ન્યન્યકાર !

ભારતનો ઝંડો

• દિવ્ય ૭૯ •

અહીં દોણે ઠરાવે આજે ?
 અમે છઈએ ભારતવીર :
 હો ગગન ધડાકે ગાજે,
 દે આભ પડે અમ શરીર !
 નવ હૃદયે કદી દો કાજે,
 હો વરને બંદુક તીર :
 તથ કચ્છું એક અવાજે
 અમ ભારતધ્વજની ધીર !

૧

જાળે શોધો નવખંડો,
 સૌ દેશભણા દગ્ધાર ;
 ત્યાં ત્યાં હલ્લા ને બંડો
 દે સુદૃઢભા લણકાર ;
 પણ એ હિંમતના દંડો
 નધી અમ ભારતને દાર :
 અમ ભારત દેરો ઝંડો
 છે શાંતિતલ્લો અવતાર !

૨

નથી રે કો'ના છવ લેવા,
 નથી રે કરવાં કો ખૂન;
 નથી દંડ અવરને દેવા,
 નથી ભસ્ત્રું ધર્મઝનૂન;
 નવ ડરિયે દુખ ધા સહેવા,
 નવ રહિયે સત્યે ન્યૂન:
 ઉરટેક, અહિંસા, સેવા
 'છે ભારતઠાજની ધૂન !

૩

અમ ઉરના તારે તારે
 ગૂંથી એ ઝંડાની કાય,
 અમ શ્વાસતણા પુકારે
 એ ફરફર ઊડતો ભય;
 અમ સ્વપ્ન ત્રિરંગ ઝગારે
 સૌ લેદ લૂંચી એ માંદા:
 યુગયુગ અમ પ્રાણુભિનારે
 ભારતઝડો લહેરાય !

૪

નથી હિન્દુ મુસલમાન હ્યાં કો,
 નથી આમ અને નથી ખાસ;
 નથી નર નારીનો આકો,
 નથી રંક ધનીનો ભાસ:

ભારતનો ઝંડો

• દિવ્ય ઇંદ્ર •

અહીં દોણ કસાયે આજે ?
 અમે, છંદો ભારતવીર :
 છે ગગન ધડાકે ગાજે,
 કે આલ પડે અમ શીર !
 નવ હઠિયે કદી કો કાજે,
 છે વરસે બંદુક તીર :
 જય કરશું એક અવાજે
 અમ ભારતધ્વજની ધીર !

૧

જીને શોધો નવખંડો,
 સૌ દેશતણા દરબાર ;
 ત્યાં ત્યાં હજાર ને બંડો
 દે યુદ્ધતણા ભણકાર ;
 પણ એ હિંસાના દંડો
 નથી અમ ભારતને દાર :
 અમ ભારત દેદા ઝંડો
 છે શાંતિતણા અવતાર !

૨

૫

દેશદેશાનાં ગીતો

છે એક જ હિન્દી પાકો,
 છે એક જ અંતર શ્વાસ,
 ન્યાં ફરફરી રહે એ બાકો
 ભારતજંડો આકાશ !

૫

ઝંડા ! નિત ઊડતો રહેજે—
 જગશાંતિતણે સંકેત !
 દિશદિશ દુનિયાને દેને
 ભારતસંયમનો ભેત !
 પ્રભુસત્યથકી બધું સહેજે :
 પુજ સ્પર્શ બિધ્યાં અમ પ્રેત !
 જગમાં ભારતની જેને
 તું કર ચિરકાલ સચેત !

૬

૫

દેશદશાનાં ગીતો

વીર નરો પાક્યા જ્યહાં, એવી સખળ આ ભૂમિ ;
રસકસ ગયો શું લૂંટાઈને ? વીર્યહીન રહી ઝૂમી !—આ શી. ૬

કસર કાર્ય વિશે શી પડી ? કૂટ્યાં નિજ ઘરખાર ;
એનો સુમાર સુસંપમાં, ખાંધો નેહથી ચાર !—આ શી. ૭

ધર્મ થયો સહુ ભ્રષ્ટ ને, ભ્રષ્ટ થઈ ગયો મર્મ !
કર્મ જેથી ભ્રષ્ટ આવિયું ; ભારી અન્ય શો ભર્મ ?—આ શી. ૮

ખૂડી ગઈ બાળલગ્નથી, પ્રભ સૌ દુઃખમાંય ;
હિંદ ગયું રે હાથથી, મારી હૈયે હાથ !—આ શી. ૯

અક્ષય્ય પાળી પળાવીને, બનો સૌ નરવીર ;
હિંત કરવાને સ્વદેશનું, અર્પો ધન મન શીર !—આ શી. ૧૦

હુતર સર્વ પ્રકારના, પ્રિય લાવો સ્વદેશ ;
આપી ઉત્તેજન દેશીને, કાપો દેશના ક્લેશ !—આ શી. ૧૧

સુંદર જગમાં શોભતો, પાછો દેશ આ થાય ;
રે શૂરવીર ! મથ્યા રહી, ચોળો એવા ઉપાય !—આ શી. ૧૨

હિંમત ધીરજ ધારીને, વધો રાખી ઉમંગ ;
વજ્રકાવો જગ અદલ સૌ, હિંદ વિજયના ચંગ !—આ શી. ૧૩

આધુનિક ભારત

• રાગ ગમગ્રી •

- આ શી દશા રે દેશની ?—નેઈ બિઝને છે ઉર ;
 ઝાપો દીને ફિકો પડી, ટયા ગયુ રે નૂર ?—આ શી
- સૂરજ ને આ દેશનો કેનો કરતો પ્રગથ ?
 હા હા તે શુ બિનરી, પચ્ચો અધારપાથ ?—આ ગી ૧
- મુખપર લાલી ગી દીપતી, ભાળી રહી જગ મર્વ
 બિડી ચાની તે ધ્યા ગઈ, ખાલી રહી ગયો ગર્વ —આ શી ૨
- લોહચુબક જેવો હતો, જગ ખેંચતો પામ,
 લોપ થઈ ધ્યા શક્તિ તે જગન્નાણીની ખાસ ?—આ શી ૩
- સત્ય મુવર્ણજ પૃથ્વીનુ ગણાતો નિરધાર,
 સૌ પરદેશ મથ્યા હતા, નેવા દિવ્ય દિદાર !—આ ગી. ૪
- ભૂમિ ગધી પર જેહની પડતી હસ્તમ હાક,
 વીર્ય ગયુ ધ્યા વણસી તે, રહી નહ્યો શુ રાક ?—આ શી ૫

વીર નરો પાઠ્યા ન્યહાં, એવી સળગ આ ભૂમિ ;
રસકસ ગયો શું લંટાઈને ? વીર્યહીન સહી જૂઠી !—આ શી. ૬

કસર કાર્ય વિશે શી પડી ? કૂટ્યાં નિજ ઘરનાર ;
એનો સુમાર સુસંપમાં, બાંધો નેહથી ચાર !—આ શી. ૭

ધર્મ થયો સહુ ભ્રષ્ટ ને, ભ્રષ્ટ થઈ ગયો મર્મ !
કર્મ જેથી ભ્રષ્ટ આવિયું ; ભારી અન્ય શો ભર્મ ?—આ શી. ૮

બૂડી ગઈ બાળલગ્નથી, પ્રભ સૌ દુઃખમાંય ;
હિંદ ગયું રે હાથથી, ભારી હૈયે હાય !—આ શી. ૯

પ્રદ્યુત્ય પાળી પળાવીને, બનો સૌ નસ્વીર ;
હિત કરવાને સ્વદેશનું, અર્પો ધન મન શીર !—આ શી. ૧૦

હુન્નર સર્વ પ્રકારના, પ્રિય લાવો સ્વદેશ ;
આપી ઉત્તેજન દેશીને, કાપો દેશના ક્લેશ !—આ શી. ૧૧

સુંદર જગમાં શોભતો, પાછો દેશ આ થાય ;
રે શૂરવીર ! મથ્યા સહી, ચોળો એવા ઉપાય !—આ શી. ૧૨

હિમ્મત ધીરજ ધારીને, વધો રાખી ઉમંગ ;
વજડાયો જગ અદલ સૌ, હિંદ વિજયના ચંગ !—આ શી. ૧૩

સ્વાત્મનિંદા*

• રેખતા •

અમે રણુખાયલા પૂરા !
અમેને ના ગણેા શૂરા !
અમારી હિન્દ આ પીડે,
રહું શૂરવ અમ મીડે !

૧

અમે નથી કાંઈ રણુરંગી,
અમેને ના ગણેા લંગી !
અમારી આ દશા ખૂરી
અમે પોતે કીધી ખૂરી !

૨

અમે પૂરા થયા ખાવા !
અમારા રંગ તો આ'વા !
અમારી ક્યાં રહી ભૂમિ ?
દશા આ પ્રેમથી ચૂમી !

૩

અમે આ તો ધર્યાં લગવાં !
હવે દિલ તો ન ડગડગવાં !
અમારી ખુદ્દિ તો ખુદ્દી,
હવે વૈરાગ્યમાં ભેડી !

૪

અમે તો કર્મના છધયે !
કપાળે હાથ નિત દધયે !
અમારી આંખ તો મીંચી
વૃથા હું હાથ દે નીચી !

૫

અમે પોકારિયે ક્યાં રે ?
અમે હોકારિયે ક્યાં રે !
અમારી છલ મહુ ટૂંકી !
અમારો આસ રહે ફૂંકી !

૬

અમે તો લાગ્યના વંકા !
પડે તો ક્યાં વિજયડંકા ?
અમારી હિન્દ આ રહતી ;
અદલ ખુદ્દી નહીં જરતી !

૭ .

ઓ હિંદ

• રાગ પીય-ત્રિતાલ † •

જૂરી જૂરી હવે ક્યાં સુધી જોવું ?
ઓ હિંદ ! તારું અહીં દુઃખ શું રાવું ? જૂરી.

કળિમાં ખવાઈ તું યુરવીર બની,
અરવે જખમ તેમાં તું આ તણાઈ ! જૂરી. ૧

જાય કુલીન તારું નૂર અમીરી,
રે શું ધર્યો હવે હાલ કૂતીરી ? જૂરી. ૨

લમણે તું હાથ રે મૂકી શું જૂરે ?
હાલ આ તારો દૃઢ મુજ ચૂરે ! જૂરી. ૩

દુઃખનું ઇલાયું છે વાદળ માથે,
રે કોણ હાથ ધરી રહે સાથે ? જૂરી. ૪

કોણ ઉદારે રે કોણ ઉગારે ?
આ દુઃખસાગરથી કોણ તારે ? જૂરી. ૫

- આજ શગર સૌ તુજથી વઢ્યો,
પૂર્ણ વૈરાગ્ય નિરાશો શું ચૂંચ્યો ? ઝૂરી. ૬
- રસ આઠે તારા ગયા કહીં ભીડી ?
સર્વ છખી કરુણા મહીં બૂડી ! ઝૂરી. ૭
- બહુ બહુ રે રહી રાત અંધારી !
ઓ ધણી ! ક્યાં છે અરુણી બારી ? ઝૂરી. ૮
- અદલ પ્રભુ ! આ સમાધિ સુકાવો !
કે સુજ હિંદ લે શુભ દિન લહાવો ! ઝૂરી. ૯

હિન્દના વાસી—સર્વ સંન્યાસી !*

• રેખતા •

અમે આ હિન્દના વાસી,
અમે તો સર્વ સંન્યાસી !
ભભૂતી આ દિલે ચોળી,
રહ્યા ધરી કાળમાં ઝોળી !

૧

ઉઠાડી આગ સંસારે,
અમેને માર બહુ મારે ;
હવે તો લેખ આ લીધો,
અમારાં કર્મને દીધો.

૨

અમારી આર્થભૂમિ રે
રીળે છે કાળથી શી રે !
અમે આ કાયસ પુત્રો,
કરી શક્તા ન કંઈ સૂત્રો.

૩

ઉરે બહુ ગૂંચળાવે છે,
બ્રમણમાં કંઈ લખાવે છે ;
અરે સહુ ખાખ થઈ જાતું,
બધે હુકૈવ તો ધાતું.

૯

શીતંજ તવ કોણે જળ છાટે ?
ઉગારે હિન્દ તન સાટે ?
અહલ ઈશ સાદ્યમાં આવો !
ફકીરી હાલ છોડાવો !

૧૦

હિન્દનો મંદવાડ*

• રાગ પીયુ-તાલ ત્રિતાલ † •

- આજ પડી મુજ હિન્દ દ્યાં માંદી,
રે કોઈ આવીને ટાળો કુબ્યાધિ!—આજ ૧
- રગરગ રોગ ગયો ખૂબ બ્યાપી,
રે કોણ દુષ્ટ ગયો એમ શાપી!—આજ ૨
- તનખ તનખયકી તફડે બિચારી,
ભારી ખરે પજવે દુઃખ કારી!—આજ ૩
- લોહી ગયું ને પડી સહુ ફીકી,
શ્વાસ રહ્યો છે હવે તક ટીકી!—આજ ૪
- નહીં નહીં રે એનું મુખડું જોવાયે,
દુખડાં દમંતાં તે કઈચેરે જાયે?—આજ ૫
- બળશુદ્ધિ તો નહિ ચાલી જ કાંઈ;
હારી રહ્યા હવે સર્વ મુઝાઈ.—આજ ૬

* ઇ. સ. ૧૯૦૨. † “દસ તનખનકી કોન બગાઈ,”—એ રાહ.

- આશકિત્યુ તો હવે સહુ ઊઝ્યાં,
ઊઝા નિરાશાનિધિમહીં ખૂઝ્યાં!—આજ ૬
- દેવી પછી મુજ હિન્દ રીખાતી;
કાળતણે મુખ ચાલી ચવાતી!—આજ ૭
- છે દોષ માર્દનો પૂતળ ચૂરો!
હિન્દ ઉગારી કરે દુઃખ ચૂરો!—આજ ૮
- અદલ હવે ધનવંતરી આવો!
આ મુજ હિન્દને પ્રેમે બચાવો!—આજ ૯

ભરતસમાજની ભક્તિ*

• રાગ કાશી •

જય જગસાયા ! ખૂબી તુજ ન્યારી,
હરિ ! તું હસાવને હિન્દ અમારી !—

તું જગતારક, હુઃખવિદારક, તારી દયા ખહુ ભારી ;
આશિષ દઈ કરે આ શુભ અવસર જયજય મંગલકારી !—હરિ.

રામ ને કૃષ્ણની પુણ્યભૂમિ તે આજ રહે ક્યમ હારી !
શૂર ચઢાવ ગઢાવ હવે તું, નૂર દીપાવ વધારી !— હરિ.

એક જ સૂત્ર તું કરે હિન્દપુત્રનું : “સેષું ન શું ભૂમિ મારી !”
એક ઉદ્દેશ અને હિત એક જ, એક જ અંતર ધારી !— હરિ.

ભરતસમાજ તું કરે હૃદ પૂરો, જ્ઞાનખળે શણગારી ;
યજ્ઞ જ આ પ્રભુ ! પાર ઉતારી, હિન્દની લો બલિહારી !—હરિ.

ભાવિકિરણ કંઈ દૂર હસે છે, હિન્દતિમિર દે વિદ્યારી !
આશ સફળ ઈશ અદલ કરે તું, જયજય હિન્દ ઉદ્ધારી !—હરિ.

* આ તથા એની પછીનું “હિન્દનો વિચ્છેદ” એ બે કાવ્યો
સને ૧૯૦૨ માં અમદાવાદમાં મળેલી “હિન્દુન નેશનલ કોંગ્રેસ”ને પ્રસન્ન
રચાયાં હતાં તથા કોંગ્રેસમાંથી વહેંચાયાં હતાં.

હિન્દનો વિજયડંકો *

* ગઝલ *

વિજયડંકો કરો આજે, મળ્યા સહુ હિન્દનાં ભાયા !
મળ્યા સહુ હિન્દનાં ભાયા, રૂરા ! ઝગઝગાવળે કાયા !— વિજય.

મુસલમિન, પારસી, હિન્દુ, વળી શિખ ખ્રિસ્તના ઈન્દુ :
મળી સૌ એક આત્માએ દીધાવો હિન્દ હરખાયા !— વિજય.

તને નિજ સ્વાર્થને આધો, સભે પરમાર્થનો વાધો ;
થઈ લીન દેશભક્તિમાં રહો રસ એહ લપટાયા !— વિજય.

ખીજી જેના સમી નહોતી, બની તે આજ કથમ રોતી ?
નથી શું માતૃપ્રેમી અહીં થરા, પિટાન, મુનિ, રાયા ?— વિજય.

“અમારી એ, અમારી એ, અમારી જ માત એ,” વહિયે !
“અમે છવતા છતાં શું એ રટે ?”—સ્મરિયે જ અકબાયા !—વિજય.

ધરો ઉત્સાહ હે આર્યો ! કરો અદ્ભુત સખળ કાર્યો !
કહો શું કાયરા બગાડીને તમે જગમાં ન કહેવાયા ?—

વિનય.

બનો સહુ એક સહી મંપે, પછી શું નહિ જગત કંપે ?
વિદારી હિન્દનાં હુઝો રહે મુખરંગ રંગાયા !—

વિનય.

ફરજ એ આપણી આજે, વિના તે પુત્ર શા કાજે ?
પ્રુદા, અસ્લા, હુરિ સ્મરીને કરો દદ હિન્દના પાયા !

વિનય.

ઊઠો ત્યારે સહુ ગાવો ! ઉદયજયરંગ ઉડાવો !
અદ્ભુત પ્રિય હિન્દમાતાને વધાવો કે સપુત ઠાણા !—

વિનય.

હિન્દનું ઊગતું પ્રભાત*

• મઝલ •

ઊઠો દેશી, ઊઠો સર્વે, હવે નિદ્રાથી જાગો રે !
ઉપર શો ભવ્ય આકાશે સજ્યો તેજસ્વી વાવો રે ! — ઊઠો.

નથી આ કાળ સૂવાનો, ન ગાંજ ભાંજનો માનો !
કરે ફિલખિલ બધે કેવા જુઓ કાળા જ કાગો રે ! — ઊઠો.

પવન પશ્ચિમતણું હ્યાં રે તમાચો આવીને મારે,
તમારે મન ગુલાલે શું મુખે દે એમ કાગો રે ? — ઊઠો.

પડી રહી ખાટમાં પહોળા શું ફેંકો લાખ ગપગોળા ?
ઊઠો ! જાતે કમર કસીને, સ્વદેશે કામ લાગો રે ! — ઊઠો.

નથી હ્યાં બેસી હમવાનું, નથી હ્યાં પેટ કમવાનું !
તમારી નીંદમાં ભાઈ, થયો ભવ સર્વ નાગો રે ! — ઊઠો.

તમે અંધારમાં પડી આ, બિચારો સ્વપ્નમાં જલિયા !
જશે તે સ્વપ્ન-અંધારે, નહીં જો તેજ માગો રે !— જીઠો.

જુઓ દિનનાથ નિજ કરથી પ્રસાદી જાય દેતો શી !
તમે સૂઈ રહી જોશો, લલા, આલસ્ય ત્યાગો રે !— જીઠો.

ગરીબડી હિન્દને દારે ઘૂસીને કાળ કર મારે,
ફૂટીને મારી કાઢી એ, સ્વદેશી દુઃખ ભાગો રે !— જીઠો.

તમે આ હિન્દના જાયા ! તમે નહિ જો ધરે માયા,
બિચારી ક્યાં જશે તો એ ? થશે સુખદિન આદો રે ! જીઠો.

જીઠો ત્યારે ખનો યુસ ! જૂઠોને પ્રેમથી પૂસ !
સુણાયો હિન્દને મધુરા અહલ જયકાર રાગો રે !— જીઠો.

હરિપુરા મહાસભાએ*

• ૫૬ † •

આવો રે આવો રે મોંઘાં ભારત ભાંડુડાં સર્વે,
આવો રે ગુણવંતી ગુજરાતે હો !
કોડભર્યાં કોડ હૈયાં અંખે તમ સેવા કાજે,
આજે હું લઈશું દિલની વાતે હો !

૧

હરિધામ જેવી હરિપુરાની આ અંપડીએ
ભારતમાતાનું રુદિયા ધબકે હો !
જુગજુગના દબાયા ભાવો સિંધુશા ઉછાળા નાખે,
આંખે લાખ વીજળીઓ ઝબકે હો !

૨

ગીતાના કહાનાની ભૂમિ, દયાનંદ સ્વામીનીં ધરણી,
દાદાની ગાંધીની ગરવી જનની હો !
ધન ધામ ધરા જેના પુત્રોએ વીરત્વે ત્યાગી
રાખી છે લાખેણી લાજ વતનની હો !

૩

* ઇ. સ. ૧૯૩૮.

† જૂથો રે જૂથો રે રાગ સત રે ગોપીચંદ, પિયા ! પરદેશે ન
જાના હો !—એ ભજનની રાદ

દેવીનું ખપ્પર

• લાવણી •

ભર ભર માકું ખપ્પર, લેયા ! હો ભારતના વાસી !
 ઘરઘર લીખું હરનિશ દેશી, હું જુગજુગની ખ્યાસી :
 ખપ્પર ભરો ભરો હો !—

ક્ષણ ક્ષણ ગણતાં મન શોષાયું, શોષાયું તન ત્રાસી ;
 ખાર ખાર સૈકાથી ભટકું અરે અરે ઉપવાસી :
 ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૧

અંજલિ નાખે, ખોખો નાખે, નાખે કો ભર ખ્યાલી :
 જુગસૂકું તળિયું દે શોભી, ખપ્પર તો રહે ખાલી.
 ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૨

હો લેયા ! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહીં એ ચાલે :
 નદ ઉલટાવો, સિંધુ ભસાવો—છલછલ ભરો ઉછાળે !
 ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૩

ગાજવીજ ને મૂથાળધારે રેલ રેલ જગ છાતી :

એક આપટે નવ ચોમાસુ : વીર ! તૃષા ન છીપાતી ;

ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિ ઘરઘર જો સળગ્યો, રોતી રોતી શું માગું ?

શિર કાપી ખપ્પરમાં નાખો, કરો કાળજી આધુ !

ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૫

એક કેસરીની ત્રાડે તો ભરી દીસે વનવસ્તી ;

એક વીરસની મસ્તીમાં કડુણતણી ક્યાં હુસ્તી ?

ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૬

અધભિધયાં છે દ્વાર પ્રભાનાં : હો ભૈયા ! ઝટ આવો !

ખપ્પર માત્રુ ભરો વીરત્વે ! પૂર્વ પ્રભા રેલાવો !

ખપ્પર ભરો ભરો હો ! ૭

દેવીનાં નવચેતન

• ગરબી-સોરઠ* •

દેવી ! દીસે થાં નવચેતન તારી આંખમાં રે !
તારી આંખમાં રે,
પાહું આંખ મા રે !
દેવી ! દીસે.

ગોહનની નવખંસી ઝાલે,
જુગજુગનાં પડખે કંઈ ખેલે ;
અંતર ઝાલે ચઢતાં નવ-અલિલાખમાં રે :
પાહું આંખ મા રે !
દેવી ! દીસે.

૧

ભૃગુટીનાં તપચાપ ચઢાવે,
નયન નયન ચર ચૂર ઉડાવે ;
જ્યોતિ અનેરી લાવે જગની સાખમાં રે :
પાહું આંખ મા રે !
દેવી ! દીસે.

૨

ઉરસંયમનાં અંજન કીધાં,
સત્ય મનાતન મત મન લીધાં ;
મૃત્યુતાણાં અમી પીધાં લોટી ખાખમાં રે !
પાહું આંખ મા રે !
દેવી ! દીસે.

૩

* " કામજી દીસે છે અલખેશ તારી આંખમાં રે,"—એ ચાલ.

સ્વાત્મળજે સ્વ દુનિયા ન્યારી,
નવચેતનની ઓર ખુમારી !

ઉત્તમા લાખ ઉમળકા વારી રાખ મા રે !

પાહું ઝાંખ મા રે !

દેવી ! દીસે.

૪

પ્રગટ અલય સદ્ધર્મ પ્રસરવા,

એકકુટુંબી વસુધા કરવા,

ગરવા ગુણ ઉદ્ધરવા રાજા ચંકમાં રે !

પાહું ઝાંખ મા રે !

દેવી ! દીસે.

૫

દેવી ! એ નવગૌરવ કાળે

હસતાં વહાણાં દ્વાર વિસાળે :

ધસિયે આજે ત્રીસ કોડ તુજ પાંખમાં રે !

પાહું ઝાંખ મા રે !

દેવી ! દીસે.

૬

નવયુગમાં નવમોહન ખોલે,

દુર ત્રીસું લોચન કંઈ ખોલે :

હો દેવી ! હોલે અદ્યાંક જ્વાલમાં રે !

પાહું ઝાંખ મા રે !

દેવી ! જિલદે શાં નવચેતન તારી આંખમાં રે ! ૭

પ્રભાતશુકને*

• વસતતિલકા •

હે યૌવના ગગનચુંદરી શુકતારા !
હેા પૂર્વમાં અળકતી ભિગતી સુખાળા !
તું બાળકી મુજ સ્વદેશતણી રૂપાળી,
શી સૌમ્ય લોચનથકી રહી છે નિહાળી !

૧

તું શી ભણી રહી અહીં અતિ પ્રેમ રાખી
આ હિન્દના દહય ઉપર ડોક નાખી !
દીસે વિરામ બહુ પામતી તું રસીકી,
આનંદમાંહા અગતી અતિ તું છપ્પીલી.

૨

કે એમ શું અળકતી તુંજને સુતાલે
ટીલી સમી નિરખું હિન્દવણે કપાળે ?
કે હિન્દને શિર સુશોભિત એમ થાપી
આ તું અગે મુગટ જેવી પૂરી પ્રતાપી ?

૩

દમણગંગા

• ધ્વનિત •

ખહુ વેળ અહીં તુજ પાસ જ બેસી રહી,
તુજ અંતર સાથ ગૂંથું મુજ અંતર મેં ;
મુજ ઉર મૂંઝું તરતું તુજ અંદર મેં :
પ્રિય દમણગંગ ! તસવ નયાવ મહીં !

ભરતી ભરતી ભર લાખ તરંગ અહીં
મુજ જીવનરંગતરંગ ભરી મરમે ;
વળી ઊતરતી મુજ ખ્યાલ ભર્યા ભરમે
લાઇ નૈ કર ખાલી તું સાગરમાંય વહી !

સસ્તિ-સગની ! તુજ પર્વતતાતથકી
પડી છૂટી સ્વછંદ વહે વનમાં પુરમાં,
કર વાત વિહારતણી તુજ દ્યાં મુજથું,

ભરી રાખું પ્રીતે સહુ તે મુણીને ઉરમાં ,
પછી કાવ્યતરંગ ન મેં ઉભરાય નહી
જવ દમણગંગ ! સ્વછંદ વહે તુજથું ?

સ્વાધીનતા

• રણગીત છંદ •

સ્વાધીનતાની હો દેવી !
 હો માનવની મહદાશ !
 છે ધન્ય બન્યો જેણે દીઠો
 તુજ સબ્ય ઉદાર પ્રકાશ !
 બધન પડતાં નદન ખોતો,
 ને ખોતો આત્મ ખમીર,
 પણ તુજ સ્પર્શ
 દે ઉત્કર્ષ,
 તનથી તૂટે જ્યાં જંજીર,
 છૂટે જ્યાં અધાર પરાશ્રયનો,
 ને તૂટે સૌ જંજીર !

ફરફર ખુલ્લા આકારો
 તુજ ધબ ઊઠે અણુરોધ ;
 લે શ્વાસ પ્રમુક્ત પવનમાં તે
 ને લવ્ય પ્રભાને ધોધ ;
 મંધન હુસ્તી, વંદન કરતી,
 ને કરતી સહુને પીર
 ચેતન વાણ
 ભરતી પ્રાણ,
 તનથી તૂટે ત્યાં જંજીર ;
 છૂટે ત્યાં અંધાર પરાશ્રયનો,
 ને તૂટે સૌ જંજીર !

૨

રે કોણ અહીં પૂરી દે
 તુજ અંતરનું ચૈતન્ય ?
 રે કોણ કદાપિ ઠગાવી શકે
 તુજ ઊડી શદ્દા ધન્ય ?
 દમદમોથી કે લાઠીથી
 ન નમે તુજ ઉત્તમ શીર,
 અહમ અજેય
 એક જ ધ્યેય,
 તનથી તૂટે ત્યાં જંજીર :
 છૂટે ત્યાં અંધાર પરાશ્રયનો,
 ને તૂટે સૌ જંજીર !

૩

હો દેવી ! તુજ દૃઢતાનો
 અમને દે પાથ લગાર ;
 મૃત પત્રો જેવા ઉડવી દે
 લયના અમ સર્વ વિચાર !
 જીવંતોને ડારી દે, મારી
 તુજ દૃગનાં તાતાં તીર !
 ભરિયે નરૂ,
 થઇયે શૂર,
 તનથી તૂટે જ્યાં જંજીર ;
 છૂટે જ્યાં અંધાર પરાશ્રયનો,
 ને તૂટે મૈા જંજીર !*

૪

૭

કર્તવ્યનાં ગીતો

ભારતના જવાંમર્દને

• લાવણી •

કેમ તને જીવવું લાવે, હો જવાંમર્દ ભારતના ?
કહેની, જવાંમર્દ ભારતના !
સો સો ટુકડા થઈ રહ્યા આ ભોની તારી પતના !
બાબા ! પહાડ પડે આફતના !—

ધગધગતા અંગાર ઝરે ને ઊઠે રાખ ને રેતી,
ભોની, ઊઠે રાખ ને રેતી :
ફાટી આંખે ભેઈ રહ્યો શું આ તુજ ટેકજોતી ?
બાબા ! શું તું જોય મજેથી ? ૧

કોડો દિવસ ગયા કે ડખ્યા, કોડો આવી સતો ;
પૂઠે કોડો આવી સતો ;
પણ આ ધરણી ધસતી ન હારે, ઉગવે નવાં ગ્રભાતો :
બાબા ! હાયાની શી વાતો ? ૨

પડ્યા મોખરે વીર ઘવાઈ, એ તો ધન્ય વધાઈ,
 આવી એ તો ધન્ય વધાઈ;
 મૂછે હાથ દઈ ઠેકીને, ઝૂં પૂરી દો ખાઈ!
 બાબા! એ જ ખરી મર્યાદા!

૩

હું-હું કરતાં કાળ વહે ને જાળ વધે હીણપતની,
 ચતુર્દિશ જાળ વધે હીણપતની;
 પાંચાલીનાં ચીર છૂટે ત્યાં આ શી રાહ મમતની?
 બાબા! રાખો પત ભાસ્તની!

૪

કીર્તિતણાં મુઠકાં પડીને શું જળશે ઘોર મથાણે?
 ધગધગ જળશે ઘોર મથાણે?
 નહિ, નહિ : ભારત જીવે તે નહિ મરવાયકી આ ટાણે!
 બાબા! જીતો ધસી ધિંગાણે!

૫

વાણીઝઘડા તે શા વીરને? વીરના ઝઘડા રણમાં,
 સાચા વીરના ઝઘડા રણમાં!
 શેરમદા દો તો બિછળીને ઝૂંઝૂં સમરાંગણમાં!
 બાબા! શું ખપશે બીકણમાં!

૬

હિંમત, દબતા, સંયમ, નિશ્ચય : એ જ વીરની જ્યોતિઃ
 અળકે એ જ વીરની જ્યોતિઃ
 આશ રહે ન રહે પણ વીર ન આંખ જતાવે રોતીઃ
 બાબા! લાખ યુદ્ધિ લે જોતી!

૭

દુનિયા એમ જ વહેતી ચાલે, હાર ભૂતને દાવે ;

વિધવિધ હાર ભૂતને દાવે ;

સહેવું ને વીર રહેવું, એ છે કેવું પ્રાદ પ્રભાવે !

બાબા ! વીર જ ધર્મ બબાવે !

૮

કેમ નેઈ રહેવું કાવે, હો જવાંમદ્ લાસ્તના ?

ભીઠની, જવાંમદ્ લાસ્તના !

દિશદિશ હાક પડી, ના ધસતો ! વીર અદલ હો સતના !

બાબા ! પ્રભુ રક્ષક તુજ પતના !

૯

ખાંડાની ધારે

• પુનરાવળી છદ * •

૧

ભર આકાશે વાદળ છાયાં,
અંધારે વનવન ગૂંચવાયં,
ઘૂંટ ચીળડિયાં જ્યાં ત્યાં ધાયં :

કોણ પૂરે પાંચાલી-ચીર ?

આશ-નિરાશ આતમઠાંડી

ડાલતી દે ધૈર્ય ને છાંડી,

ડગમગતું જગ રહે દગ માંડી :

વહારે કોણ જશે નરવીર ?

ઊડાં અજવાળાં જો આવે ;

શુર્જસ્વીર ! શુર્જસ્વીર !

ઘૂંટ ચીળડિયાં શુ ત્યાં ફાવે ?

શુર્જસ્વીર ! શુર્જસ્વીર !

* આ છદ નવો રચ્યો છે એની રચનાવિધિ માટે પાછળ “વીરબાળક ખાદલ” કાવ્યની નીચેની નોંધ વાંચવી

ઊડાં અજવાળાં ભે આવે ;
 ઘૂડ ચીળડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
 નવરસભર નવજીવન લાવે,
 ચીર પુરાવે ગુર્જરવીર !

૨

ખૂણે ખૂણે ખોજ કરીને,
 ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
 મરતા પ્રાણે આશ ધરીને
 દેણે ઊઘાં કીધાં શીર ?
 મસ્તતણી તોડી મસ્તાની,
 તનધનની કીધી કુરબાની :
 નમ્ર, અભય, સ્વાધીન, સ્વમાની,
 સત્ય જ એ ગુર્જર નરવીર !

શું ખાલી ગરજને સૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 શું ખાલી ગરજને સૂતા ?
 શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 શુ ભય ભાળી ઉર ભીરુતા
 કદી જણાવે ગુર્જરવીર ?

૩

પગલે પગલે કંટક લાગ્યા,
 ચરણ રુધિર ઝરતા ભર લાગ્યા,
 પથરે પથરે પ્રાણુ ન જાગ્યા,
 પદપથે તૂટી જંજીર :
 હૈયાનાં પિંજર સળગાવ્યાં,
 ભૂતતણાં ભરણાં છોડાવ્યાં,
 દાર નવાં દસદિશ ઉઘડાવ્યાં,
 વંદન હો તેને નરવીર !

શું એકલકા આજ પડ્યા છે ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 એકલકા પણ ચૂર થયા છે ;
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 શું એકલકા આજ પડ્યા છે ?
 એકલકા પણ ચૂર થયા છે :
 ખાંડાની ધારે જ ચડ્યા છે,
 ભિરદ બતાવે ગુર્જરવીર !

૪

હો વીરા ! સારથિ શું કરશે ?
 ધર્મભર્મ ગીના ઉચ્ચરશે :
 અર્જુન રણ ટંકારે ભરશે
 તો જ વિજય પામે રણધીર :

છિન્નલિપ્ત અરિદ્ધળળળ ધળશે,
 જુગજુગનાં અંધારાં ટળશે,
 સત્ય ધળા ઝિડતી ઝળહળશે,
 રનેહે જગ છાશે નરવીર!

એ નવજીવન જીવવા આવો,
 ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
 એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
 ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
 એ નવજીવન જીવવા આવો,
 એ નવચેતન આત્મ ઝગાવો,
 ગુર્જર શૌર્ય જગે અંકાવો
 જય જય હાવે, ગુર્જરવીર!

ગુર્જરી વીરાંગના

• સ્વામ રંગ સમીપે ન જાવું •

કાયરાની નાર શું ગણાઉં ?

જોઠો, સ્વામી મારા !
કાયરાની નાર શું ગણાઉં ?

સારી ગુજરાત આજ ખળભળી છે જોડી,
હું જ બેસી હાલેરાં શું ગાઉં ?

જોઠો, સ્વામી મારા ! ૧

શેરી કેરી નાર બધી ટૂંપી ટૂંપી ખાશે,
ફટ રે અત્રી ! માટી તારો મ્યાટ !

જોઠો, સ્વામી મારા ! ૨

ગડગડ્યાં નિશાન, વાગે શૂર રણતૂર આ,
હાક બધે સુણી અકળાઉં :

જોઠો, સ્વામી મારા ! ૩

કેસરીની નાર હું કે ઠેમ ખાતી લોંકડી,
વેશ આવો દેખી લજવાઉં :

જોઠો, સ્વામી મારા ! ૪

હોય વીરશોણિત તે ભનું ભનું ભિછળે,

હું તે શું આ હિમમાં થિબ્બઉ ?

બિઠો, સ્વામી મારા !

૫

પાઘ બાંધું કેસરી ને કમરે બાંધું કસકસી ;

ધસમસી ઝુકાવો, હું હુલાઉં !

બિઠો, સ્વામી મારા !

૬

અંગના ભલે હું તોય વીરની વીરાંગના,

વીરના જ વહાલમાં ગૂંથાઉં :

બિઠો, સ્વામી મારા !

૭

વીરની ઘડી ખરી, ન કાયરાની શુંદગી ;

વધો, સ્વામી ! જયગીતો હું ગાઉં !

બિઠો સ્વામી મારા !

૮

ઘંટા

• લાવણી •

ગાઠ થયાં અંધારાં, વીરા ! તારા જાય હુમાઈઃ
અવસર થયો ઉઘાનો, જોડો ! પ્રભુની આવી વધાઈઃ
ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય !—

સૂર્ય ફરી જોગશે ન ઠરી શું ? જાંઘ નહોં શું જોડશે ?
આશાની નૌકા શું સદાની એ અંધારે ખૂડશે ?
ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય ! ૧

નહિ, નહિ, વીરા ! શબ્દ સનાતન જિતર્યા ફરી પ્રભુકેરા :
જગત બધું આ ધૂણી જોડ્યું : છે એ સંકેત અનેરા !
ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય ! ૨

નહિ જ તિમિરનાં સૈન્ય ડગાવે, નહિ જ દિગંતદિવાલો :
પૂર પ્રભાનાં અગ્નિયાં, પછી શો તિમિસ્તણો બચ ઠાલો ?
ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય ! ૩

માંટે ધસ્તી ધગધગવા ને બળતાં ચડે ગગનમાં :
ખાંખ પ્રસારી ધસે ગરુડ ત્યાં, તેજ બરી એ તનમાં !
ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય ! ૪

વિધિનું વહાણું વાયું, વીરા ! પી દ્યો પ્રાણકટોરા !

ઘંટા વાગે : શું ન તમારે હૈયે પડ્યા ટકોરા ?

ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય !

૫

શું વાદળનાં જૂથ ડરાવે કોડ કિરણના ભાલા ?

એક સૂર્ય પૂર્વે ભીગે ત્યાં સૌ તમળંધ નમાલા !

ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય !

૬

જન્મ કરો, ને મૃત્યુ કરું ? સૌ છે જીવનની લીલા :

આજ કરો કર્તવ્ય જ વીરા ! એક બનો ટેકીલા !

ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય !

૭

ભીગે તેનાં છે અજવાળાં, નહિ તેનાં અંધારાં :

ઘંટા વાગે : અંતર ભીગે : ધનધન થયાં સવારાં !

ઘંટા ઘણુઘણુ ઘણુઘણુ થાય !

૮

ધર્મને પંથે

ગુગ લૈરવી-તાલ દાદરો •

તાડું ભાવિ સૂતરને તાર લટકે, ભાસ્તવાસી !
એ શું જોઈ રહ્યો આ વાર ? જોઈ કેમ ન ત્રાસી ?

તાલી કદા આ જિજ્ઞાસી રહી ત્યાં
પડતા પ્રાણ અમોલ :
સ્નેહ ને દેવ, ને હિંસા અહિંસાનાં
આજ તોલાતાં તોલ :
તાડું અંતર ત્રાજવું આજ તું જરી જોની તપાસી !
તાડું ભાવિ સૂતરને તાર લટકે, ભાસ્તવાસી !

પુણ્યના પંથની પમથી પડી છે
હાથ થકી ભરપૂર :
તારે તે સ્વર્ગઅટારીએ ચડવું કે
પડવું સદા જોઈ નૂર ?
તારે જોઈ શું જીવન પ્રાણ, જોવી સ્વદેશની હાંસી ?
તાડું ભાવિ સૂતરને તાર લટકે, ભાસ્તવાસી !

તાવી ઝઢા ઊઠળે કે દળે, પણ

તારે તો એક જ ચંન :

સત્યનો સાહેબો રાખીને સાથે

ચાલ્યો બા ધર્મને પંથ !

ક્યાંથી સ્વાર્પણ વિણ ઉદ્ધાર ? ક્યાં મળે મહા ને કાશી ?

તારું ભાવિ સૂતરને તાર લટકે, ભાસ્તવાસી !

૩

એકવાર મરી ફીટો!

• રાગ કાશી-તાલ ત્રિતાલ •

એક વાર મરી ફીટો, લૈયા, એકવાર મરી ફીટો!

મૃત્યુ નિચોવી મીટો, લૈયા, એકવાર મરી ફીટો!

ભારત જેવો દેશ પૂજ્ય કેા દુનિયાભરમાં દીઠો!

ભારત માટે મરવામાં કંઈ સ્વાદ અનુભ છે મીઠો!

લૈયા, એકવાર મરી ફીટો! ૧

ખડખડતા ધૂંઘાતા રહેયો શું કાદવના ફીટો!

ભારતનામ ગબ્બવી ફૂટી બ્યોમે તાણો લીટો!

લૈયા, એકવાર મરી ફીટો! ૨

વત્સ સમી તમ કાય નથી કે લટકે ગ્રહી પરખીટો!

ચેતનભર એ કાય ઝગાવો, નથી એ કેા જડ વીટો!

લૈયા, એકવાર મરી ફીટો! ૩

આત્મ રહ્યો અંતર તેને શી હોય માર ને પીટો!

જેઈ કારમી કુરખાની તમ, લાજે અરિ પણુ ધીટો!

લૈયા, એકવાર મરી ફીટો! ૪

સ્વાત્મ, સ્વદેશ, સ્વજન કાજે અહીં કેાણુ બને નહીં ધીટો!

ભારતની મહેલાત જીઠે ત્યાં અદલ બનો સૌ ધીટો!

લૈયા, એકવાર મરી ફીટો! ૫

ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ

• ૫૬* •

હુઃખમાં શૂરા રે, હો ગુજરાતી વીરા !
આવો, પૂરા રે ખમવા હુઃખના ચીરા !

કડકડ ફૂટે કોઠ કડાકા, પર્વત ફૂટે ફાટે ;
ઝળઝળ જવાળા બ્યોમ જળાવે : ભિલા રહો દહ વાટે !
હુઃખમાં શૂરા રે ! ૧

નથી પડવું યાહોમ કરીને આજે અંધ શૂરાનું ;
નથી અખળને દમવું : આ છે જડચેતનું લહાણું !
હુઃખમાં શૂરા રે ! ૨

સત્ય જ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્ય જ અંગ અમારાં ;
સત્ય જ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્ય જ મત અમ ન્યાસાં :
હુ ધમાં શૂરા રે ! ૩

માયા સૌ ઘરબાર તણી ને મુખની પૂતળી દફની ;
આત્મશૌર્યનાં શ્વેત સન્ધ્યાં પટ, ના કાયરની કફની :
હુઃખમાં શૂરા રે ! ૪

* “ભારતી લેયા રે ! શખ મુણ્યો ન હજી શુ” — એ ચાલ.

પાય પડ્યા, વિનવ્યા કંઈ કંઈ, શું હૃદયહીણને રટવું ?
હવે પડ્યા રગડાવા રણ ત્યાં ના હઠવું, ના હઠવું !

હુઃખમાં શૂરા રે ! ૫

ભારતહુઃખ શિરે અમ લેતાં, હૈયાં કેમ ન ફૂલે ?
હો ભારત ! ધુનિ પાર ભિતરને અમ રાખઢગને પૂલે !

હુઃખમાં શૂરા રે ! ૬

વાટે ઘાટે છાતી ફાટે થાય સ્મશાની દુનિયા ;
નવલખ આંખે બ્યોમ રુવે પણ પાધું જીએ ન મરણિયા !

હુઃખમાં શૂરા રે ! ૭

એ જ અલખની ધૂન અમારી, મૂંઝે મુખ દુખ સહેવું :
એડીની જડ જડતાં અરિ પણ આખર સેશે એવું :

હુઃખમાં શૂરા રે ! ૮

કીર્તિ અમોલી ભારત દેરી આજ અમારે હાથે :
હો વીરા ! જગને મૂલવવું આ ગરવી ગુજરાતે !

હુઃખમાં શૂરા રે ! ૯

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ સ્વક્ષેત્ર અનેરું !
જયજય દોને લાચ અદલ એ પુણ્ય જ ભારત ઠેરું !

હુઃખમાં શૂરા રે, હો ગુજરાતી વીરા !

ગાળે પૂરા રે સત્ય પ્રેમરસધીરા !

હો મહાન નવજુવાન !

• ૫મું ઇંદ્ર •

૧

ભારતના હો વીર-કુમારો !
 માની આશતણા આધારો !
 આજ સિતારો છે તમ ન્યારો :
 હો મહાન નવજુવાન !
 ઊતર્યાં છે આકાશ ફરી આ,
 ઊતર્યાં છે નવતેજ સરી આ,
 ભારતની પણ આવી ખરી આ ;
 હો મહાન નવજુવાન !

(ઝીલજીપદ)

ધસળે, વીરકુમારો ધસળે !
 સત્ય જીવન છે આજ :
 યત્ને સિદ્ધિ : યત્ને ઋદ્ધિ :
 યત્ને સત્ય સ્વરાજ્ય !

* આ ઇંદ્ર તેના ઝીલજીપદ (ફીરસ) સાથે નવો લખ્યો છે.

૨

પ્રભુના અમૃતરસ રેલાતા,
 આજે ભાસ્તવીર ભીંબતા ;
 કેણુ ગણે ત્યાં ઘણુધા તાતા ?
 હો મહાન નવજીવાન !
 જીવન નવલ ઘડાવા લાગ્યાં,
 હૃદય પ્રજળ ઝગડીને જાગ્યાં,
 આત્મવિજય ચોઘડિયાં વાગ્યાં :
 હો મહાન નવજીવાન !

(ઝીલજીપદ)

૩

સુદ્ધ અનાયુધ આ છે એવું,
 સત્ય અહિંસાનું જળ કેવું !
 દુનિયાને નવકું કંઈ દેવું :
 હો મહાન નવજીવાન !
 આજ નથી કેા સમતઅખાડો,
 આજ નથી રસઅંધ પવાડો ;
 આજે ચૂરવીરોનો દહાડો !
 હો મહાન નવજીવાન !

(ઝીલજીપદ)

૪

જીવન કે નવ કાળ અટકશે,
હાથે આવી બાજી છટકશે,
જીવનભર ત્યાં હૈયું ખટકશે :

હો મહાન નવજીવાન !
જ્યોતિ જગાવો તિમિર નિચોવી !
જીવન જમાવો મૃત્યુ વલોવી !
રહેશે કોણ જીવાની વગોવી ? —
હો મહાન નવજીવાન !

(ગીર્ણપદ)

૫

ભાસ્તના હો વીરકુમારો !
અંતરના તારો સૌ તારો !
તારક, સૂરજ, ચંદ્ર ઉતારો !
હો મહાન નવજીવાન !
જીવન તો છે આજે, આજે !
ધસો અદલ સૌ ભાસ્ત કાજે !
પ્રભુ ને સત્યે વિજય વિરાજે !
હો મહાન નવજીવાન !*

(ગીર્ણપદ)

જ્યોતિ

• દગમીત ૭૬* •

જ્યોતિ, જ્યોતિ, જ્યોતિ, જ્યોતિ : જેની જ્યોતિ ચાલી નય !
એને પગલે પગલે કેવાં આજે અંધારાં છૂંદાય !

જ્યોતિ આગળ, જ્યોતિ પાછળ, જ્યોતિ એ સર્વત્ર જથ્થાય :
વીરો ! રહો એ જ્યોતિમાંય ! ૧

આજે વાયાં જેનાં વડાણાં, તેને રજનીના શા શોક ?
આજે ઊઘડી જેની આંખો, તેને ઊઘતણે ડર ફેક ;
જેને દિવ્ય થયાં જ્યોતિનાં દર્શન, તેને શા આ લોક ?
વીરો ! જ્યાંત્યાં જ્યોતિ જ છાય ! ૨

જેવી જ્યોતિ ગૃહદીપોની, તેવી છે તારકની બોમ ;
અગુકા વીજ ભરે વાદળમાં, ઉરમાં અમકે સૂરજ સોમ ;
આજે ઊઘડી આતમજ્યોતિ : વીર ! ભરી દો સેમેસેમ !
વીરો ! જુઓ રખે હોલાય ! ૩

* આ ૭૬ નવો ગ્યો છે. એનાં પહેલા ત્રણ અરણોમાં ૩૧-૩૧ માત્રા છે, અને ૧-૩-૫ એમ એકી માત્રાએ સાધારણ તાલ છે, ૫૪ ૫-૧૩-૨૧-૨૬ માત્રાએ મદાતાલ આવે છે. ૧૬ માત્રાએ યતિ છે. ચોથું અગ્નિ ચોપાદનું છે.

જેને પ્રભુ બેઠા છે હૈયે, તેને હોય કશા જગખંધ ?
 જેને ડગલાં ભરવાં વાટે, તેને ભાર કશા નિજ સ્કંધ ?
 જ્યોતિ છે બેનારા માટે ; ક્યાંથી બેશે તે જન અંધ ?
 વીરો ! રખે ડગવતા પાય !

૪

જેને સૂઝું છે અંધારે, તેને સૂવા દો અહીં આજ :
 એની આંખ બિઘડશે ત્યારે એને પણ સમજશે કાજ ;
 રે હો જ્યોતિનાં સંતાનો ! તમને તો જ્યોતિતું રાજ !
 વીરો ! જ્યોતે જ્યોત જળાય !

૫

જળશું તોપણ એ જ્યોતિમાં, બળશું તોપણ બાવનવીર !
 રણશું તો લાખેણા વિજયે જગને જૂલવશું રસતીર !
 આજે સ્વર્ગ ખૂલ્યાં હો સામે ! આશિષ દે પયગંબર પીર :
 વીરો ! પ્રભુનાં પદ સંભળાય !

૬

૯

સંગ્રામનાં ગીતો

માની હાક

• લાવણી •

હો મા, હો મા, કોણ તને આ આજે સાદ ન આપે ?

હો મા, ઝખડી વીજ પડી ને આગ જળે છે ઝાંપે !

હો મા ! નો આ આવ્યાં ! ૧

પર્વત તૂટે, સમદર ફૂટે, આલ પડે હો ફાટી !

હો મા ! ચેતન ચળે, હવે આ નથી મરેલી માટી !

હો મા ! નો આ આવ્યાં ! ૨

જુગજુગની ન્યાં લસમ હતી ત્યાં લમકયા લર અંગારા :

હો મા ! તુજ ઉરમાં નો આજે ધગતા કેટિક તારા !

હો મા ! નો આ આવ્યાં ! ૩

નથી મુએલાં મુડદાં પેલાં, મુડદાં એ સહુ બિધ્યાં :

હો મા ! એક અભયનાં બાહુ નયન નયનમાં ઘૂંટ્યાં !

હો મા ! ને આ આવ્યાં ! ૪

ખંડેખંડ ભુએ આ નેણાં, આવ્યાં અમુલ્ય ટાણાં :

હો મા ! સેન ચડ્યાં પૂસ્તનાં, સતનાં વાયાં વહાણાં !

હો મા ! ને આ આવ્યાં ! ૫

સ્નેહતણી સમશેર કરે ને ઢાલ ધરી સંયમની :

હો મા ! એક ક્રનાદિલને શું ડગવે ફેાજ આલમની !

હો મા ! ને આ આવ્યાં ! ૬

ફરફર તારો ઝંટો ફરક્યો, વાગી ભુંગળ ભેરી :

હો મા ! ભરભર ભરીએ તારી વેદિ સ્વાર્પણકેરી !

હો મા ! ને આ આવ્યાં !* ૭

થંભી જા રે માતા !

• લાવશુ* •

થંભી જા રે માતા ! ઘડીભર થંભી જા રે માતા !
એ આ તારાં બેટાબેટી આવે અંજાવાત !
ઘડીભર થંભી જા રે માતા ! —

ભરઆકાશે ઘંટા વાગે, ભરે પવન નવતાન :
ભરસાગર મોખાં જીછળી દે વીરોને આહવાન !
ધગધગ હૈયે આગ બળે રે !
રગરગ રક્ત ધસી જીછળે રે !
ડમડગ ભરતાં મુગ જીકળે રે !
હાકલ તારી મુણતાં, માતા ! કોની રહે હજી રાત !
ઘડીભર થંભી જા રે માતા ! ૧

નસંતાન તું નથી રે માતા ! કોડો તુજ સંતાન :
એક એક છે વીર પ્રખર એ, બધાં જીધડે ઉરભાન ;
ધસમસતાં ચોપાસ ધસે રે !
દસદિશ રેલે વીર રસે રે !
પળપળ મુક્તિ થકી તલસે રે !
રણુડંકા વાગ્યા તુજ, માતા ! પડી રહે કોણ પછાત ?
ઘડીભર થંભી જા રે માતા ! ૨

ફાટે આલ, દિશા ટાલે, ને સાગર ફૂળે લોભ :
રોમરોમમાં ભાલા ભોકે ભરખંધારે બ્યોભ :

લયના હાહાકાર ભેઠે રે !

લયના કિલ્લા કોટ તૂટે રે !

લયના રણલલકાર છૂટે રે :

સર્વ અમર્ષણ તુજને, માતા ! પુંથી જ સર્વ મિરાત !
ઘડીલર યંથી જા રે માત ! ૩

શસ્ત્ર અગ્ર સૌ ફેંકી દીધાં, લીધાં નવમત આજ :
દેવડિયાશી બાલુપયારી લઈએ સૌ તુજ કાજ !

દગદગમાં નવસૌર્ય ઝરે રે !

ઝગઝગતાં તુજ ભાવિ તરે રે !

ટગટગ જગ રહે ભોધ અરે રે !

લિધળ્યાં આત્મપ્રભાત હવે, મા ! કેમ રંક તુજ ભત ?
તુજ સંનાન સન્નાત ધૂમે, મા ! થા નવખંડ વિખ્યાત !

ઘડીલર યંથી જા રે માત ! ૪

દેવાસુર સંગ્રામ*

• હૈંતવી •

દેવાસુર સંગ્રામ, આ તો દેવાસુર સંગ્રામ !
 હેથ કાળ સૌ તૂટી પડ્યા ત્યાં ક્યાં સમરાંગણુ નામ ?
 આ તો દેવાસુર સંગ્રામ !—

સમરાંગણુ ક્યાં જઈએ શોધી ? છે સમરાંગણુ ઉર :
 કુરુક્ષેત્ર દે થરમાપિલિથી અધિક વધે શાં શૂર !
 રણે એ એલે આતમરામ :
 આ તો દેવાસુર સંગ્રામ !

૧

એ જ દાંડી ને એ જ ઊંટડી, ધસસણા પણ એ જ :
 એ જ વડાળા, લાઠીચોક, હા એ જ પરમ ઉરતેજ !
 મરણિયાનાં સૌ અમ્મર ધામ !
 આ તો દેવાસુર સંગ્રામ !

૨

રક્ષની રેલ રહે રેલાતી, ત્યાં રેલે રક્ષવીર :
 રણનાં કાણુ ભાણુ તાણુ, રણુ જેલે રણુધીર !
 નહીં તે પૂછે રણુનું નામ :
 આ તો દેવામુર સંગ્રામ !

૩

રણુધીરાની થાય ઠસોટી, વીરા ! ભિતરો પાર !
 મરીને જીવવાનો છે મોકો, નહિ મારીને માર !
 પછી તો છે અવિચળ વિગ્રામ :
 આ તો દેવામુર સંગ્રામ !

૪

આત્મશૌર્યની ઓરજ લીલા, દિવ્ય દેવનાં નૂર :
 છે અંધાર વીટી રવિને પણ રવિ લેહે બરપૂર !
 અદલ એ સમરાંગણ અભિરામ :
 આ તો દેવામુર સંગ્રામ !

૫

ખ્રીટનને

• રાગ માહ •

મારા લાખેણા વીર મરાય,
ખ્રીટન! તારી છાતી શેં પથ્થર થાય ?

નહીં દમદાટી, નહીં તુજ લાડી,
નહીં તુજ ખંદુક તોપ ;
આજ કશાં અહીં કામ ન આવે,
વ્યર્થ જખે તુજ કોપ !
ખ્રીટન! તારી છાતી શેં પથ્થર થાય ? ૧

લાખોને મોલના વીર આ પડતા
ધગધગતે અગાર :
લાખોને મોલની સ્વાધીનતાને
આણુશે ભારતદ્રાર !
ખ્રીટન! તારી છાતી શેં પથ્થર થાય ? ૨

ઢેહ ને ઢેહનાં શુદ્ધ નથી આ,
એ તો છે આત્મનાં શુદ્ધ ,
ઢેહ કચડતાં તો આત્મ કસાય ને
થાય અધિક વીર શુદ્ધ :
ખ્રીટન! તારી છાતી શેં પથ્થર થાય ? ૩

અડગ આ આત્મા ભારતકેરો
 નહીં આવે તુજ હાથ :
 માર ને પીટ કે બંધન કેને ?
 આ શી હુવામાં બાથ ?
 ખ્રીટન ! તારી છાતી શે પથ્થર થાય ? ૪

તારે જ માર શું થાય નિસ્તર
 સ્વાધીનતાનાં ગાન ?
 ક્યાં ગઈ માનવતા વર તારી ?—
 ભરભર લે બલિદાન !
 ખ્રીટન ! તારી છાતી શે પથ્થર થાય ? ૫

પૂર્વ ને પશ્ચિમના છેડા બે બાંધી
 સાંકળિયું આકાશ :
 આવ રે, સ્નેહે બંધાઈને પૂરિયે .
 જગબંધુત્વની આશ !
 ખ્રીટન ! તારી છાતી શે પથ્થર થાય ? ૬

કાળના ચક્રમાં ફરતાં આકાશે
 કેનાં રહ્યાં મહારાત્ર્ય ?
 અદલ ઉઘાટો રે આંખ પ્રભુ તુજ,
 સ્નેહ જ છે જગતાજ !
 ખ્રીટન ! તારી છાતી શે પથ્થર થાય ? ૭

વંદ્યેળિયો ને વેરાગણુ*

• રાગ માલ •

કું કું વાતા વાયરા ને આલે ઊડતી ધૂળ :
આવ રે મારા વંદ્યેળિયા! તારે પગલે પગલે શૂળ ।
કું કું વાતા વાયરા.—

એવડી તે ધૂળ ક્યાં ફૂંકયો ? મારી મોટી દેશળ લોભ;—
વાહ રે વેરાગણુ વહાણડી ! તારું ભરી દઉં આખું વ્યોમ !
કું કું વાતા વાયરા. ૧

ગાજસ્વરણી રાતુડી આંખે હુપલાં વરસે ઝેર;
ભાળા ફૂંડી વરસાવળે બલે ચોગમ કાળો કહેર !
કું કું વાતા વાયરા.— ૨

આજ સમરની વાતડી, મારે છૂંદવાં લાખો શીર;—
કાળા વેરાનમાં રાજ પછી શું કરશે ધૂળિયા ફરીર ?
કું કું વાતા વાયરા. ૩

* “રાસચંદ્રિકા”માંના “મધમધ કરતો મોગરો ને ચાળી નેવડાં ફૂલ”
એ રાસનું આ અનિવ્રજ્ય છે.

ધૂમધૂમ કરતાં ઘેલડાં ને અંતર બળતી આગ ;
વાળે વટોળિયા ! મનગમ્યુ, બની કાળછંછેડ્યા નાગ !

ફૂં ફૂં વાતા વાયરા.—

૪

એક તો કરણીનાં ફૂટણાં, ને ખીન્ન ઠગારા સૂર ;
ત્રીજા ત્રિખંડે મચાવવાં મારાં કર્મ અક્ષતી ફૂર !

ફૂં ફૂં વાતા વાયરા.—

૫

શૂરા જગાડિયા જોધવા, ને પૂરા જગાડિયા લોક ;
ધૂમી ધૂમીને વંટોળિયા ! તું તો આખર બનશે દેાક !

ફૂં ફૂં વાતા વાયરા.

૬

આલે ઊડતી ધૂળ આ તારી તો સ્નેહ સમા મુજ મેહ ;
ગર્વ નિભે નહીં આટલો : હવે ભૂલી જશે તુર છેહ !

ફૂં ફૂં વાતા વાયરા.

૭

સાવધાન !

• સ્વયંચેરી છંદ * •

ભારતખંધુ ! અહો ભડવીરો !
સમય મળ્યો દુર્લભ ગંભીરો :
કેમ અને કેા આજ અધીરો ?

સાવધાન !

હાથ જડ્યો બાળવળે હીરો !

સાવધાન ! સાવધાન !

૧

ભારતજેન ! અહો સ્વયંચેરી !

ધૈર્ય ને મરણદે પૂરી :

તમ સેવા નવ બંધ અધૂરી—

સાવધાન !

આત્માર્પણ તે નથી મનૂરી ;

સાવધાન ! સાવધાન !

૨

ભારતબાળ ! અહો રસરંગી !

જનનીસેવન કાજ હિમંગી ;

છે આ સામે અવસર જંગી :

સાવધાન !

* આ છંદ નવો રચ્યો છે. ૧-૨-૩-૫ પંક્તિઓ ચરણાકુળ છંદની છે. ૪ થી પંક્તિ ૭ માત્રાની છે, તેમાં ૧-૪ માત્રા પર તાલ છે. ૬ થી પંક્તિ બાર માત્રાની છે, તેમાં ૧-૪-૭-૧૦ માત્રા પર તાલ છે. ૧-૨-૩-૫ પંક્તિઓના ચાર પ્રાસ મળવા જોઈએ, અને ૪-૬ ના પ્રાસ મળવા જોઈએ, અગર ૪ થી પંક્તિના શબ્દો જ ૬ થીમાં બેવડાવા જોઈએ.

લિછળો સિંધુ જવા ઓળંગી :

સાવધાન ! સાવધાન !

૩

ભાસ્તખાંધવ, ખાળક, ઝેની :

આજ પ્રસા ઝળકી રહે જેની !

ખોટ પડે માતાને કેની ?

સાવધાન !

આજ મળી તમ પુણ્યત્રિવેણી :

સાવધાન ! સાવધાન !

૪

ધન્ય ઘડી, ને ધન્ય જ દહાડો !

આગળ મંગળ પગલાં માંડો !

પગલે પગલે દબતા પાડો :

સાવધાન !

છો આગળ રહે ડુંગર આડો !

સાવધાન ! સાવધાન !

૫

પાછળ દષ્ટિ હવે થી કરવી ?

ગયું તેની થી વાતો વરવી ?

ભાસ્ત આજ યની છે ગરવી :

સાવધાન !

અચળ મુક્તિઓતે દગ ધરવી !

સાવધાન ! સાવધાન !

૬

કોણ દેશદ્રોહી છે આજે ?

કોણ ગુલામીથી નવ દાઝે ?

કોણ અધમ કાયર નવ લાજે !

સાવધાન !

જીવવું તો છે ભારત કાજે !

સાવધાન ! સાવધાન !

૭

બંધન આત્મતણ્યાં કે તનનાં ?

શૌર્ય ખરાં તનનાં કે મનનાં ?

તેજ વતનનાં કે નંદનનાં ?

સાવધાન !

સ્વાધીનતાથી જ નૂર નયનનાં !

સાવધાન ! સાવધાન !

૮

ભારતમાત અઢલ બોલાવે :

ધીરા વીરા ધમજો હાવે !

અમુલ્ય અવસર નવ ફરી આવે :

સાવધાન !

એક જ ભારતઠેકે ટકાવે !

સાવધાન ! સાવધાન !

૯

ભારતયજ્ઞની જવાબી

• ભાવણી •

ચંભો, ચંભો ! રવિ, શશી, તારા, સુરવર, મુનિવર, ચંભો !
જગતે જુદું ન જોયું કદી તે જોવા ઘડીભર ચંભો !
જયજય ભારતે હો !

વીર નથી, તરવાર નથી, નથી બંદુક તોપ તમંચા :
એક આત્મનું બળ સત્યાગ્રહ : બ્યર્થ સકળ જડ ચંચા !
જયજય ભારતે હો ! ૧

સગપણ તોડ્યાં, સ્વજન વછોડ્યાં, અંતર સ્નેહી છોડ્યાં :
એક માત્ર ભારત માટે આ કોડ જીવન છે જોડ્યાં !
જયજય ભારતે હો ! ૨

ઝેર નથી, કે વેર નથી, નથી અરિ પર કહેર ગુન્ગસ્તો ;
હાડ તૂટે, કે શીથ ફૂટે, પણ પાય અડગ રંગ ભસ્તો !
જયજય ભારતે હો ! ૩

ચંભો, ચંભો ! અરિ વરસાવે આલ થકી અંગારા :
બળતી લાછ ન એ પિગળાવે અંતર હિમના ભારા :
જ્યજ્ય ભારતે હો ! ૪

હો વીરા ! વીજળી સમ પડતી રીથ તડોતડ લાઠી :
એ લાઠી જ થશે આખર તો ભારતધ્વજની કાઠી !
જ્યજ્ય ભારતે હો ! ૫

બળબળતી લૂ વરસે શિર કે મેઘ જ મૂશળધારે :
ધન્ય સહનતા ક્ષમા ધરાની ભારતજન સંસ્કારે !
જ્યજ્ય ભારતે હો ! ૬

મરવું છે જીવવાને માટે, લડવું છે ફરી ચડાવા :
સ્નેહ ક્ષમા છે માનવ કેરી માનવતા જ ગણાવા :
જ્યજ્ય ભારતે હો ! ૭

વિશ્વ સકળ ઝખકારી રહી આ ભારતયજ્ઞની જ્વાળા :
જ્યો જ્યો ! લડ અદલ વીરા ! હો ભારતયશ રખવાળા !
જ્યજ્ય ભારતે હો ! ૮

રણકાંડ

• ગીત* •

તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!—

થનગનતા આંગણ હણકણના હય મારે ખૂંખારા :

સય હણતી રણકાંડ પડે ને માત કરે હોંકારા :

દિશદિશ ડગમગ ડોલે,

ભાવિ અનેડું ખોલે ;

અવસર વર કર ઝાલો,

અણગણ તારકગણ સમ ગરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !

જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો!

જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો! જ્યો!

૧

ગગનથકી અંગાર ઝરે ને અગન અગન દિલ બળતી,

પરમ વીરના પ્રાણતાણી ત્યાં જ્યોતિ અધિક ઝળહળતી :

ભર રણને અજવાળે,

અરિજન સર્વ પ્રતળે ;

હવથકી જય વડાલો—

નસ્તનનું ઉરધન ઉદ્ધરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!—જ્યો! જ્યો! ૨

* કવિવર સર્વોદનાથ દાકુના “જનગણમન અધિનાયક જય હે
આત્મભાગ્ય વિધાના” એ રમ્યગીતની આવૃત્તિ.

અમર પિતરનાં સાહસ સમસ્તા સમર ગળવે પૂરા ;
હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તી, મુસલમાન, ત્રૌઢ પ્રતાપી પૂરા :
આપણ સહુ ગુજરાતી,
ગજગજ ખીલે છાતી,

મારો આલ ઉછાળો :

ગર્જનથી ઘન સમ રણ ભરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!—ન્યો છા! ૩

તગતગતી અસિધારે હો કે ધગધગતા અંગારા,
આજ વતનની લાજ જતનથી રાખે રાખણહારા :
નહિ તો અહીં શું રહેશે ?
રે પ્રભુ તો શું કહેશે?—

નહિ, નહિ;—ભય થો ઠાલો ?

ચુરચુ તમ જયબંજ ફરફરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!—ન્યો છા! ૪

મૃત તનનું અમૃત શૂરાતન કોણ રંગેરંગ ભરશે ?
કોણ વિજયની દીર્ઘ સાથે અદલબદલ શિર કરશે ?
જો ભારત હવે તો
કોણ મરે શિર દેતો ?

ધન્ય બની જગ મહાલો ;

તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો!—
ન્યો છા! ન્યો છા! ન્યો છા!
ન્યો ન્યો ન્યો ન્યો છા!

૨

શુરા શિખ ને પંજાળી,
 જુસ્ખા, રજપૂત, પઠાણ;
 લડ ગઢવાલી ને ગંગાલી,
 સિંધી, કાઠી બળવાન;
 ગુર્જર ચીરો, દ્રાવિડ ધીરો,
 ને જાટ, મરાઠા સ્વાર:
 તમ યશનામ
 ઠામે ઠામ
 આજે જગવે જયજયકાર!
 જ્યારે પડધમના ઘણુઘોષ પડે,
 ને ગરજે જયજયકાર!

૩

હે ભારતના સત્પુત્રો!
 માતાનાં પ્રિય સંતાનો!
 કુશમાં કર લઈ, રણમાં સર દઈ,
 રાખો ભારતનું માન!
 નામે ધર્મે વિધવિધ કર્મે,
 પણ એક ધરાપરિવાર:
 ભારત ટેક
 રાખો નેક,
 સઘળે જગવો જયજયકાર!

ભારતનું જયગીત

• જ્યોતીન હંદ •

૧

હે બહાદુર ને મહાની
 ભાસ્ત લૈયા નરવીર !
 તમ બિસ્લાળી વિક્રમશાળી,
 ભડ ભડવૈયા રણધીર !
 ધિમિકિટ્ ઠસ્તા, ધિમિકિટ્ ઠસ્તા,
 સેનાની ને સરદાર,
 ભાસ્ત ભોમ
 વાંધે બ્યોમ,
 ત્યારે જગવો જયજયકાર,
 ત્યારે પરધમના ઘણુધોષ પડે,
 ને ગરજે જયજયકાર !

૨

શૂરા શિખ ને પળળી,
 ગુરખા, રજપૂત, પઠાણ ;
 લઠ ગઢવાલી ને ખંઝાલી,
 સિંધી, કાઠી બળવાન ;
 ગુર્જર વીરો, દ્રાવિડ ધીરો,
 ને જાટ, મરાઠા સ્વાર :
 તમ યશનામ
 કામે કામ
 આજે જગવે જયજયકાર !
 ન્યાયે પડધમના ઘણુઘોષ પડે,
 ને ગરજે જયજયકાર !

૩

હે ભારતના સત્પુત્રો !
 માતાનાં પ્રિય સંતાન !
 કરમાં કર લઈ, સ્વયંમાં સર દઈ,
 રાખો ભારતનું માન !
 નામે ધર્મે વિધવિધ કર્મે,
 પણ એક ધસપરિવાર :
 ભારત ટેક
 રાખો નેક,
 સઘળે જગવો જયજયકાર !

જ્યારે પડખમના ઘણુઘોષ પડે,
ને ગરજે જયજયકાર!

૪

અગણિત તારા ભરતેજે
શા કૃત્ય કરે નભમાંય !
નિજ ધર્મપદે મુખ મેળ મધે,
ને ઝગડે ચેતનકાય :
દે ભારતના વટ ને પતના
જગમાં યશ રાખજીકાર !
ઐ શૂન્દ્ર
ઝગવો પૂર,
કન્વા માનો જયજયકાર !
જ્યારે પડખમના ઘણુઘોષ પડે,
ને ગરજે જયજયકાર !

૫

ના શૌર્ય વિવેક વિદેહી,
ના હુકિત વિનાતુ શુદ્ધ,
ના શક્તિ વિના સ્વર સત્યતણા,
ના વિજય દયા વિષુ શુદ્ધ :
નિર્ભય કર્મે ને સદ્ધર્મે
ભારતનો યશટકાર

ધુમવો બેશ
 દેશ વિદેશ,
 ચળચળ ગળવો જ્યજ્યકાર !
 વિજયી પડધમના ઘણુઘોષ પડે,
 ને ગરજે જ્યજ્યકાર !

૬

પડધમ આ ધમધમ ઠડઠકે,
 ને વાગે ઝાંઝપખાજ ;
 ધિમિકિટ્ કરતા, ઘર મીટ ધસ્તા,
 આવો છતી યશતાજ !
 હગલે હગલે, પગલે પગલે,
 તમ કીર્તિતણા ઉદ્ધાર
 સહુ મુખમાંય
 ધન્ય ગવાય,
 ને આ ગરજે જ્યજ્યકાર !
 ધમધમ પડધમના જ્યઘોષ પડે,
 ને પુષ્પ ભિડે જ્યકાર !

સૂચિ

(પ્રથમ પદ્ધતિઓની)

૧	અમર તુ મરણે રે ધન્ય શ્રદાનંદ સામી !	૮૭
૨	અમે આ હિન્દના સામી !	૧૪૭
૩	અમે ભરતભૂમિના પુત્રો ! અમ માન પુગલ પરિત્ર	૧૦૫
૪	અમે સિંહલના મતાન	૧૦૮
૫	અમો રાખામના પૂરા !	૧૪૩
૬	અનાઉદિન ખિનજી જન આ પો	૪૯
૭	અહી કોણ કરાવે આજે ? અમે જીએ ભાગત ચીર	૧૩૬
૮	અગતા ! વીરાગતા ! કમ લેની ચીરાગતા !	૪૫
૯	અધાગના ગદ બેદીને આનુ એક ઝિગલ અણુભોન	૮૨
૧૦	આજ પડી મુજ હિંદ ભા માલી	૧૫૦
૧૧	આ દિવ્ય ગાન ગરાય કયા ? આ પુ પદ્ધિ થાય આ ?	૬૫
૧૨	આવો રે આવો રે મોક્ષા ભારત બાદુજ મવે	૧૫૭
૧૩	આ સી દશા રે દેનલી ? નેષ બે રે હે હો	૧૪૧
૧૪	જોયો રેમી જોયો મવે હવે નિદાથી જગો રે	૧૫૫
૧૫	જામા જોયા મન મગથા રક્ષ ગબીર મને	૧૦૧
૧૬	એક નાગ મળી શીંગે લંકા એ નાગ નરી શીંગે	૧૨૨
૧૭	એ દાણે મુગલો મરેનુ કેનુ હે રૂ	૧૮
૧૮	કાનગની નાગ મુ ગરુડિ ? જોયો સામી માગ	૧૮૬
૧૯	ગામી ધોગ ચાલા ન્ના ના જ દેવી અતર ને આકાશ	૨૮
૨૦	કેમ તને છનુ ભાવે દો વચાન બાનના !	૧૩૭
૨૧	કેમ તને હુ બુનુ ? તારું અમચુ ના આમચુ	૧૩
૨૨	કોણ કરેને નથી આ અનારી મુજરાન ?	૮

૨૩	ક્યાં ગયો ક્યાપી રાજવી, ગુર્જર ઘનનો ઉચ્ચાર?	...	૧૧૯
૨૪	ખૂબ કરી બે દેશની, સોદામરી હાથ ગયો	૧૧૨
૨૫	ગરવી ગુજરાત! અહા મુગ જન્મભૂમિ!	...	૧૮
૨૬	ગાઢ થયાં અધારાં, વીરા! તારા બધા ઝુમાઈ	૧૮૮
૨૭	ગાંધર્વ આવો ગમનના! મૂર તમ મુરસદનના	૭૪
૨૮	ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત	૩
૨૯	ગુણીયજ્ઞ હો ગુજરાત! અમી તારી આંખડીએ રે	૬
૩૦	ગુર્જરીના કવિકોટિલ નાનાગાથ હો!	...	૧૨૦
૩૧	ચલ ચલ, શરા રણગંડા હો!	...	૨૨૦
૩૨	જય જયરાયા! ખૂબી તુજ ન્યારી,	...	૧૫૨
૩૩	જયજય મારા ગુર્જર વીરો!	...	૨૨
૩૪	ત્યાં ત્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત	...	૩૨
૩૫	ત્યોતિ, ત્યોતિ, ત્યોતિ, ત્યોતિ, બેની ત્યોતિ ચાલી જાય	...	૧૯૮
૩૬	ઝૂરી ઝૂરી હવે ક્યાં મુઠી બેસું?	...	૧૪૫
૩૭	તનમનધન તમ આર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ યાત્રો!	...	૨૧૮
૩૮	તારું ભાવિ મતરને તાર લટકે, ભારતવાસી	૧૯૦
૩૯	તારું સ્વપ્ન ન કો દે બૂંસી રે! હો રણરૂઝિયાણા!	...	૧૮૦
૪૦	થંબો જા રે માન! ધડીભર થંબો જા રે માન!	...	૨૦૫
૪૧	થંબો, થંબો! રૂવિ, શશી, તારા, મુરદાર, મુનિવર, થંબો!	...	૨૧૬
૪૨	દુઃખમાં શરા રે, હો ગુજરાતી વીરા!	...	૧૬૩
૪૩	દુષ્પિયારના બેલી રે, પાંગળિયાંની પાંખડી!	...	૭૨
૪૪	દેવામુર સંગ્રામ, આ તો દેવામુર સંગ્રામ!	...	૨૦૭
૪૫	દેવી! દીસે શાં નચ્ચેન તારી આંખમાં રે!	...	૧૬૫
૪૬	દેવી! ધમ્મો અમ સંગમાં! ભરીદો અનલ અમ અંગમાં	૫૮
૪૭	ધાળે ધાળે ઔ વીરને ધાટ રે, વડાલાં, ગાણુ લે વિધિવાટ!	...	૮૦
૪૮	પોઢ કાઠો ને કૂથા ધોતવા રે	૧૦૮

૪૯	ફૂ ફૂ વાતા વાયરા ને આલે ઊડતી ધૂળ	૨૧૧
૫૦	બહુ વેળ અહીં તુજ પાસ જ ખેસી રહી	૧૭૦
૫૧	ભા ભારતવીર ફિરોઝ ! રતત્ર સખે !	૬૯
૫૨	ભર આકાશે વાદળ હાયા	૧૮૨
૫૩	ભરતભૂમિના શર પુત્ર તે રહ્યા અમે શુ રહી રહી ?	૧૩૧
૫૪	ભરભર મારુ ખપ્પર, ભૈયા ! હો ભારતના વાસી !	૧૬૩
૫૫	ભારતના હો વીર કુમારો !	૧૮૫
૫૬	ભારતખંડ ! આહો ભડવીરો !	૨૧૩
૫૭	મારા લાખેલા વીર મરાય, થીડન ! તારી છાતી શેં પથ્થર થાય ?	૨૦૯
૫૮	મારા નેહનમન તમ ચરણે, ગુરુજી ! નિત્ય હો !	૮૮
૫૯	રતિ અસ્ત થયો નભમા ધનધોર કરી	૭૦
૬૦	રાજપુત હુ છુ ત્યા શો યુદ્ધનો ભય રાખવો ?	૫૩
૬૧	વિજયગા કરો આજે મળ્યા સહુ હિન્દના જાયા !	૧૫૩
૬૨	વીર નર્મદ ! તુ જગમા લડી જગ ગયો	૮૦
૬૩	વીરા ! ચાલો ઝટ ત્યુમા કાઢો તાતી તલવાર !	૩૭
૬૪	સુરકન્યા જેવી મારી ગુજરાત સોહામણી રે	૧૬
૬૫	સો સો વરતણા કંઈ વાણુ વાયા તુજ પર, હો ગુજરાત !	૮૪
૬૬	સ્વાધીનતાની હો દેવી ! હો માનવની મહદાશ !	૧૭૧
૬૭	સ્વામીના સેવક વહાલા હો ગુજરીના મણિકા ત	૧૧૪
૬૮	હે બહાદુર ને મર્દાની ભારત ભૈયા નસીર !	૨૨૦
૬૯	હે મૌના ગગનગુદરી શુકતારા !	૧૬૭
૭૦	હો ભરતભૂમિના પહાડો ! તમ સિર પૂઆ આકાશ !	૧૩૪
૭૧	હો મારી ગુજરાત ! તુજને કોણુ ન ચાશે ગર્વ ?	૧૦
૭૨	હો મા હો મા કોણુ તને આ આજે સાદ ન આપે ?	૨૦૩

શુદ્ધિપત્ર

ક્રવિતાની

પૃષ્ઠ	લોટી	અનુક્ર	શુદ્ધ
૧૭	૧૦	આ	મી
૧૬	૧૫	;	!
૬૭	મધાળું	*	એ નહીં જોઈએ
૮૬	૧૨	વિરામચિહ્ન નથી	!
"	૨૦	"	!
૪૮	૧૧	"	!
"	૨૦	"	!
૬૫	૮	સ	સ
૬૬	૧૭	પ્રાથમે	પ્રથમે
૭૮	૫	ચત્ર	ચતુ
૮૦	૧૩	તે	લે
૮૨	જંદનું નામ	અગ્નિચપ્પા	અગ્નિશિખા
૯૭	૯	વિરામચિહ્ન નથી	!
૧૧૭	૧૫	વિભુજિઆ	વિભુજિમાં
૧૩૨	૧	વળી	(એ નહીં જોઈએ, છેપ્રી નાખે)
૧૭૭	૧૨	હાથા	હાથાં
૨૧૯	૨	હૃદય	દિહુ

શુદ્ધિપત્ર

પ્રવિતાની

પૃ	લોટી	અગુદ	ગુદ
૧૭	૧૦	આ	સૌ
૧૬	૧૫	;	!
૮૭	મથાળું	=	એ નહીં જોઈએ.
૩૬	૧૨	વિરામચિહ્ન નથી	!
"	૨૦	"	!
૪૮	૧૧	"	!
"	૨૦	"	!
૬૫	૮	અં	શે
૬૬	૧૭	કાલથે	કૃત્રિયે
૭૮	૫	ચત્ર	ચત્ર
૮૦	૧૩	તે	લે
૮૨	જંદનું નામ	અગ્નિશાખા	અગ્નિશિખા
૯૭	૯	વિરામચિહ્ન નથી	!
૧૧૭	૧૫	વિભુજિઆ	વિભુજિમાં
૧૩૨	૧	વળી	(એ નહીં જોઈએ, છેટ્ટી નાખો.)
૧૭૭	૧૨	દાયા	દાર્પા
૨૧૬	૨	હકુ	હિંદુ